DEMOKRASİ YOLUNDA BİR HAYAT

ADNAN MENDERES

İBRAHİM SERTKAYA

DEMOKRASİ YOLUNDA BİR HAYAT

ADNAN MENDERES

İBRAHİM SERTKAYA

YAĞMUR YAYINLARI
Cağaloğlu Yokuşu No. 1 Özhekim İşhanı Kat 2/23
Eminönü / İSTANBUL
Tel.: (0 212) 513 51 26 Faks: (0 212) 519 74 53
e-posta: yagmur@yagmuryayinevi.com.tr
www.yagmuryayinevi.com.tr

Bu kitabımı hazırlamamda

bana desteğini esirgemeyen,

ışık kaynağım, hayat arkadaşım, eşim,

Hediye SERTKAYA'ya

en içten sevgilerimle...

“Biz bu memlekette hürriyet ve demokrasiyi kurmaya çalışan ve bu hislerle iktidarda bulunan kimseleriz. Biz bu memlekette iktidar vazifesinin mihnetli, dikenli zahmetli fakat o derece şerefli olduğuna kaniiz.

Biz ancak ne ikbalin, ne paranın ne pulun ve ne de safanın peşindeyiz. Biz ancak vatandaş ihtiyacından, vatandaş vicdanından nebean edecek arzuların tahakkuku peşindeyiz.”

Adnan Menderes

Merhum Adnan Menderes’in fotoğraflarını temin etmemde yardımcı olan;

Sayın Aydın Menderes’e,

Emekli Valilerimizden Sayın Esat Kaya Ayman

ve oğlu Emre Ayman’a teşekkür ederim.

İ. Sertkaya

GİRİŞ

Adnan Menderes, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin unutulmayan ve ebediyen unutulmayacakları arasında ilk sıraları alan politika adamlarındandır. 1931 yılında Milletvekili olarak başladığı siyasi hayatını 1950 – 1960 yılları arasında “Başbakan” olarak sürdürmüştür. Türkiye siyasi yönetiminde çok partili demokrasiye geçişin önderi olmuştur. Dokuzuncu Başbakan olarak bir devre, icraatları ve yenilikçi atılımlarıyla damgasını vurmuştur. Tarih bu dönemi “Menderes” devri diye adlandırmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde önemli bir yer alan Demokrat Parti’nin kuruculuğunda baş rolü üstlenmiş, ülkede demokrasinin yerleşmesinde çok büyük gayret sarfetmiştir.

Büyük kurtarıcı ve Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün kurduğu ve emanet ettiği Cumhuriyet Halk Partisi’nin, yöneticisi İsmet İnönü ve ekibinin tek parti olarak alternatifsiz yönetiminden; “Yeter Söz Milletindir” sloganıyla ve “Kır atın süvarisi” ünvanıyla aydınlık ufukları gösteren bir lider olarak ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur.

Adnan Menderes’in on yıllık iktidarı döneminde muhalefetin ağır baskısı altında olmasına rağmen, ülke genelinde büyük yatırımlara yön verilmiştir. Kalkınmaya öncelik verilerek; yolu, suyu, okulu olmayan köylere kadar bu hizmetler götürülmüştür. Okuma-yazma seferberlikleriyle cehaletin ortadan kaldırılmasına çalışılmış, saf ve uysal Anadolu insanının ufku açılmıştır. Onu kulluktan çıkartıp yücelten, insan onur ve saygınlığını kazandıran bir siyaset uygulanmıştır.

Demokrat Parti ve Menderes’in gayretleriyle siyasetin halkla bütünleşmesi sağlanmıştır. Dolayısıyla halk kitleleri gerçek demokrasinin sahibi olduğunu yaşayarak öğrenmiş, baskı rejiminin ağırlığından kurtulup, özgür olmanın verdiği rahatlıkla ülke yönetiminde söz sahibi olduğunun farkına varmıştır.

Bu dönem içinde, bugün dünya pazarında söz sahibi olan pekçok firma kurulmuş, ağır sanayinin temelleri atılmıştır. Barajlar kurularak enerji üretimi arttırılmıştır. Modern ve makinalı uygulamalarla zirai verim arttırılarak dış pazarlara açılınmıştır. Her dalda üretim artışları gözlenmiş, dolayısıyla halkın yaşam standardı da yükselmiştir. Hava alanları açılmış, Kara ve Deniz taşımacılığına önem verilmiştir. Bugünkü Avrupa Birliği'nin başlangıcı olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma müracaatı yapılarak batılılaşmanın ilk adımları atılmıştır.

Bu nedenlerle halkın Demokrat Parti'ye ve onun lideri Adnan Menreres'e sempati ve sevgisi artmıştır. Menderes'in bulunduğu her yerde büyük halk kitleleri sevgi gösterileriyle onu desteklediklerini haykırmış ve dönem içinde yapılan genel seçimlerde de oylarıyla bunu ispatlamıştır. Yapılan seçimlerde ana muhalefet partisi büyük kayıplar vermiş ve küçülmüştür.

Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, 27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri isimli eserinde: "Menderes, halk kitleleri arasında, Atatürk'ten sonra, Türkiye'de eşsiz bir itibara sahipti. Sevimli yaklaşımı, daima güleç yüzü ve muazzam bir çalışma azmiyle Adnan Menderes halkın gözünde milletin medarı iftiharı idi." diye yazmaktadır.

Yine Milli Birlik Komitesi Üyesi ve eski Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Em. Yarbay Orhan Erkanlı; Anılar, Sorunlar, Sorumlular isimli eserinde: *"Menderes'in hayatı, parti mücadeleleri, Başbakanlığı, feci akibeti, Menderes ailesinin başına gelenler gerçekten bir insanlık dramıdır. İnsan olarak bu kadar iyi vasıflara sahip olan, politik kabiliyetleri kendisinde toplamış bulunan Menderes, bir ihtilâlin kurbanı olmaktan kurtulamamıştır. Kim ne derse desin Menderes, Atatürk'ten sonra Türk Halkının en çok sevdiği ve peşinden gittiği kişidir. Hiçbir Başbakan halkının bu ölçüde desteğine ve sevgisine sahip olamamıştır. Menderes'in talihsiz sonu münakaşa edilebilir, fakat bu gerçeği kimse inkar edemez. Tarihin hükmü, halkın kanaati böyledir."* demektedir.

Siyasi hayatı süresince verdiği mücadeleler; ülkesi halkını hür, refah ve huzur içinde yaşatıp ileri medeniyetler seviyesine yükseltme çabasıydı. Kendileri için gösterilen bu çabanın farkında olan Anadolu insanı, O'na hak ettiği güven ve sevgiyi de seçim meydanlarında ve seçim sandıklarında veriyordu.

Bugün aradan geçen bunca zamana rağmen, o büyük insanın, hâlâ gönüllerde sevgiyle yattığına inanıyor ve onu rahmetle anıyor, hatırası önünde saygıyla eğiliyorum.

İbrahim SERTKAYA
1 Mayıs 2007

“Olgun Türk Milletinin, rejim bahsinde, alfabe ile ölçülmeyecek derecede büyük, asırların bağrından gelen bir irfan hazinesi vardır. Onda vatanseverlik esastır. Eğer böyle olmasa idi, tarih boyunca milletlerin sel gibi geçtikleri bir güzergâhta, şu muhafazası akıllara hayret verecek kadar zor olan vatan topraklarını müdafaa ve muhafaza mucizesini gösteremezdi. İnhitat (çöküş) devrimizin bütün acı neticeleri ile karşı karşıya ve tek başımıza kalmış olmamıza rağmen, harikalar yaratmak suretiyle burada halâ bakiyiz. Bu toprakların, büyük dünyaya başka istikamet verecek kadar faal ve teşebbüsü elinde bulunduran sahibi olarak mevcuduz. Hürriyetimizi dünyanın en uzak köşelerindeki insanlara ve hükûmetlere hissettirecek bir kuvvetle varız.”

Adnan Menderes

1. BÖLÜM

MENDERES AİLESİ

YETİM ADNAN

Aşkın gücü

Adnan, Tevhide Hanım ve İbrahim Ethem çiftinin ikinci çocukları olarak mutlu bir ortamda 1899 yılında İzmir'de dünyaya geldi.

İbrahim Ethem Bey'in babası İsmail Bey'in Rumeli göçmenlerinden olduğu tahmin edilmektedir. Annesi Fitnat Hanım ise İzmir'in tanınmış ailelerinden Katipzadeler'e mensuptur.

İbrahim Ethem Bey, İstanbul'da hukuk okumuş, edebiyata meraklı, güzel konuşan, çevresinde sevilip sayılan, kültürüyle karşısındakileri etkileyen bir insandır. Memurluk yapmaktadır. İbrahim Ethem, Aydın'da güzelliği ile dikkat çeken, Hacı Ali Paşa'nın biricik kızı Tevhide Hanım'a aşıktır.

İsmail Bey ve Fitnat Hanım, oğullarının arzusuyla Hacı Ali Paşa'ya birkaç defa kızı Tevhide'yi istemeye giderler. Fakat her defasında red cevabı alarak dönerler.

İbrahim Ethem için Tevhide'ye kavuşabilmenin son çaresi kaçırarak evlenmektir… İki aşık genç aralarında anlaşarak bu kararı alırlar. Çünkü Tevhide hastadır ve iki gencin kavuşamama ihtimali vardır.

Tevhide Hanım, ince hastalık denilen vereme yakalanmıştır. Hastalığı epey ilerlemiştir. Zaten o ve sonraki yıllarda verem çok canlar almış, nice ailelerin yüreklerini parçalamıştır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen gençler kararlarını uygulayarak kaçarlar. Bu arada birçok aracıların ricaları ve belki de kızını tamamen kaybetmekten korkan Hacı Ali Paşa kızını affeder. Nikahları kıyılır ve İzmir'e yerleşirler.

Şimdi önce Hacı Ali Paşa'yı biraz tanıyalım.

Hacı Ali Paşa

Eskişehir veya Konya'dan Tire taraflarına geldiği tahmin ediliyor. Eskişehir'de yerleşik Kırım Tatarlarından olma ihtimali daha ağır basıyor, Adnan Menderes'in fiziğine baktığımız zaman görünen de odur.

Ali Bey, çok cesur, sert mizaçlı ve etrafına dehşet saçan güçlü biriydi. Tire taraflarında belki de gücüne dayanarak bir çiftliğe kahya olur ve daha sonra da çiftliğin dul hanımı ile evlenir.

Ali Bey, kısa zamanda topraklarını genişletir ve II. Abdülhamit zamanında saraya yakın olanlara verilen sivil paşalık unvanına sahip olur.

Hacı Ali Paşa Balkan Harbi sıralarında Rumlar tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü.

Şimdi İzmir'e yerleşen aileye tekrar dönelim.

Tevhide Hanım'ın hastalığı çocuk yetiştirmeye uygun olmamasına rağmen hamile kalır. Kızları Melike çok geçmeden aileye katılır. Aile mutluluk içindedir. Ama ince hastalık annenin yakasını bir türlü bırakmaz. Üstelik İbrahim Ethem Bey de aynı hastalığa yakalanmıştır, ayrıca kalbinden de rahatsızlığı vardır.

Dedik ya, kader işlevini yapmaktadır. Tevhide Hanım tekrar hamile olur. Adnan doğar. Yıl 1315 (1899). Zavallı Adnan yürümeye yeni başladığı sıralarda da annesini kaybeder.

Eşini kaybeden Ethem Bey'in hastalığı da ağırlaşmaya başladı. Tedaviye yurtdışına gitmesi için Fitnat hanım ısrar ediyordu. Ethem Bey canından çok sevdiği Tevhide'nin iki emaneti, oğlu ve kızından ayrılamıyor, ertelemeleri uzayıp gidiyordu. Nihayet İstanbul'a gitmeye, orada muayene olmaya ve sonra da İsviçre'ye gitmeye karar verdi. İstanbul Sirkeci'deki tarihi Meserret oteline yerleşti. Ama sağlığı hiç ümit verici değildir. Durumu gün geçtikçe daha da bozulan Ethem Bey, iyileşmek ümidini kaybetmeye başlar ve ısrarla annesinin yanına gelmesini ister. Onu İstanbul'a çağırır. Ancak annesi Fitnat Hanım İstanbul'a gelinceye kadar otel odasında vefat eder. Fitnat Hanım oğlunu Topkapı'da Merkez Efendi mezarlığında toprağa verir.

Babaanne

Adnan'ın yetişmesinde büyük emeği olan insan; babaennesi Katipzade Fitnat Hanımdır. Önce gelinini sonra oğlunu veremden kaybeden bu mücedeleci kadın torunlarına hem annelik hem de babalık yapmaya başladı.

Adnan'ın 6 yaşına gelen ablası Melike de yine bu ince hastalık illetine yakalanarak vefat etti. Üç yaşlarında olan Adnan'ın içler parçalayan yalnızlığı…

Yıllar sonra Dr. Mükerrem Sarol'a Adnan Menderes o günlerden hatırlayabildiklerini şöyle anlatıyordu:

"Melike'nin anneme benzediğini söylerlerdi, onu kaybetmek beni yapayalnız bıraktı, artık bu dünyada babaannemden başka hiç kimsem kalmamıştı. Onun yeri küçücük kalbimde; baba, ana ve kardeş olmuştu.

Sana ne söylesem ne anlatsam öksüzlüğümün, yalnızlığımın ruhumda yarattığı melâli tam tamına aktaramam."[1]

Fitnat Hanım'ın yanında ailesinden bir tek Adnan kalmıştı. O'nu da vereme kurban etmemek için çırpınır dururdu. Görüştüğü doktorlar "bol güneşli ve havadar" bir yere taşınmasını ve çok dikkatli olmasını söylerler.

İzmir, Karşıyaka'da yeni bir eve taşınırlar. Gerekli özen gösterilir. Ve gerçekten küçük Adnan kendini toplamaya başlar. Güçlü bir çocuk olarak gelişmeye başlar. Bu arada çeşitli spor dallarıyla meşgul olur. Bisiklete binmeyi, yüzmeyi çok sevmektedir. Babaanne, disiplinli insandır. Adnan'ın kontrolünü elinden bırakmaz.

Adnan Bey, babaannesi için şöyle der:

"Ben ilk terbiyemi, ilk eğitimimi O'nun tükenmez şefkati, tükenmez ilgisi, tükenmez muhabbeti ve tükenmez sabrından aldım. *Hayatımda babaannem kadar vatanını, toprağını, bayrağını seven ikinci bir kadın görmedim."*

Babaanne Adnan’a kendine güven duygusunu da tam vermiştir. Bu nedenle Adnan’da gelişen millî ve ahlâki duygular en güzel şekilde kendini göstermiş ve O’nu tarihteki en güzel yerine oturtmuştur. Denilebilir ki Menderes’in en büyük isteği babaannesinden edindiği bu güzel hasletleri, halkına da verebilmekti. Milletine kendi çocukluğundaki hüznü yaşatmamak, huzuru ve sevinci yaşatabilmekti. *Siyasi ideali ise insanımıza hürriyeti ve demokrasiyi yaşatmaktı*.

Öğrenimi

Adnan, ilk öğrenimine özel öğretmen eğitimiyle evinde başlamıştı. 1910 yılında “İttihat ve Terakki İdadisi”ne kaydını yaptırdı. Daha sonra, İzmir Kızılçullu Amerikan Koleji’nde öğrenimine devam etti.

Bu kolejde okurken, İttihat Terakki Partisi sorumlu kâtibi olan Celal Bayar’a okulda gelişen bazı olaylar üzerine, üç arkadaş şikayete giderler. Celal Bayar bu olayı şöyle anlatıyor:

“Birgün Kızılçullu Amerikan Koleji’nden üç gencin benimle görüşmek istediklerini haber verdiler. Kabul ettim. Hemen hemen aynı yaşlarda üç gençti. Temiz giyinmişlerdi. 15-16 yaşlarında görünüyorlardı. İçlerinden biri konuşmaya başladı:

Okudukları Amerikan Kolejinde, eğitim kadrosu içinde misyoner rahipler varmış. Bunlar Müslüman öğrenciler üzerinde kendi fikirlerini işliyorlar ve Hristiyan yapmaya çalışıyorlarmış. Gençlerin şikayeti bu idi.

Çok heyecanlı idiler. Yürekten konuşuyorlardı. Gördüklerini, vatansever bir duygu ile dile getiriyorlardı. Bana misyonerlerin yakınlık sağladıkları iki öğrencinin adlarını, okul numaralarını da yazdırdılar. Okulları ile “Devlet” olarak ilgilenilmesini istediler.”[2]

Adnan, İzmir’de Amerikan Koleji’ne devam ederken dedesinden miras kalan Aydın’daki çiftlikle pek ilgilenemediler. Buradaki verimli topraklardan faydalanmak isteyen dayıları Adnan’ın vasiliğini almak için mahkemeye başvurmuşlardı. Mahkeme küçük Adnan’ı dinledi ve fikrini aldı. O’nun babaannesi ile kalmak istediğini ısrarla söylemesi üzerine hakim babaanne-torunu ayırmadı. Vasi olarak babaanneyi seçti.

Adnan lise yıllarında

Fitnat Hanım avukatları vasıtasıyla çiftlikteki bütün hakları da elinde topladı. Torununa doğayı sevdirdi, toprak sevgisini aşıladı. Adnan'a tek vasiyeti şuydu:

"*Ne meslek seçersen seç. Ama topraklarını unutma ve bırakma*…"

Askerlik dönemi

1916 yılında 1899 doğumlular askere çağırıldı. Menderes –kendi isteği ile– okulunu son sınıfta bırakarak askere yazıldı. İstanbul Erenköy'deki Yedek Subay Talimgâh Birliği'ne katıldı.

Bir müddet sonra İzmir'e babaannesine mektup yazıp İstanbul'a gelmesini istedi. "Hafta sonları beraber oluruz." diyordu.

Torununun isteğini kıramayan babaanne İstanbul'a gelip bir otele yerleşir. Beraberce babasının Kocamustafapaşa'da mezarını ziyaret ederler. Fitnat Hanım otelde yalnız kalmaktan sıkılarak İzmir'e geri dönmek ister. Adnan ise; "İki hafta sonra talim bitecek, kılıç kuşanacağız, lütfen bekle." diye ısrar ederek kalmasını ister. Babaanne torununun bu isteği ile otelde kalmaya devam eder. Ama hafta sonu otele gelen Adnan, Fitnat Hanımın

odasında vefat ettiğini öğrenir. Fitnat Hanım'ın naaşı Topkapı'da oğlunun yanına defnedilir.

Yedek Subay Adnan'ın tayini Suriye cephesine çıkar. Savaşa katılmak üzere trenle cepheye giderken Adana'ya varmadan hastalanır. Zehirli sıtma denen öldürücü bir hastalık teşhisi ile hastaneye kaldırılır. Hastalık onu zayıflatmış ve 40 kiloya kadar düşmüştür. O haliyle cepheye gitmek ister. Ama verilen raporla geri hizmette görevlendirilir. İzmir'deki 17. Kolordu emrine verilir. İzmir'e gider.

Bu arada 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile yapılan anlaşmaya göre ordu, hemen terhis edilecektir. Tabii Adnan da terhis edilir.

15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'e girer. Yunan işgalleri Batı Anadolu'da ilerlemektedir. Bir de yerli çapulcu çeteler türemiş, bir kısmı halkı rahatsız etmektedir. İşte bu karışıklık içinde Adnan ve arkadaşları silahlarını kuşanırlar. Topçu Teğmen Selami Bey'in başında olduğu Ayyıldız isimli bir grup kurup, halkı rahatsız eden, eşkiyalık yapan başıbozuklara karşı gelirler.

Daha sonra Ankara Hükümeti olaylara el koyup, bölgeye bir subay gönderir. Gelen bu subay, askerlik görevlerini yedek subay olarak yapan gençleri göreve çağırır. Adnan Bey de bu çağrıya uyar ve ilk görev yeri "Süvari Müzaheret Bölüğü"ne katılır. Daha sonra Koçarlı'ya atanır. Büyük taarruzdaki zaferden sonra İzmir'de sansür şubesinde tercüman olarak görev yapar ve oradan terhis olur.

Adnan Menderes; Milli Mücadelede İstiklâl Savaşı'ndan "İstiklal madalyası" alır.

Toprağa dönüş

Adnan Bey 1922'de Aydın'daki çiftliğine, Çakırbeyli'ye döner. 23 yaşındadır ve kendisini tamamen topraklarıyla uğraşmaya verir.

Adnan Menderes'e annesi Tevhide Hanım'dan miras olarak kalan topraklar 50 000 dönümden fazladır. Anne ve babası çocukluğunda ölen Adnan'dan başka ailede bu toprakları işletecek kimse kalmamıştır. Onun da

tahsil ve askerlik dönemi süresince Aydın dışında geçen yılları onu bu topraklardan uzak tutmuştur. Civardaki birkaç köy kendi arazilerinin azlığından, kullanılamayan bu toprakları işgal etmeye başlamışlardır. Kimisi zeytin, kimisi meyvalık ağaçlar dikerek, kimisi de sebze ekerek buraları kullanılır hale getirmişlerdir. Adnan Menderes bu topraklara ait elinde tapu senedi olduğu halde; işgalcileri hoş görerek onlara çok düşük bir bedel ve imkanları olduğunda ödenmek kaydıyla veya para almadan haklarından vazgeçerek buraları kullanıcılara terketmiştir. Kendisi de askerlik sonrası öğrenimini de yarıda bırakarak Aydın'a yerleşir ve topraklarını işlemeye başlamıştır. Genç yaşında toprakla uğraştı, tanıştı ve de anlaştı.

Menderes toprağını işlemesini, verilmesi gereken emekleri ve nasıl çalışılması gerektiğini tecrübeleriyle öğrendi. Ürettiği malların kalitesinin yüksekliğine rağmen her zaman kooperatifine verdi.

Üretim zorluklarını, tabiatın hırçınlığını ve elde edilen ürünün gerçek değerini yeterince bulmadığını bizzat yaşayarak öğrendi. Toprakla uğraşanların sorunlarını bütün benliği ile yaşadı.

Bu arada arkadaşı Ethem Menderes'e de 500 dönüm bir arazi hediye etmiştir. Kendi elinde 3500 dönüm civarında toprak kalmıştır. Bakın Mükerrem Sarol'a söylediklerine:

"Koca Osmanlı tarihi her şeyiyle zengindir, çok büyük insanlar yetiştirmiştir. Hiç birisi benim kadar bu toprağın dilini gerçek anlamda öğrenememiştir. Topraklarımız da tıpkı nehirlerimiz gibi yüz yıllardır el değmemiş olarak kalmıştır. Ben bu topraklara bir ömür bağladım. Gençliğimi, hararetli çağımı, aklımı, fikrimi bu topraklara gömdüm."[3]

Evliliği ve acılı günleri

Adnan Bey, Eylül 1928 de İzmir'in tanınmış ailelerinden Evliyazedelerin kızı Berrin Hanım ile evlendi. Aydın'a yerleştiler. 21 Haziran 1934'de çıkan soyadı kanununda, ERTEKİN soyadını almış, daha sonra MENDERES olarak değiştirtmiştir.

Berrin Hanım çiftlik hayatına kısa zamanda uyum sağladı. İlk çocukları Yüksel 1930'da dünyaya geldi. Arkasından 1937'de Mutlu, 1946'da Aydın doğdu.

Adnan Menderes, eşi Berrin Hanım için bakın neler söylüyor:

"… Berrin'e yıllar boyu tükenmez bir sevgi, çözülmez bir tutkuyla bağlandım. Hayatıma renk, heyecan ve mana getirdi. Onun şevkat dolu sevgisiyle, gerçek kişiliğime kavuştum. Bana nur topu gibi üç erkek yavru yetiştirdi."

Adnan Menderes utangaç bir insandı. Topluma karışmayı pek sevmez, boş zamanlarını ve tatil günlerini evinde geçirirdi.

Berrin Hanım'ı siyaset yaşantısının hep dışında tuttu. Toplum arasına çıkarmadı.

Berrin Hanım, karakteri sağlam, hayatın birçok acılarına metanetle ve adeta sabır abidesi gibi dayanmasını bilen bir insandı.

Neler mi yaşadı? Ne gibi acılara mı dayandı? İşte:

17 Eyül 1961'de eşi, hayat arkadaş, can yoldaşı Adnan Menderes'in asılarak ölümünü yaşadı.

Oğlu Yüksel Menderes 8 Mart 1972'de Ankara'da evinde havagazı musluğunu açarak şüpheli bir şekilde intihar etti. Cebeci Mezarlığına defnedildi.

İkinci oğlu Mutlu Menderes, Adalet Partisi Aydın Milletvekili iken, 1 Mart 1978'de Ankara Ulus'ta bir otomobilin çarpması sonucu vefat etti.

Kısa zaman içinde iki evladını'da toprağa veren Berrin Hanım büyük acılar yaşadı.

Ailenin en küçük oğlu Emekli Milletvekili Aydın Menderes, 15 Mart 1996 günü Afyon Sandıklı yakınlarında geçirdiği bir trafik kazasında yaralandı. Felç oldu. Halen Ankara'da yaşamaktadır.

17 Eylül 1990’da Hükümetin aldığı kararla iade-i itibarları sağlanan; Adnan Menderes ve aynı akıbeti paylaşan kader arkadaşları Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın kabirleri İstanbul Topkapı’da yapılan Anıt Mezar’a devlet töreniyle nakledildi. Böylece bir nebze de olsa rahmetli eşine hakkı olan itibarın verilmesi, Berrin Hanım için yaşlılığının en büyük tesellisi oldu. Kaderin bir tecellisi olacak ki, yıllar sonra Fitnat Hanım, İbrahim Ethem Bey ve Adnan Menderes İstanbul’da aynı muhitte biraraya geldiler.

Berrin Menderes Hanımefendi bütün bu acılara metanetle dayandı. 91 yaşında, 22 Nisan 1994’de vefat etti. Ankara’da oğullarının yanına defnedildi.

Allah hepsine rahmet etsin…

CUMHURİYETİMİZDE ÇOK PARTİLİ SİYASİ DÖNEME GEÇİŞ DENEMELERİ

9 Eylül 1923 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi bir partiye dönüştürülmesiyle "Halk Fırkası" isimli bir parti kuruldu.

Genel Başkanlığına Mustafa Kemal (Atatürk), genel başkan vekilliğine İsmet Bey (İnönü), genel sekreterliğe de Recep Bey (Peker) seçildiler. Millet egemenliğinin halk tarafından ve halk için uygulanmasına, ülkeyi çağdaşlaştırma ve hukuk devletinin temel ilkelerinden ödün vermemeyi amaç edindiklerini tüzüklerinde açıkladılar.

Kısa zaman sonra Halk Fırkası içinde siyasi anlaşmazlıklar başladı. Başbakan Fethi Bey (Okyar) ile İsmet Bey (İnönü) arasında anlaşmazlıklar baş gösterdi. Meclis grubunda şiddetli tartışmalara neden oldu.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanıyla Mustafa Kemal (Atatürk) Cumhurbaşkanı seçilince, İsmet Bey'i (İnönü) Başbakan olarak atadı. 20 Nisan 1924'te yeni bir Anayasa hazırlanarak kabul edildi.

3 Mart 1924'de Halifeliğin kaldırılması görüşmeleri mecliste Halk Fırkasına muhalif bir grubun olduğunu ortaya çıkardı.

1 Kasım 1924'te İsmet Bey başkanlığındaki hükümetin yeni dönem çalışmalarına başlamasıyla siyasal bunalımlar arttı ve bazı milletvekilleri Halk Fırkası'ndan istifa ettiler. İstifa edenler arasında eski başbakanlardan Rauf Bey (Orbay) de vardı.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Halk Fırkası'na karşı muhalefeti oluşturan grup, Kâzım Karabekir Paşa başkanlığında bir araya gelerek 17 Kasım 1924'te "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" adıyla Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisini kurdular. Kurucular arasında Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Rauf Bey (Orbay), Adnan bey (Adıvar), İsmail Canbolat, Sabit Bey (Sağıroğlu) ve 29

milletvekili vardı. Kendilerini, Türkiye devletinin halk egemenliğine dayalı bir cumhuriyet olduğunu kabul eden, liberal, halkın temel hak ve özgürlüklerini destekleyen, dini duygulara saygılı olan bir parti olarak ilan ettiler.

Bu arada Halk Fırkası “Cumhuriyet Halk Partisi” adını aldı. (10 Kasım 1924)

Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisinde tek partili yönetimin karşısına bir muhalefet partisi kurularak çok partili sisteme geçişin ilk adımı atılmış oldu.

* * *

13 Şubat 1925’de başlayan Şeyh Said ayaklanmasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın bazı örgütlerinin de rol aldığı ileri sürüldü ve bu partinin Nisan 1925’de İstanbul örgüt binasında yapılan aramalarda bulunan belgeler doğrultusunda gericiliği desteklediği belirtildi. Bazı parti üyeleri mahkûm oldular. 3 Haziran 1925’de Hükümetin aldığı yetkiyle bu partinin kapatılmasına karar verildi. Böylece Cumhuriyet Halk Fırkası’nın yönetiminde tek partili dönem tekrar başladı.

Cumhuriyet Halk Fırkası 15 Ekim 1927’de İkinci Kurultay’ını topladı. Partinin değişmez Genel Başkanı seçilen Gazi Mustafa Kemal Atatürk, büyük “Nutuk”unu bu kurultayda okudu.

Kurultayda cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, lâiklik (din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması), hiçbir şekilde değiştirilemez temel ilkeler olarak benimsendi.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk; Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde hükümeti bazı kararlarında uyarabilecek bir muhalefet partisinin olması gerektiğini, böylece ikinci bir partinin varlığı toplum içinde beliren muhalefetin de varlığını belirgin şekilde ortaya çıkaracağı düşüncesindeydi.

Serbest Cumhuriyet Fırkası

Atatürk’ün önerisi ve onayıyla 12 Ağustos 1930’da Ali Fethi Bey (Okyar) Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurdu. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’ndan sonra Cumhuriyet döneminin ikinci muhalefet partisi kurulmuş oldu. Ali Fethi Bey (Okyar) başkanlığında kurulan bu yeni partide; Nuri Bey (Conker), Senih Bey (Hızıroğlu), Tahsin bey (Uzer), Mehmet Emin Bey (Yurdakul), Nakiyettin Bey (Yücekök), İbrahim Bey (Dalkılıç), Refik İsmail Bey (Kakmacı), Süreyya Paşa (İlmen), Ali Haydar Bey (Yuluğ) ve Ahmet Bey (Ağanoğlu) kurucu oldular ve görev aldılar.

Cumhuriyetçi, milliyetçi ve lâiklik ilkesine bağlı olduğunu vurgulayan parti tüzüğünde; temel hak ve özgürlüklerin herkes için geçerli olması, tek dereceli seçim sistemine geçilmesi, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, yabancı sermayenin ülkeye girişinin özendirilmesine dikkat çekiliyordu.

Ali Fethi Bey'in Cumhuriyet Halk Fırkası'nı otoriter yönetim politikalarından dolayı eleştirmesi Serbest Cumhuriyet Fırkasının kısa sürede ülke genelinde geniş bir destek kazanmasını sağladı.

Ali Fethi Bey, il ve ilçe teşkilatları kurmak için yurt gezisine çıktı. İzmir'e gelişi büyük kutlamalara sahne oldu. Yunan işgalinden daha 8 yıl önce kurtulmuş olan halk; "kurtar bizi" diye bağırarak muhalefete bağlılıklarını ifade ederler. Fethi Bey bu duruma çok şaşırır. Durumu Mustafa Kemal Atatürk'e bildirir. Atatürk'ten gezisine devam etmesi talimatı gelir..

Fethi Bey, Aydın'a uğrar. Serbest Cumhuriyet Fırkasının Aydın şubesini Adnan Menderes ve arkadaşlarıyla görüşerek kurmalarını sağlar. Adnan Bey il teşkilat başkanı seçilir.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kısa zamanda yurt genelinde taraftar bulması ve Ekim 1930'da yapılan belediye seçimlerinde Samsun'da belediye başkanlığının kazanılması iktidar yönetimini rahatsız eder. Ancak iktidara gelmek için Cumhurbaşkanıyla çatışmaya girmek gerekeceğini düşünen Ali Fethi Bey, bunun ülke için ağır sonuçlar doğuracağına inanır. 17 Kasım 1930'da partisinin feshedildiğini hükümete bildirir.

Politikaya giriş

Adnan Menderes, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasının ardından, Aydın Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticilerinin ısrarlarına rağmen partilerine katılmak istemez ise de; İzmir ve Aydın'a gelen Celal Bayar ve beraberindeki Vasıf Çınar ve Halil Onaran Beylerin ısrarları üzerine arkadaşlarıyla birlikte Cumhuriyet HalkFırkası'na katılarak partinin Aydın il başkanı oldu.

Adnan Menderes bu olayın gelişmesini Kasım 1957 tarihli "Akis Dergisi" için bir makale olarak yazmışsa da dergiye gönderip yayınlamamıştır.

Bilahare Cumhuriyet Halk Fırkası’na katılmasını şu ifadelerle anlatmıştır:

“Atatürk zamanında ben, Aydın’da Serbest Fırka’nın reisiydim. Fethi Bey bizzat Aydın’a gelerek Serbest Fırka ile meşgul oldu. Aydın belediye seçimlerini kazandım. Gayet dürüst bir mücadeleye giriştim.

Halk Fırkası ileri gelenleriyle tanışıyordum. Ama Halk Fırkasına onların rica ve ısrarlarına rağmen girmemiştim.

Fethi Bey’in partisi malûm şartlar altında feshedildi. Memlekete derin bir teessür hakim oldu. Halk Fırkası kendisini toplamak istedi. Vilayetlere heyetler gönderildi. Bu arada İzmir ve Aydın’a da Celal Bayar riyasetinde bir heyet geldi. Daha sonra da Atatürk seyahate çıktı. Aydın’a da uğradı. Aydınlılarla teması zaruri gördü…

Ben gelen heyetle bir hafta temas etmedim. Nihayet, Celal Bayar tanıdığım ve hürmet ettiğim bir zattı. Vasıf Çınar, İttihat ve Terakki mektebinden hocamdı. Heyetten Halil Onaran da iyi tanıdığım olmak itibariyle, kendileriyle temas, çekinilmez bir hal aldı. Ve temas temin edildi. Bu muhterem zatların ibram ve ısrarı üzerine, Halk Fırkasına girerek fikirlerimizi parti içinde müdafaa etmek muvafık olacaktı. O zamana kadar ve benimle beraber Halk Fırkasına karşı çekingen tanınan arkadaşlarla, Halk Fırkasına girdik…”[4]

Adnan Menderes, Halk Fırkası’na girerken bazı şartlarının yerine getirilmesini istedi:

1- Aydın Halk Fırkası teşkilatı yeniden kurulacak.

2- Serbest Cumhuriyet Fırkası zamanında belediye seçimlerinde oy sandıklarının kırılması suretiyle kazanılan belediye seçim sonuçları düzeltilecek.

3- Mutemetlik saltanatına karışanlar parti teşkilatından çıkartılacak.

Ve isteklerini koşulsuz kabul ettirir.

Atatürk, yurt gezisinde Aydın’a gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’ne uğramak istememektedir. Adnan Bey, CHP İl Başkanıdır ve üye arkadaşları ile parti teşkilâtında toplantı halindedirler. Gaziye bu haber verilmiştir.

Atatürk Partiye arkadaşlarının ısrarı üzerine 5 dakikalığına uğramak istediğini söyler. Yanında Fahrettin Altay ve Recep Peker Bey’lerle partiye gelir. İl teşkilâtında Aydın’lı üyelerde vardır, fakat konuşma tamamen Atatürk-Menderes arasında geçer. Ve görüşme 4 saat sürer. Program aksar.

Görüşme sonrası Atatürk, Recep Peker’e:

“Bugün konuştuğum genç, elbette bizim parti mutemetleri ile çalışamaz. Şayan-ı dikkat bir gençtir” diyecektir.

Peki neler konuştular?

Sanayileşme, ziraat ve kooperatifçilik ve ülke sorunları üzerine konuştular.

Ve Büyük Gazi’nin iki emirleri oldu:

1- Türk Ocakları idare heyetinin değiştirilmesi.

2- Konuşulan sanayi, ziraat ve kredi kooperatifleri konularında bir rapor hazırlanıp verilmesi.

Milletvekili seçiliyor

Bu arada genel seçim hazırlıkları da başlamaktadır. Milletvekili olmak için 6.000 kişi başvurur. Ancak Adnan Menderes’in Milletvekili olmak gibi bir isteği olmadığı halde ismi Aydın parti teşkilâtı tarafından milletvekili listesine konulmuştu ve seçildi. Böylece Mayıs 1931’de yapılan milletvekili seçimlerinde Aydın Milletvekili olarak TBMM’sine girdi.

Mecliste büyük bir dikkatle kendisini memleket işlerine verdi. Zekası, güzel konuşması, nezaketi ve çalışkanlığı ile mecliste çeşitli komisyonlarda çalıştı. İşte bu arada Ankara Hukuk Fakültesine devam edip yarım kalan tahsilini tamamladı.

* * *

Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel kurumları da bu seçimlerden sonra oluşturulmaya başladı.

15 Nisan 1931’de Türk Tarih Kurumu kuruldu.

1932 yılında bu kurumlaşmalar ve yenilik hareketiyle birlikte reformlar daha da artarak devam etti:

12 Temmuz 1932 Türk Dil Kurumu kuruldu.

18 Temmuz 1932 Türkiye, Cemiyeti Akvam’a (Birleşmiş Milletler) girdi. Aynı gün yurt genelinde bütün minarelerden ezan Türkçe okunmaya başladı.

Bir ara Adnan Menderes, Türkiye İdman Cemiyetleri 2. Başkanlığına getirilmişti. O zamanlar mecliste ve bürokraside her ne kadar seçimle olsa bile adeta tayinle insanlar görevlere getiriliyordu.

Adnan Bey Aydın’dan gelen varlıklı bir toprak adamıydı. Ayrıca Serbest Cumhuriyet Fırka mensubu olması da dikkatleri üzerine çekiyordu. Kendi ifadesiyle:

“Meclise geldikten sonra, büyük bir dikkatle çalışmaya başladım. Kendimi memleket işlerine verdim. Hem vazifemi gördüm, hem de hizmet için kendimi yetiştirdim. Başvekil oluncaya kadar da, kendimi yarın için ilzam edecek bir harekette bulunmadım.”[5]

Cumhuriyet’in 1923’de ilanından sonra devletin derlenip toparlanması tabiidir ki zaman alacaktır. Birinci Dünya Savaşı’nın ve Kurtuluş Savaşı’nın verdirdiği kayıpları, parçalanan yediyüz yıllık bir imparatorluğun yükü –ki Osmanlı borçlarını Cumhuriyet idaresi kabul etmişti– ve borçların ödenmesi 1930 yılına kadar devam etti. Bu arada Güneydoğu Anadolu’da Şeyh Said Ayaklanması vb. tepkilerle uğraşmak, 1929 iktisadi buhranının verdiği sıkıntılardan kurtulmak hiç de kolay değildi.

10 Mayıs 1931'de Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Kurultay'ı toplandı. Parti programına devletçilik ve inkılapçılık maddeleri de eklenerek "Altı Ok" olarak anılan temel ilkeler belirlenmiş oldu. Devletçilik anlayışının etkisiyle daha sert bir politika izlemek için parti sekreterliğine Saffet Bey'in (Arıkan) yerine Recep Bey (Peker) getirildi. Aynı yıl Türk Ocakları kapatıldı ve Halkevleri kuruldu.

Türk Ocakları

25 Mart 1912 yılında İstanbul'da Ahmet Ferit (Tek), Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) gibi aydınların yönetiminde, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Osmanlıcılık kimliğine karşı yeni bir seçkin tipi yaratmaya çalışan ve özünde Türkçülüğü benimseyen bir örgüt olarak kuruldu. "Türk Ocağı" ismiyle faaliyette bulunan bu örgüt kısa zamanda pek çok şube açtı. "Türk Yurdu" isimli dergiyle her yere ulaşmaya çalıştı.

Kurtuluş Savaşı başladığında İstanbul'daki üyelerinin bir kısmı savaşa katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Kurtuluş Savaşı sonrası Türk Ocağı yeniden örgütlendi. İstanbul'da yayımlanmakta olan "Yeni Mecmua"da görüşlerini dile getiren yayınlar yaptılar. 20 Temmuz 1923'te Hamdullah Suphi, kongrede İstanbul il başkanı seçildi ve Türk Yurdu dergisi resmi yayın organları oldu.

1925 yılında Türk Ocakları'nın şube sayısı 135'e ulaştı. Yapılan kongrede Mustafa Kemal Atatürk'ün eşi Latife Hanım fahri başkanlığa, Hamdullah Suphi'de başkanlığa seçildi. Bu kongreden sonra Türk Ocağı ile hükümet arasında bütünleşme hareketleri başladı.

1927 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası kongresinde alınan bir kararla Türk Ocakları partinin denetimi altında bir kuruluşa dönüştürüldü. 1930 yılına gelindiğinde 250 şube ve 30 bini geçen üyesiyle güçlü bir örgüt haline geldi.

1931 yılında Mustafa Kemal'in de önerisiyle Halkevleri'nin kurulması için harekete geçildi ve Türk Ocakları kapatılarak yerine Halkevleri kuruldu.

Halkevleri

Halkevleri, Atatürk devrimlerini ve ilkelerini geniş kitlelere benimsetmek ve Milli Eğitime yardımcı bir kültür kurumu olarak kurulmuştur. 19 Şubat 1932'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yan örgütü olarak kurulan Halkevleri, kapatılan Türk Ocakları'nın binalarını ve mal varlıklarını sahiplenerek çalışmalarına başladı. Edebiyat, güzel sanatlar, tiyatro, spor, sosyal yardım, halk dershaneleri ve meslek kursları, kütüphane ve yayın, tarih ve müze şubeleri olarak şehir ve kalabalık kasabalarda faaliyete başlamıştı. Halkevleri herkese açık olmasına rağmen sadece Cumhuriyet Halk Fırkası üyeleri ve memurlar yönetici olabiliyor, başkanlarını da bulundukların ilin parti yöneticileri seçiyordu.

Halkevleri giderleri bulundukları yerin parti örgütünce sağlanır ve devlet bütçesinden de yardım alırdı. 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olarak isim değiştiren parti, Beşinci Kurultay'ında Halkevleri örgütünü daha da yaygınlaştırmak kararı alarak, nüfusu az olan kasaba ve köylerde Halk Odaları'nı açtı.

Halkevleri çok partili siyasal yaşama geçişte önemli tartışmaların konusu oldu. Muhalefetteki Demokrat Parti (DP); varlığını ve devamlılığını halktan toplanılan vergilerle sürdüren ve sadece Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasi amaçlarına hizmet veren Halkevleri'nin eşitsiz bir siyasi ortam yarattığını ileri sürüyordu. Bu sebeple de Halkevleri'nin Cumhuriyet Halk Partisi ile olan bağlarını kopartmasını istiyordu.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde tek başına iktidara gelme başarısı gösteren Demokrat Parti, 1952 yılında Halkevleri'ni kapattı.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin bazı kararları

9 Mayıs 1935'te yapılan Dördüncü Kurultay'da "Cumhuriyet Halk Fırkası" ismini "Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)" olarak değiştirdi. 1936 yılına gelindiğinde yayınlanan bir genelgeyle parti-devlet kaynaştırılması amaçlanarak İçişleri Bakanı'nın parti genel sekreteri, valilerin de il başkanı olarak doğrudan görevlendirilecekleri kabul edildi. Parti yönetimi ile devlet

organlarının birleşmeleri böylece sağlanarak “tek parti” egemenliği ülkeye yerleştirildi.

Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet İnönü arasında başlayan anlaşmazlıklar dolayısıyla parti yönetiminde önemli değişikliklere gidildi. İsmet İnönü parti genel başkan vekilliği görevinden ayrıldı. Yerine Celal Bayar getirildi. Celal Bayar aynı zamanda Başbakanlığa da atandı.

Atatürk’ün ölümünden sonra toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Birinci Olağanüstü Kurultay’ında (26 Aralık 1938) İsmet İnönü “Değişmez Genel Başkan” ve “Milli Şef” seçildi. Celal Bayar, Genel Başkan Vekilliği ve Başbakanlığa, Refik Saydam Genel Sekreterliğe getirildi. Gazi Mustafa Kemal Atatürk ise ebedi şef olarak parti tarihine kaydedildi.

29 Mayıs 1939 da Beşinci Kurultay’da parti içinde denetimi sağlamak amacıyla “Müstakil Grup” adıyla yapay bir muhalefet grubu kuruldu. Bu hareket Cumhuriyet Halk Partisi’nin, çok partili sisteme geçiş modelinin ilk adımıydı. Bu grup tamamen parti başkanına bağlı olarak çalışıyordu. Partiden bağımsız değildi. 20 kadar milletvekilinden oluşan bu grubun etkileri de beklenileni vermedi ve Mayıs 1946’da kaldırıldı.

Bu Kurultayda önemli bir çoğunlukla “Köy Enstitüleri”nin açılması kararı alındı.

Köy Enstitüleri

“S. Edip Balkır’ın 1974 yılında yayınladığı “Arifiye Köy Enstitüsü” isimli eserinin 12 ve13 sayfalarında belirttiğine göre, özetle: 1935 yılında ülkede erkek nüfusun % 23.3 ü, kadınların % 8.2 si okuma-yazma bilmekte; erkeklerde % 76.7, kadınlarda % 91.8 i okuma-yazma bilmemektedir. Ayni nüfus sayımı istatistiklerine göre, 10 binden az nüfuslu yerlerde okuma-yazma bilmeyenlerin nisbeti % 89.3, nüfusu 10 bin den fazla olan yerlerde ise % 59.7 dir. 1937-1938 küçük istatistik yıllığına göre: Çalışan 7 milyon 921 bin kişinin % 81’i çiftçi, % 8’i sanayi ve maden çalışanı, % 4’ü ticaret ve nakliye çalışanı, % 5’i memur, %2 de serbest hizmetlerde çalışanlardır.

40 bin köyden 32 bininin nüfusu 400 den azdır. Bu 32 bin köyün de 16 bininde nüfus 150 kişiden azdır.”

1935 yılı Dördüncü Kurultay'ında Cumhuriyet Halk Partisi'nin aldığı kararlar arasında; ilköğretimin yaygınlaştırılmasını öngören kararlar da alındı. Bu kararların bir maddeside, askerliğini çavuş ve onbaşı olarak yapmış, okuma yazması iyi derecede olan, köy gençlerini kısa bir eğitimden sonra kendi köylerinde eğitmen olarak görevlendirmekti. İlk uygulamaya 1936'da başlanılarak Eskişehir, Çiftelerde 84 köy genci bir kurstan geçirilip görevlendirildi.

Eğitmen gençlere; tarım için tohumluk, araç-gereç ve uygulama için toprak verildi. Başarılı sonuç alındığı gözlemlenince, Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'ın hazırlattığı bir program içinde; Eskişehir Çifteler, İzmir Kızılçullu ve Kastamonu Gölköy'de birer köy öğretmen okulu açıldı.

Konu Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde daha kapsamlı bir şekilde ele alınarak, İsmail Hakkı Tonguç, İlköğretim Genel Müdürlüğüne atanır. Kendisinden eğitimin köylerde yaygınlaştırılması ve buralarda kültürel faaliyetlerin arttırılması konusunda yapılabileceklerle ilgili rapor hazırlanması istenir. Neticede köylerde eğitim verecek öğretmenler yetiştirmek amacıyla açılmış olan köy öğretmen okullarına yenileri de ilave edilerek "Köy Enstitüleri"ne dönüştürülmesi sağlanır.

Köy Enstitüleri Kanunu hazırlanarak 17 Nisan 1940 tarih ve 3803 sayıyla yayınlanır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesinden ayırdığı ödenekle bu sayıda enstitünün hayata geçirilmesi kısa zamanda imkansızdı. Bunun için bina yapım, öğretim ve uygulama faaliyetlerinin harcamaları köy bütçelerinden ve imece usulüyle karşılanıyordu. Enstitülere seçilen öğrenciler, bina yapımı ve örnek tarım uygulamalarında çalıştırıldılar.

Karma ve yatılı sistemle eğitim verecek bu okullarda öğrencilere; örnek tarım işçiliği, çeşitli tarım aletlerinin kullanımı, tohumlarının ilk denemeleriyle üretim ve sağlık hizmetleri eğitimi verilecekti. Eğitimin karma ve yatılı sistem olması parti içinde tartışma ve gruplaşmalara neden oldu. Bu konu üzerindeki tartışmaların birinde; Prof. Kenan Öner, –daha sonra Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı olacaktır– Mecliste; Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'e "sen komünistsin" diyecek ve bu konuda mahkemelik olmuşlardır. Hasan Âli Yücel mahkemeyi kaybetmiştir.

Prof. Osman Turan da Köy Enstitüleri hakkında “Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları” isimli eserinde şunları yazmaktadır:

“Köy enstitüleri kapanmayıp sadece ismi “Öğretmen Okulları” ve program değişikliği yapıldığı ve köy öğretmeninin de toprak işçiliğinden kurtarıldığı, kendisi ve talebesinin zaman kazandığını... Enstitülerle bir köylü-şehirli düşmanlığı ortaya atarak, zavallıyı ezen muhtar ve ağa ile ezilen halk sınıfları icad ederek ihtilâli köye sokmak gayreti baş gösterdi. Bu sebeple de dini, millî, ahlakî bütün an’anelerin –Çin’deki kültür ihtilâli gibi– köy çocukları ile yıkılacağı sanıldı. İşte bu teşebbüs tam kızıl muhafız teşkilâtı idi. Fakir Türk köylüsü; kerpiç evi yıkılıp, kerpiç okul ve masraflarını karşılarken hem maddi sefalete düşüyor; hem de mukaddesatını kaybetme suikastına uğratılıyordu. *Şehir ve kasabalarda okul ve öğretmen devlet hesabına çalıştığı halde, köyde bütün masraflar fakir halka yükletiliyor ve böylece zoraki ezilen bir sınıfı devlet yaratıyordu.* Bu baskılar yüzünden birçok köylünün yurtlarından şehirlere kaçtığı görülüyordu.”[6]

Tenkitler karşısında 1947’de yapılan Cumhuriyet Halk Partisi kurultayında enstitülerde pratik işlerden çok kültür derslerine önem verilmesi, bütün faaliyetlerin sıkı kontrol edilmesi ve siyasi görüşlerin buralara sızmaması için dikkatli olunması istenmiştir.

“Toprak reformunu felce uğratan güçler, Köy Enstitüleri’ni de iğdiş etmekte gecikmediler. 1946 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel görevinden ayrılmak zorunda bırakılmış, yerine Hitler Nazizmine hayranlığı ve Köy Enstitülerine aleyhtarlığı ile isim yapmış Reşat Şemsettin Sirer getirilmiştir. Köy Enstitülerinin mimarı, devrimci İ. Hakkı Tonguç görevinden ayrılmak zorunda bırakılmıştır. 1947 yılında çıkarılan 5117 ve 5129 sayılı kanunlarla öğretmenlere toprak verilmesi güçleştirilmiş, dağıtılmış kitaplar, aletler, hayvanlar ve malzemelerin geri alınması yoluna gidilmiştir.

29 Nisan 1947’de yeni bir yönetmelik hazırlanarak enstitülerde öğrencilerin ders dışı faaliyetlerine sınırlamalar getirilmiş, tatbiki eğitimleri köreltilmiştir. 9 Mayıs 1947’de yeni bir genelge ile de *karma eğitime son verilerek kız ve erkek öğrenciler ayrı eğitime alınmıştır.*

17 bini aşkın öğretmen, 3 bin sağlık memuru yetiştiren bu enstitülerin, 1947'de Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer zamanında eğitim programları tamamen değişikliğe uğradı. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti bu enstitülerin programını klasik öğretmen okullarının programıyla birleştirdi. 1954'te çıkarılan 6234 sayılı yasayla'da tamamen kapatıldı."[7]

Çok partili döneme doğru

Cumhuriyetin ilanından 16 yıl sonra İkinci Dünya Savaşı başladı. Türkiye bu savaşta tarafsız kalmak için elinden geleni yaptı. Ama coğrafi konum itibariyle tamamen tarafsız kalması da mümkün değildi. Türkiye savaş süresince önemli miktarda askerini hazır bulundurmuş ve sürekli savaşa hazır vaziyette tutmuştur. Bu arada ordumuzu savaşın içine çekebilmek için, savaşan taraflar hükümetimize bazı cazip tekliflerde de bulunmuşlardır. Meselâ İngiltere, 12 adaya sahip olmamızı teklif etmiş, Almanya ise Rusya'da Türkiye'ye bağlı Türk Cumhuriyetleri kurulması gibi önerilerde bulunmuşlardır. Ama Türk yetkililer bu önerilerin hiç birisine itibar etmemişlerdir.

Ayrıca ordumuz araç-gereç ve mühimmat bakımından çok zayıf durumdaydı.

Fakat Türkiye'nin takip ettiği bu politika ülkeye bir yarar sağlamamıştır. Amerika ve Avrupa devletlerince savaşa katılmamanın karşılığı olarak tam bir yalnızlığa itilmiştir. Bu devletlerin Türkiye'yi dışlama politikaları; ülkemize sosyal ve ekonomik açıdan birçok sıkıntılar getirmiştir.

Türkiye 2 Ağustos 1944 de Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti. Bunu yaparken barış konferansında tam bir müttefik işlemi göreceğine dair İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nden teminat aldı.

1945 yılına girildiğinde ise, Türkiye'nin siyasal endişelerinin başında, yayılmacı bir politika izleyen Sovyetler Birliği'nden gelebilecek tehlikeydi. Çünkü İkinci Dünya Savaşı sona ererken Sovyetler Orta Avrupa ve Balkanlar'ı işgalleri altına almışlardı.

4-11 Şubat 1945 tarihleri arasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt, İngiltere Başbakanı Churchill ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri lideri Stalin, Sovyetler'in Kırım Yarımadası'nda bulunan Yalta kentinde bir araya gelerek savaşı sona erdirecek ve Nazi Almanya'sını kesin yenilgiye uğratacak son saldırı planlarını görüşmek üzere bir araya geldiler. Tarihe Yalta Konferansı olarak geçen bu görüşmede Avrupa ve Asya ülkelerinde bozulan siyasi dengelerin yeniden düzenlenmesi üzerinde duruldu. Bu arada Stalin, Boğazlar'ın kontrolünde söz sahibi olmaları gerektiğini ileri sürüyordu.

Amerikan Hükümeti, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini ihlâl edecek bir statüye taraftar değildi. İngiltere de, bağımsızlığı konusunda Türkiye'ye garanti verilmesi gerektiğini belirtiyordu.

Sovyetler Yalta Konferansından sonra 19 Mart 1945 de, 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşmasını tek taraflı feshettiler. 7 Haziran 1945'te de Türk Hükümeti'ne verdikleri notada, Kars ve Ardahan bölgelerinin Ruslara terkedilmesi ve Boğazlarda üs verilmesi isteklerinde bulundular. Molotov, Selim Sarper'e notayı verirken "Bu toprakları size 1921'de terk ettiğimiz zaman Sovyetler birliği zayıftı." demiştir.

Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki ilişkiler kopma noktasına geldi.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle dünya ülkeleri yapılanmasında büyük değişiklikler olmuştur. Dünyadaki yeni yapılanmaların içinde, Türkiye ise kendini dışarıda yalnız bulmaktadır. Sovyetler; Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya yerleşmiştir. Ayrıca Türkiye'ye çeşitli notalar vererek ve toprak isteklerini devamlı yinelemektedir. Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin temasları yenidir ve Avrupa ülkeleriyle de henüz dostluk temelleri atılamamıştır.

Türkiye'nin dış siyasetteki yalnızlığı yanında, iç politikada da siyasi hareketlilik, Şubat 1945'de Toprak Kanununun çıkartılması görüşmeleri sırasında kendini göstermiştir. Tek parti iktidarı da olsa, memleketin içinde bulunduğu durumdan rahatsız olan ve bunu ifade eden muhalif milletvekilleri vardır.

23 Şubat 1945'te Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etti. Böylece Birleşmiş Milletler teşkilâtına katılmak hakkını elde etti. Birleşmiş Milletler Anayasası'nın onayı ile ilgili olarak 15 Ağustos 1945'de yapılan Meclis görüşmelerinde, Adnan Menderes: "Birleşmiş Milletler Anayasası'nın kabulü ile Türk Hükümeti'nin girmiş olduğu taahhütlerin yerine getirilmesi için hürriyeti kısıtlayan tedbirlerin ortadan kaldırılması gerektiğini" ileri sürmüştür.

Dörtlü Takrir (Önerge)

"Köylüyü Topraklandırma Kanunu Tasarısı" Şubat 1945'de 32 kişilik bir karma komisyona havale edilmiştir. Komisyonun raportörü Adnan Menderes'tir. Adnan Menderes; "Köylüyü Topraklandırma Kanunu"nun hükümet tarafından hazırlanan tasarısına karşı cephe aldı. Kanun 2 Mayıs 1945'de yürürlüğe girdi. Adnan Menderes karşı olduğu maddelerin dikkate alınmaması dolayısıyla bu kanunun kabulünden bir gün evvel komisyon raportörlüğünden istifa etti. Bu hareketi Cumhuriyet Halk Partisi ile iplerini kopardığının ilk işareti olarak kabul edebiliriz. Muhalefete rağmen kabul edilen bu kanun ise hiç uygulanmadı.

Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun bazı maddeleri üzerindeki tartışmalardan doğan anlaşmazlıklar sonucu Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarihe geçen ve esas olarak "demokratik kurumların serbestçe doğup yaşamasına engel olan Anayasadaki ve parti tüzüklerindeki maddelerin değiştirilmesini" isteyen önergelerini verdiler.

Bu önergenin tam metnini aşağıda veriyoruz:

Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu

Yüksek Başkanlığına

Ankara, 7 Haziran 1945

Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk milletinin ancak bu prensiplerin tamamiyle tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün

memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatledir ki milletçe özlenen bu amacın gerçekleştirilmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin meclis grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan mukaddes Kurtuluş Savaşımızdan doğan Türkiye Cumhuriyet'i, ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri, gerek millî murakabeyi ve en geniş surette sağlamak imkânlarını vermiştir.

Memleketi orta çağdan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticayı kırmak maksadıyla 1925'den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takiyyelere uğratıldığını biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve cumhuriyetin kurucusu büyük Atatürk bunu tamamiyle demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştır.

Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizliklerle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni bir takım tahditlere uğratıldığı inkâr edilemez. Bununla beraber cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekamül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardı. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil milletvekillerine gittikçe daha artacak bir nisbette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'nın belirmeye başlaması harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması pek tabii olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşılmıştı. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi içinde ayrıca bir müstakil grup teşkili milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber kuruluşundaki gayri tabiilik dolayısiyle bundan da müsbet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde memleketimizde de Cumhurbaşkanından en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de, hatta okuyup yazmak bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini, şuurla kullanacak bir seviyede bulundukları inkâr edilemez bir hakikattir. Okuyup yazmak bilmeyen köylüler arasından bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan yirmi yıl evveline nisbetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte, bir taraftan iç hayatımızdaki bu mes'ut tekâmülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının genel şartları, daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muzda hakim olan demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızdan kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevketmiş bulunuyor. Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hulâsa ediyoruz:

1- Milli hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis murakabesinin anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması,

2- Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânlarının sağlanması,

3- Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamiyle uygun bir şeklide yeni baştan tanzimi.

Muhterem Milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle daha ilk kuruluşundan beri milli hakimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve bütün Türk milletinin yüksek arzularına tercüman olduğumuza Atatürk'ün idealine sadık kaldığımıza tamamiyle inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında: “Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin hüküm süreceği” hakkındaki ifadeleri bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın Türkiye Cumhuriyet’ine ve Türk milletine dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telâkki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica ederiz.”

Celal Bayar Adnan Menderes

Fuat Köprülü Refik Koraltan

12 Haziran 1945 Salı günü gruptaki sert geçen tartışmalar sonunda önerge, sahibi dört milletveki dışındaki diğer milletvekillerince reddedildi.

Celal Bayar 17 Eylül 1945’te milletvekilliğinden istifa etti. Cumhuriyet Halk Partisi Grubunun 25 Eylül 1945 tarihindeki toplantısında Adnan Menderes ve Fuat Köprülü “Parti içi düzeni bozmak için partide kaldıkları” gerekçesiyle partiden çıkarıldılar.

* * *

II. Dünya Savaşı sonrası durum

İkinci Dünya Savaşı'nın demokrasilerin ezici üstünlüğü ile sonuçlanması üzerine dünya devletleri siyasal oluşumuna yeni bir yapılanma geliyordu. Birleşmiş Milletler örgütü kurulmak üzereydi. Bu örgüte katılmak için savaşı kazanan müttefikler, ülkelerde demokrasiye geçişin de başlamasını istiyorlardı. Ayrıca, Almanya'ya savaş ilân edilmesi de bu kararlar arasında bulunuyordu. İkinci Dünya Savaşına Avrupa ülkelerindeki diktatörlüklerin sebep olduğunu bilen galip devletler, dünyanın bu yeni yapılanmasında demokrasilerin başı çekmesini bunun için istiyorlardı.

Sovyetler Birliği'nin komünist bir sistemle yönetilmesi ve bu sistemi dünya siyasetine yayma politikaları; pekçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sempatizan bir grup bulmasına rağmen, politik çevrelerde ve halk nezdinde benimsenmiyordu. Ülke aydınları ve halk, komünizm ve milliyetçilik konularında fikir yarışına girmiş, basın hemen her gün bu konuları işler hale gelmişti.

Bu arada bilhassa büyük şehirlerde Sovyet yanlısı sempatizanların karşısına, milliyetçi gruplar çıkıyor ve karşılıklı sataşmalar görülüyordu. İstanbul'da çıkan bir olay gerginliği daha da körükledi. Komünizm yanlısı yayın yapmakta olan Yeni Dünya, Tan ve Fransızca yayınlanan La Turquie gazeteleri İstanbul Üniversitesi gençleri tarafından büyük bir protesto yürüyüşüyle kınandı ve gazete idarehaneleri tahrip edildi.

İsmet İnönü, kıvrak zekası ve politik tecrübesiyle hal çaresi olarak çok partili demokrasiye geçmekten başka yol olmadığını görmüştü. 19 Mayıs 1945 günü yaptığı konuşmasında, "Demokrasi prensiplerinin artarak süreceğini" belirtmiştir.

İşte bu yumuşama ortamında sanayici ve işadamı Nuri Demirağ, 7 Temmuz 1945'te "Milli Kalkınma Partisi" ismiyle bir parti kurdu. Yeni partiye halk büyük ilgi gösterdi. Fakat siyasi etkinliğe sahip güçlü kadroları olmadığından bir gelişme gösteremedi..

1 Kasım 1945'te İsmet İnönü, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında da "Yeni partilerin kurulması mümkün olacaktır" mesajını vermiştir.

27 Kasım 1945 de Refik Koraltan da partiden ihraç edildi. Celal Bayar 2 Aralık 1945 de Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etti. 4 Aralıkta da yeni bir parti kuracağını basına açıkladı.

1946 yılında da Sovyetlerle olan ilişkiler -bazan buhran derecesinde- kötüleşmeye başladı. Türkiye Devleti, Batılı ülkelerde destek arayışlarına girişti. İngiltere Türkiye ile ilişkilerini canlandırma kararı aldı. Amerika Birleşik Devletleri önceleri Türkiye'yi umursamadıysa da Potsdam Konferansı sonunda politikasında değişiklikler yaptı.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman, Nisan 1946'da Ortadoğunun stratejik ve ekonomik bakımdan çok önemli olduğunu, bölge ülkelerine yardımcı olacaklarını açıkladı.

Amerika Birleşik Devletlerinin doğuya olan bu yaklaşımları ve yumuşaması; Türkiye'nin Batıya yakınlaşmak planları, iç ve dış politikasının değişmesinin başlangıcı oldu.

Bu yıllarda Amerika Birleşik Devletleri ile ilgili ilişkiler üzerinde durmak istiyoruz. Çünkü uzun yıllar dünya devletleri ve Türkiye üzerinde çok büyük etkileri olan "Trumann Doktrini" ve "Marshall Planı"nı anlamak bakımından bunların kuruluşları ve amaçları ile ilgili kısa bilgiler vermeyi uygun görüyoruz.

Trumann Doktrini

1946 yılının 2'nci yarısında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye vermiş oldukları notalarla toprak bütünlüğümüze göz diktikleri; Kars ve Ardahan'ı istemeleri ve Boğazlarda hak iddiaları şüpheye yer bırakmayacak şekilde gerçekti.

İngiltere, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz ülkeleriyle ilgileniyordu. Bu durum karşısında Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyet tehlikesine karşı koruması gerekiyordu. Altı yıllık savaştan sonra İngiltere yorgundu. Şubat 1947'de

İngiltere; Türkiye’nin Avrupa’nın batı savunması için önemini belirterek hem ekonomik hem de askeri yardım yapılması gerektiğini –İngiltere yapamadığından– Amerika Birleşik Devletleri’ne bildirdi.

12 Mart 1947 de Başkan Trumann, Senato ve Temsilciler Meclisi’nde yaptığı konuşmada yeni Amerikan politikasını yani “Trumann Doktrini”ni açıkladı. Türkiye ve Yunanistan’a “400 milyon dolarlık” yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini istedi. Bunu isterken Türkiye’nin toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini ve Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’den devamlı yardım istediğini belirtiyordu. Bu yardımın Ortadoğu’daki düzenin korunması için gerekliliğini açıklıyordu.

Amerika Birleşik Devletleri Kongresi, 22 Mayıs 1947’de Türkiye’ye 100 milyon, Yunanistan’a 300 milyon dolar yardımı kabul etti.

Bununla ilgili anlaşma 12 Temmuz 1947’de Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri hükümetleri arasında imzalanmıştır.

Marshall Planı

Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşı sonunda 1945-1946 yılları arasında Avrupa ülkelerine 15 milyar dolar yardım yapmış, fakat yardımlar yerlerini bulmamıştır. Rusya, başta İtalya ve Fransa olmak üzere komünist partiler aracılığıyla işçileri grevlere teşvik edip, bu ülkelerde ekonomiyi tam bir çıkmaza sokmayı hedefliyor, komünist partileri iktidara getirmek istiyordu. Amerika Birleşik Devletleri bu durumun farkında olarak verimli bir formül arayışı içine girdi.

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947 de Harvard Üniversitesi’nde verdiği söylevle –”Marshall Planı” diye anıldı– çözüm üreteceğine inandığı bir görüş ortaya attı. Buna göre Avrupa’nın ekonomik kalkınması için bütün Avrupa memleketleri arasında bir ekonomik işbirliği fikrini ileri sürdü. “Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı”nın (O.E.C.D.) kurulması 16 Nisan 1948’de böylece doğdu.

Türkiye de içinde olmak üzere 16 Avrupa ülkesi “Avrupa Kalkınma Planı” üzerinde çalışmak üzere Paris’te toplandılar. Hazırlanan planı Eylül’de Amerika Birleşik Devletleri’ne verdiler. Amerika Birleşik

Devletleri Kongresi 3 Nisan 1948 de Ekonomik İşbirliği Kanununu kabul etti. Türkiye bu kanundan yararlanabilmek için 4 Temmuz 1948 de Amerika Birleşik Devletleri ile Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzaladı.

2. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

“Yeter söz Milletindir!..”

“....Siyasi hayatta müvaffakiyetin başlıca düsturunun samimiyet olduğuna kaniim. İdare vazifesini üzerine almış insanlarda samimiyet olmadıkça, memlekete hizmet etmenin, muvaffak olmanın mümkün olamıyacağına kaniim.

A. Menderes

DEMOKRAT PARTİ

Cumhuriyet Halk Partisinden “Dörtlü Takrir”e imza koyup istifa ederek ayrılan dört milletvekili bazen Celal Bayar’ın evinde bazen Adnan Menderes’in evinde toplanıp çalışıyorlardı. Nihayet bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra 7 Ocak 1946 da Refik Koraltan’ın İçişleri Bakanlığına resmi müracaatı yapmasıyla “Demokrat Parti” kurulmuş oldu. Parti kurulduğu zaman Celal Bayar 68, Refik Koraltan 57, Fuat Köprülü 56 ve Adnan Menderes 47 yaşındaydı.

Parti genel başkanlığına Celal Bayar getirildi. Ekonomi ve siyasette liberal düzenlemeler öngören parti programında; siyasetin demokratikleşmesi, temel hak ve özgürlüklerin önünün açılmasının sağlanması belirtiliyordu. Demokrat Parti yurt genelinde örgütünü süratle kurmaya girişti. İl ve ilçe örgütlerine üyelik talebi beklenenin ötesindeydi.

Cumhuriyet Halk Partisi, muhalif bir parti kurulmasını memnunlukla karşıladı. Ama bu kadar kısa zaman içinde gelişmesini ve örgütlenebilmesini beklemiyordu. Bu durum yeni kurulan partiye olan tavrının değişmesine sebep oldu. İktidar gücüyle baskı altına almaya çalıştı. İlk günlerden itibaren karşılıklı siyasi çatışmalar, sürtüşmeler başladı.

Belediye seçimleri

26 Nisan 1946’da Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu toplandı ve belediye seçimlerinin 1 Mayıs’a alınmasını ve oy vermenin bir günde bitirilmesini gündeme getirdi. Grup oybirliğiyle bu öneriyi kabul etti. Demokrat Parti seçimlerin aniden 4 ay önceye alınması karşısında seçimlere girmekten vazgeçti.

Çok partili sistemde genel seçimlere doğru

Belediye seçimlerinin 4 ay önceye alınmasının ardından genel seçimlerin de öne alınması ufukta belirmişti. Bu durum Demokrat Parti’de kargaşalığa sebep olmadı. Hemen küçük bir kongre topladılar ve seçime girmek kararı aldılar. Cumhuriyet Halk Partisi seçim kanununu 31 Mayıs 1946 da Meclise

getirdi. Demokratik olmayan bu yasanın değiştirilmesi ve seçim güvenliğinin sağlanmasını amaçlayan yeni bir yasanın çıkartılması taleplerinin, hükümetçe dikkate alınmaması, çatışmaların boyutunu arttırdı.

Muhalefet Milletvekilini konuşturmamak için Cumhuriyet Halk Partililer ellerinden geleni yaptılar. Demokrat Parti adına Adnan Menderes baskılar altında yasa üzerindeki istek ve tenkitlerini söyledi.

5 Haziran 1946 da tek dereceli seçim kanunu kabul edildi.

Demokrat Parti sözcüsü olarak konuşan Adnan Menderes, bundan sonra Meclis kürsüsünden her konuda devamlı konuşacak ve gerçek liderlik koltuğuna oturacaktır.

1946 Genel Seçimi

21 Temmuz 1946'da genel seçimlerin yapılması kararı alındı. Demokrat Parti seçim propagandası yapmak için açık hava toplantılarını tercih etti. Çünkü o dönemde radyodan sadece iktidar partisi yararlanıyordu. Demokrat Partililer, açık hava toplantılarında büyük kalabalıklar toplayarak en iyi ve verimli şekilde faydalanmaya çalışıyorlardı. Ayrıca politikayı kırsal kesimlere de yayıyorlardı. İktidar partisi de muhalefetten geri kalmamak için çabalıyordu.

Cumhuriyet Halk Partisi, muhalefetin yani Demokrat Parti'nin bu yeni mücadele yöntemlerini anlayamıyor, onları yıkıcılıkla ve intikamcılıkla suçluyor, hatta komünistlik ve ihtilâlcilikle suçladığı oluyordu. Valiler kanalıyla ve sıkıyönetim aracılığıyla antidemokratik engellemeler ve yıldırma taktikleri uyguluyordu.

Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, ordunun başından ayrılmak istemiyordu. Ancak İsmet İnönü tarafından yaşlılık gerekçesiyle görevinden alınarak emekliye sevkedildi. Kendisine Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekilliği teklif edildiyse de kabul etmedi.

21 Temmuz seçimlerinde Demokrat Partisi listesinden bağımsız aday olarak Mareşal Fevzi Çakmak'ın seçime girmesi Cumhuriyet Halk

Partisi’nde tedirginlik yarattı. Çünkü Mareşal’ın Türk Ordusu ve Türk halkı üzerinde büyük sempati ve etkisi vardı.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin, partileri üzerindeki yıldırma politikalarından bunalan Demokrat Parti yayınladığı bir bildiriyle; “Bu baskılar devam ederse seçimlerden çekilmeyi düşünebiliriz ama bu davranış ulusal çıkara uygun düşmez.” diyerek durum değerlendirmesi yapıyordu.

Seçimde Cumhuriyet Halk Partisi, açık oy, kapalı tasnif sistemini kabul etmişti. Oylar tasniften hemen sonra yakılacaktı ve yakıldı da. Cumhuriyet Halk Partisi’nin demokrasi anlayışı böyleydi…

Genel seçimler yapıldı. 21 Temmuz 1946 sonuçlarına göre, 465 milletvekilliğini partiler şöyle paylaştılar.

Cumhuriyet Halk Partisi : 395

Demokrat Parti : 66

Bağımsız : 4

Adnan Menderes, bu seçimde Aydın, Kütahya ve Manisa listelerinde aday gösterildi. Kütahya’dan seçildi.

Demokrat Parti, seçimin haksızlıklar, yolsuzluklar ve türlü baskılar altında yapıldığını öne sürerek İsmet İnönü’ye mektup gönderip, haksızlığın düzeltilmesini istediler. İtirazlarından bir sonuç alamayan Demokrat Parti yönetimi yurt çapında protesto gösterileri, mitingler düzenledi. Basın yoluyla haksızlığı dile getirmeye çabaladı. Cumhuriyet Halk Partisi ise Demokrat Parti’nin yalan ve iftira ile demagoji yaptığını söyleyerek, muhalefeti destekleyen basını suçluyordu. Celal Bayar’ın protesto yazısını yayınlayan İstanbul gazetelerinden Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri Cumhuriyet Halk Partisi idaresince kapatıldı.

* * *

Yürek yakan bir intihar

İzmir'de Demokrat Parti yanlısı İzmir Gazetesi'nde "Nesebi Gayri Sahih Çocuk" adlı, Mücteba Üstündağ imzasıyla bir makale yayınlandı. Bu makale dolayısiyle Yazıişleri Md. Cavit Yamaç, yazar Nihat Kürşat, Mesul Md. Dr. Ali Kürşat'ı savcılık tutukladı. Demokrat Parti İzmir İl Başkanı E. Hayri Üstündağ'ın gelini olan Mücteba Üstündağ 8 ay ağır hapse mahkûm oldu. Esasen makaleyi E. Hayri Üstündağ'ın oğlu Bülent Üstündağ yazmıştı. Kendisi askerlik hizmetini yaptığından yazdığı makaleyi karısının imzasıyla yayınlamıştı. Durumu mahkemeye bildirmesine rağmen, karısını kurtaramadı. Üstelik Mücteba Üstündağ hamileydi. Doğum izni verilmediğinden doğumunu hapishanede yaptı. Olayın vahim yanı, asıl yazının sahibi olan Bülent Üstündağ bu acılara dayanamayarak intihar etti. Olay İzmir halkını derin yasa boğduğu gibi tüm Türkiye'de de uzun yıllar unutulmadı.

* * *

7 Eylül kararları

21 Temmuz seçimlerinden sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu istifasını vermişti. Rahatsızdı. İnönü önce Başbakanlığı Hilmi Uran'a teklif etti. Hilmi Uran, Recep Peker'i tavsiye etti. Recep Peker, Başbakan oldu.

Recep Peker hükümetinin ilk yaptığı işlerden birisi "7 Eylül kararları" adıyla bilinen devalüasyon kararlarının kabulü idi. İthalat ve ihracat işlerinde bazı problemler vardı. İzmir'li iş adamları, yine İzmir'li olan Ticaret Bakanı Atıf İnan'ı sıkıştırıyorlardı. Bu arada altın fiyatları da artmaya başlamıştı. Ama bu anormal şartların halli için devalüasyona gitmeye aslında gerek yoktu. Hükümet yetkililerinin bu devalüasyon ile amaçladıkları:

1. İhraç ürünlerinin fiyatlarını ucuzlatmak,

2. İhraç malı üreticilerinin kazançlarını arttırmaktı.

Başka bir neden de ihracat gelirlerinin artacağı, ithalatın liberalize edileceği bir dönemde yüksek maliyetlerle çalışan yurtiçi sanayiinin korunacağı sanılmaktadır.

7 Eylül günü Merkez Bankası yabancı paraların alım ve satımlarını ilan ediyordu.

Şöyle ki: 100 Kuruş olan 1 Dolar (ABD), 280 Kuruştan alınıp, 282.80 Kuruştan satış işlemi görecekti.

Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın bu karar yayınlanmadan önce bazı dostlarına duyurduğu söylentileri çıktı. Büyük karaborsa vurgunları başladı. İhraç ürünlerine müşteri bulunamıyor, bu da büyük kayıplara sebep oluyordu. Soğuk hava depoları olmadığı için balıklar bozuluyor, denize dökülüyor; tarım ürünlerine alıcı bulunamıyordu. Türk parasının değeri düşüyor ama memur maaşlarına zam yapılmıyordu. Sümerbank'ın pamuklu kumaşlarının

fiyatı düşürülüp satışı serbest bırakılınca, yerli mallar pazarı karaborsacıların eline geçiyordu. Karaborsacılığa karşı hükümet bazı mallara (örneğin: zeytinyağı) el koyup tanzim satış uygulamasına geçiyor, bu defa da mal bolluğu sağlanamıyordu. Gerçek olan, muhalefetin tenkitlerini hiç umursamayan Cumhuriyet Halk Partisi hükümetinin yükselen fiyatları bir türlü kontrol altına alamamasıydı. Sıkıntısı had safhaya erişmiş olan halk bu durumda Demokrat Parti'ye ümidini bağlıyor, daha çok Demokrat Parti'ye sahip çıkıyordu.

Demokrat Parti TBMM'ni terkediyor

Mecliste bütçe görüşmeleri başlamıştı. Bütçe üzerinde Başvekil Recep Peker ve Maliye Bakanı Halit Nazmi Kişmir görüşlerini açıkladıktan sonra Demokrat Parti adına önceki yıllarda maliye komisyonlarında uzun yıllar raportörlük yapmış, ayrıca memleketin ihtiyaçlarını çok yakından takip eden ve bilen Adnan Menderes parti sözcüsü olarak söz aldı:

"... Memleketin iç emniyetini bozacak ve dışarıya karşı haysiyet ve itibarını kıracak herhangi bir hükümet dikkatsizliğinin evvela biz karşısındayız. Millet Meclisinin doğuşu, bütçe üzerine, bütçe murakabesine sıkı sıkıya bağlıdır. Milletten alınan paraların, millet adına murakabesi esastır. Hele milli gelir ve bunun hangi çalışma zümrelerine isabet ettiği, vergilerin tesbitinde esas alınmalıdır." Diyerek ve özetle, bürokrasinin çok arttığını, işlerin yürümesini engellediğini, tarımın yeterli desteklenmediğini belirterek devam ediyordu :

"Bütçede sıhhat yoktur. Bütçede isabet yoktur. Milli politika herşeyden evvel, iktisadi teşkilatlanmak ve cihazlanmak işidir. İktisadi bünyesi kuvvetlendirilmeyen omuzlara yükletilen külfetler karşısında memleket iktisadiyatının gelişmesi şöyle dursun, gerilemesi mukadderdir. Maliyeci zihniyetiyle iktisadi kalkınma olmaz. İsraf ve lüks, almış yürümüştür. Bütün memleketin, içinde bulunduğu ızdırap, bu hatalı tasarrufların neticesidir."

Celâl Bayar ve Adnan Menderes

Normal olarak bütçe görüşmelerinde muhalefete Maliye Bakanı cevap verir. Ama bu defa öyle olmadı. Başbakan Recep Peker kürsüye gelerek, Adnan Menderes için “psikopat bir ruh taşıyor” cümlesini söyledi. Demokrat Parti’nin bu konuşmaya tepkisi Meclisi terk etmek oldu.

Demokrat Partililer Recep Peker özür dileyip söylediğini geri almaz ise Meclise dönmemeye kararlı olduklarını söylüyorlardı. 18 Aralık’ta Şükrü Saraçoğlu, Celâl Bayar ve Adnan Menderes ile görüşüp arabuluculuk yapmayı teklif etti. Yuvarlak sözleriyle itimat bırakmadığı için bu teklif itibar görmedi. İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı olarak duruma ağırlığını koydu. 20 Aralık 1946’da Celâl Bayar ve Demokrat Parti Grup Başkanı Fuat Köprülüyü davet edip görüştü. 28 Aralık 1946 da Demokrat Partililer Meclis’e döndüler.

Demokrat Parti bu hareketiyle demokrasi yolunda aktif ve kararlı politikaya başlıyor ve siyasette lâyık olduğu başarılı yerini alıyordu. Meclis’e dönülmüştü fakat Demokrat Parti’li milletvekillerinin ve Adnan Menderes’in kırgınlıkları belli oluyordu. İsmet İnönü 30 Aralık 1946’da Adnan Menderes’i yemeğe davet etmiş ve konuşmuşlardı. Ancak İnönü ile Menderes’in neler konuştuklarını kimse öğrenememiş ve bugüne kadar da açıklanmamıştır.

Bütçe müzakerelerinin kapanışı dolayısıyla Adnan Menderes öncekinden daha sert muhalif bir konuşma yapmış. Başbakan Recep Peker buna cevap vermemiştir.

DEMOKRAT PARTİ'NİN BİRİNCİ BÜYÜK KONGRESİ

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongre'si, 7 Ocak 1947 de il ve ilçelerden gelen 906 delege ile yapıldı. Kongre beş gün aralıksız sürdü.

Ankaralı Demokrat Parti üyeleri yurdun dört bir yanından gelen delegeleri evlerinde misafir ediyor, ellerinden gelen yardımları yapıyorlardı. Çünkü iktidar her türlü baskıyı uyguluyor, otelleri rezerve ederek delegelere barınacak yer bırakmıyor, onları bezdirmek için her çareye başvuruyordu.

Bu kongrenin demokrasi tarihimizde çok önemli bir yeri vardır. Zira cumhuriyet devrinde bir muhalefet partisi ilk kongresini topluyor ve iktidara karşı gücünü gösterme fırsatını yakalıyordu.

Kongre Başkanlığına İstanbul İl Başkanı Prof. Kenan Öner seçilmişti. Kongrenin açılışından biraz önce İstanbul Milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak da büyük alkışlarla salona giriyordu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü için bir loca ayrılmıştı. Ne var ki bu loca kongre sonuna kadar boş kaldı. İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi üyeleri kongreye gelmemişti.

Gelmiş olsalardı demokrasimiz belki çok daha değişik ve başarılı bir yol çizebilirdi. Gerek Demokrat Parti devri ve gerek daha sonraki yıllarda demokrasimiz ard arda gelen müdahalelere maruz kalmaz, başarılı bir süreç geçirerek çok daha ileri bir durumda olabilirdi.

Bugün hâlâ Demokrat Parti'yi suçlayanlar, İsmet İnönü ve çevresinin onlara uyguladıkları muhalefet sistemini ve yıkıcı tutumlarını eleştirmeye nedense sıcak bakmazlar.

Kongrede ilk konuşmayı Celâl Bayar yaptı. Delegeler istedikleri kadar konuşuyorlardı. Herhangi bir süre sınırlaması getirilmemişti.

Kongrede çeşitli komisyonlar kuruldu. Bunlardan biri "Anadavalar" komisyonu idi ve komisyon başkanı Adnan Menderes'ti. Komisyonun görevi, Demokrat Parti'nin genel politikasının tesbitiydi. Kongre kabul

ettiği takdirde parti politikası olarak tatbik edilecekti. Komisyonda Meclisten çekilmeyi ve Cumhuriyet Halk Partisi'ni halkla karşı karşıya getirmeyi isteyen aşırı gruplar vardı. Kenan Öner, Samet Ağaoğlu, Osman Bölükbaşı bu gruptan bazı isimlerdi. Adnan Menderes kuvvetli mantığı ve büyük ikna gücü ile komisyona hakim olmayı başardı.

Yapılan parti başkanlığı ve genel idare kurulu seçimleri sonunda Celâl Bayar Demokrat Parti Başkanlığına seçildi. Genel İdare kurulu ise şu isimlerden oluştu:

1. Emin Sazak
2. Adnan Menderes
3. Refik Koraltan
4. Fuat Köprülü
5. Refik Şevket İnce
6. F. Lütfü Karaosmanoğlu
7. Celâl Tunca
8. Yusuf Kemal Tengirşenk
9. Ahmet Tahtakılıç
10. Ahmet Oğuz
11. Enis Akaygen
12. Samet Ağaoğlu
13. Celâl Ramazanoğlu
14. Hasan Dinçer

* * *

Hürriyet Misakı (Özgürlük yemini)

Anadavalar Komisyonu oy birliğiyle “Hürriyet Misakı” tasarısını kabul etmişti.

Hürriyet Misakında özetle şunlar isteniyordu:

1. Demokratik olmayan ve Anayasaya aykırı bulunan kanunların süratle değiştirilmesi,

2. Vatandaşın emniyet ve masuniyetini sağlamak ve seçim kanunlarında değişiklik yaparak, denetimleri devlet memurları yerine yargının yapmasını sağlamak,

3. Devlet başkanlığı ile fiili parti başkanlığının bir kişide birleşmemesi esasının kabulü.

Bu hususta Demokrat Parti Meclis Grubu tarafından verilecek olan önerge kabul edilmediği takdirde; “Meclis Grubu’nun meclisten çekilerek milletin sinesine dönmek kararını vermeye”, genel merkeze yetki verilecekti. Bu takdirde Cumhuriyet Halk Partisi iktidarını kendi kader ve sorumluluğuyla başbaşa ve büyük hâkim milletle karşı karşıya bırakmak düşüncesi hakim olacaktı.

Hürriyet Misakı ayakta alkışlanarak kabul edilmiş ve delegelerce tek tek imzalanmıştır. Saat sabahın 6’sı olmuş, delegeler Menderes’in konuşmasını istiyordu.

Menderes bütün kibarlığıyla delegelerin isteklerini kırmıyor ve kürsüye çıkıp şöyle konuşuyordu:

“Arkadaşlar,

Şimdi başkanlığa verilen bir takrirde(önerge) deniliyor ki, Adnan Menderes son hadiseler hakkında bir konuşma yapsın. Arkadaşlarımın bana göstermiş olduğu prestij ve sevgiye çok teşekkür ederim. Fakat burada gecenin bu geç saatinde sizlere ne söyleyebilirim. Son hadiselerin en mühimini siz muhterem delegelerin toplantısının teşkil ettiğini, bilmem burada tekrar etmeme lüzum var mı?

Devlet partisi kılıcını kuşanmış, hükûmet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır.

Memleketin yürüdüğü demokrasi yolunda hürriyeti seven Türk matbuatının da hizmeti fevkalade büyük olmuştur. Demokrasi davasında partimizin yolu açık ve milletimizin bahtı aydınlık olsun.”[8]

1947 Milletvekili ara seçimi

Şubat 1947’de yapılan Muhtar seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi önceki seçimlerde olduğu gibi baskıcı politikalarına devam etti. Hal böyle olunca, Demokrat Parti, milletvekili ara seçimlerine katılmama kararı alarak demokrasi için aktif mücadeleden vazgeçiyor, siyasi ortam gittikçe gerginleşiyordu.

Bir taraftan da Demokrat Parti içinde anlaşmazlıklar ve çatışmalar çıkmaya başladı. İktidar partisine karşı daha sert bir muhalefet uygulanması taraftarı olan bir grup, parti yönetimini pasif olmakla suçlamaya başladı.

Demokrat Parti’nin yapılacak milletvekili ara seçimine katılmama kararı İsmet İnönü’nün hiç hoşuna gitmemiş ve “Meclisten çekilsinler ya da çekilmesinler, memleketin herhangi bir yerinde karışıklık çıkarmaya kalkarlarsa sonucunu da göze aldım...” diyerek hem kızgınlığını, hem de artık sessiz kalamayacağını açıklıyordu.

6 Nisan 1947’de yapılan milletvekili ara seçimlerini rakibi olmadığı için doğal olarak Cumhuriyet Halk Partisi kazandı. Demokrat Parti seçime girmeyerek Recep Peker’i protesto ediyor, “Hürriyet Andı”nda verdiği sözleri yerine getiriyor ve muhalefetini o da sertleştiriyordu.

Bu sıralarda Eski Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel kendisine hakaretten dolayı; Demokrat Parti Milletvekili Prof. Kenan Öner aleyhine dava açmıştı. Kenan Öner, Hasan Âli'nin komünistlerle olan ilişkilerini ispatlayacak kanıtlarını sunmasına mahkeme heyeti izin vermişti. Ancak Yargıtay Genel Kurulu bu izni bir ictihad kararıyla önledi.

İktidar tarafından Demokrat Parti'ye karşı uygulanan baskı politikası aynı zamanda Demokrat Parti üyesi veya sempatizanı halka da yapılıyordu. İstiklâl Savaşı Komutanlarından Ali İhsan Sabis Paşa yaptığı açık tenkitler ve yayınladığı hatıralarından dolayı sıkıyönetim tarafından tutuklanmış ve "asılsız haber yaymak" suçundan 1 yıl 3 aya mahkûm olmuştu. Karar hemen infaz olunmuş, paşanın bütün nişanlarına, madalyalarına el konmuş ve rütbesi de kaldırılarak emekli maaşı kesilmişti.

Senirkent ve Arslanköylülerin seçtikleri Demokrat Partili muhtarlara vazife verilmemesi, yerlerine Cumhuriyet Halk Partili muhtarlara görev verilmesi, halkın da bunları kabul etmemesi üzerine bütün köy halkı tutuklanıp Mersin'den Konya cezaevine gönderilmişlerdi. Halbuki iktidarın bu türden tutumları Başbakan Recep Peker'in ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin zor durumlara düşmesine sebep oluyordu,

Bu arada basın da büyük bir baskı altına alınmıştı. Yayınlanan yazılardan dolayı; "Demokrat İzmir Gazetesi'nden Mithat Perin, Adnan Düvenci; Yeni Asır Gazetesi'nden Şevket Bilgin, Adnan Bilget; Kuvvet Gazetesi'nden Samet Ağaoğlu, Salih Gürkan; Tasvir Gazetesi'nin o zamanki imtiyaz sahibi Cihat Baban –Demokrat Parti milletvekili olduğu için hakkında dava açılamamıştı– ve mesul müdürü Atıf Sakar; Demokrasi Gazetesi'nden mesul müdür Fuat Arna, sahibi General Sadık Aldoğan –Demokrat Parti milletvekili olduğu için dava açılamamıştı– haklarında tutuklama kararları çıkmıştı.

"Dış tehlikeleri" bahane eden Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı, sıkıyönetimi sebepsiz olarak 6 ay daha uzatıyordu.

* * *

12 Temmuz Beyannamesi

Başbakan Recep Peker'in sertlikten ödün vermemesi karşısında, Demokrat Parti muhalefeti de aldığı karar doğrultusunda mücadelesine devam ediyor ve politik ortamda uzlaşmazlık devam ediyordu. Partilerin ılımlı kesimlerinden olanlar ve iş çevreleri arabulucu olmak için iki parti arasında çaba gösteriyorlardı.

İki parti arasındaki gerginliğe çare bulmak için, iki büyük işadamı Vehbi Koç ve Üzeyir Avunduk devreye girdiler. Ele aldıkları bütün işlerde beceri sahibiydiler. Toplantılarına Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen ile Emin Sazak'ı da alarak, her iki parti arasındaki gergin havayı yumuşatmaya çalıştılar. Uzun görüşmelerden sonra Meclisin meşruiyeti üzerinde şüphe uyandırmamak koşuluyla, her konuda anlaşmanın sağlanabileceği yönünde karara vardılar. Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen, Başbakan Recep Peker'in Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar ile görüşmesini sağlayacağı konusunda söz veriyordu...

İki partinin uzlaşması yolunda bir başka çaba da yurt dışında sürdürülüyordu. İngiliz Avam Kamarası'nın daveti üzerine İngiltere'ye giden Türk Parlamenter heyetinde bulunan Nihat Erim ve Fuat Köprülü'nün son gelişmeler üzerindeki karşılıklı değerlendirmeleri ve bazı konularda anlaşmaları, yumuşamak yolunda önemli adımlardandı. Sonunda partililer ve iş çevrelerinin çabaları belli bir aşamaya gelmiş ve her önemli sorunda olduğu gibi, bu konuda da tepedeki adamın, yani İsmet İnönü'nün devreye girmesi zorunlu bir hale gelmişti. İsmet İnönü önce Recep Peker ile Celal Bayar görüşmesini bekledi. Ortaya bir sonuç çıkmayınca, Celâl Bayar'la görüşmeleri kendisi sürdürdü. Celal Bayar ve kendi parti üyeleriyle olan görüşmeleri sonunda bir bildiri yayınlandı. Bu bildiri siyasi tarihimize; "12 Temmuz Beyannamesi" olarak geçti.

Yapılan görüşmelerin detayları anlatıldıktan sonra, İnönü özetle:

“Devlet Başkanı olarak kendimi her iki partiye karşı eşit derecede sorumlu hissediyorum, varmak istediğim sonuç başlıca iki parti arasındaki karşılıklı güvenin yerleşmesidir.” diyordu.

12 Temmuz Bildirisi’nden sonra 26 Ağustos 1947’de Başbakan Recep Peker, Mecliste güvenoyuna başvurdu. Oylama sonucu güvenoyu aldı. Ama Cumhuriyet Halk Partisi’nden 35 aleyhte oy çıkmıştı. 4 Eylül 1947 de Başbakan bazı Bakanları değiştirmek isteyince aleyhte olan oylar 35 den 47 ye yükseldi. Bakanları değiştirdi. Fakat İçişleri Bakanı 12 Temmuz Bildirisi’ni destekleyici bir tebliğ yayınlayınca Recep Peker Hükümeti 9 Eylül 1947’de istifa etti.

10 Eylül 1947’de Başbakan olarak Hasan Saka atandı ve hükümetini kurdu. Başbakan Hasan Saka, hükümet programını Meclise getirmeden önce Demokrat Parti yetkililerine incelemeleri için verdi. Böylece uzun zamandır ilk defa iki parti arasında dostluk havası esmeye başladı.

Demokrat Parti içerisinde de 12 Temmuz Bildirisinden sonra iktidara karşı sert bir tutum isteyen grup bu yumuşama diyoloğunun başlamasıyla yeniden harekete geçti. Prof. Kenan Öner:

“Zulmün bulunduğu yerde ihtilâlin hak olduğunu savunuyor, gaddar bir idare ile hiç bir anlaşmanın yapılmaması gerektiğini” ileri sürüyordu.

Adnan Menderes, Parti genel kurulunda sertlik yanlılarına şunları söylemektedir:

“Karşılıklı sevgi ve saygıya gelince, insan saygı ve sevgiyi karşısındaki için değil, kendi terbiyesi için yapar. Onlar -Cumhuriyet Halk Partililer- bize sevgi ve saygı göstermeseler bile biz bunu yapmaya mecburuz. Nizamnamemizin karşılıklı sevgi ve saygı espirisine riayet etmeye mecburuz.”

12 Temmuz Beyannamesi’nden sonra Demokrat Parti içerisindeki bu karışıklıkta Kenan Öner ile başlayan kopmalar 21 Milletvekilinin Demokrat Parti’den ayrılmasına yol açtı.

Celâl Bayar yıllar sonra anılarında bu konuya değinirken, “12 Temmuz Beyannamesi’nin en hararetli taraftarı Adnan Menderes’tir. O’nun değişmeyen siyasi kanaati, şekil ve muhteva olarak daima kanun içinde kalmak, fakat en çetin mücadelelere cesaretle devam etmektir. Adnan Menderes, daima meşruluktan yanadır. Bütün hayatı boyunca meşruluğu devamlı savunan, kanun içinde kalmak konusunda bu ölçüde titizlenmiş bir devlet adamı, anayasayı çiğnemek (...) iddiasıyla idam edilmiştir.” demektedir. Yine Celâl Bayar’ın bu günlerle ilgili söyledikleri çok dikkati çekicidir:

“...Dünyanın her tarafında muhalefet hücum eder, iktidar savunurken biz Türkiye’de sürekli olarak iktidarın isnatları karşısında nefs müdafaası halinde bırakılmışızdır. Bu durum iktidara geldiğimiz zaman da değişmemiş, yine sürekli olarak Cumhuriyet Halk Partisi hücum etmiş, iktidar olarak Demokrat Parti de savunma yerinde kalmıştır. Bunun ne demek olduğunu ayrıca söylemeye lüzum görmüyorum.”[9]

Parti grubu içindeki tartışmalar sonunda Kenan Öner istifa ederek partiden ayrıldı. Onu Fevzi Çakmak, Yusuf Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Sadık Aldoğan ve Yusuf Kemal Tengirşek gibi sertlik yanlısı partililerin istifa etmeleri takip etti. Demokrat Parti’den ayrılanlar 20 Temmuz 1948’de Millet Partisi adıyla yeni bir parti kurdular.

Seçime hazırlık, 14 Mayıs 1950

Demokrat Parti’nin 1946 seçimlerindeki oyunlardan dolayı tereddütleri vardı. Onun için işi sıkı tutup, bir yıl önceden başlayıp seçim yasasını değiştirmek için uğraşıyorlardı.

Demokrat Parti içinde müfrit milletvekilleri daha önce partiden temizlenmiş, halka özgürlük ve çeşitli vaatler ile hizmet vermek istediğini bildiriyordu. Atatürk devrimlerine sonuna kadar sahip çıkıyordu. Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı ise meclisi terk ederek, ara seçimlere girmeyerek kararlılığını göstermişti.

Cumhuriyet Halk Partisi ise; elit grup-bürokrat, yüksek rütbeli asker ve siyasi güce sahip kimselerle beraber görünüyor; halka tepeden bakıyor ve

ona hiçbir hizmette bulunulmuyordu. 17 Ekim 1947 ara seçimlerinde, seçim sistemine güven duymadıkları gerekçesiyle Demokrat Parti yanında, Millet Partisi'de seçime katılmadı. 16 Ekim 1949'da yapılan ara seçimlerde aynı gerekçeler öne sürülerek yine iki parti seçimlere katılmadı. İktidarda, Başbakanlığını Şemseddin Günaltay'ın üstlendiği Hükûmet, yeni bir seçim kanunu taslağı hazırlanması için seçim komisyonu kurdu. Bu komisyonun bir yıllık çalışması sonunda hazırlanan seçim kanunu 7 Şubat 1950'de Mecliste görüşülmeye başlandı.

16 Şubat1950'de 5545 sayılı yeni seçim yasası TBMM'nce kabul edildi. Bu yasaya göre; Danıştay üyelerinden oluşan bir Yüksek Seçim Kurulu denetimi oluşturulacak ve gizli oy ile açık tasnif sistemi uygulanacaktı. Seçimlerin hakim güvencesinde yapılması, memur ve askerlerin seçim kurullarında olmamaları sağlanacaktı. Bu kanun Demokrat Partililerce de desteklendi. Seçim tarihi olarak 14 Mayıs 1950 tarihi belirlenerek kabul edildi. Ve İnönü'nün konuşmasının akabinde 24 Mart 1950'de Meclis kendisini feshederek seçim kampanyasını resmen başlatmış oldu.

1950 YILI GENEL SEÇİMİ

Nisan ayı çok yoğun bir tempoda seçim çekişmeleri içinde geçti. 1946 seçimlerindeki oyunlardan dolayı Demokrat Parti'de doğal olarak bazı tereddütler vardı. Başbakan Prof. Şemseddin Günaltay: "Sağlam demokrasi için, sağlam muhalefet lazımdır." diyordu. Ama Milli Şef'in ne yapacağı belli olmazdı. Ayrıca İsmet İnönü'nün ordu üstündeki nüfuzu olağanüstüydü.

1950 öncesi Türkiye'de kırsal kesimde yaşayanlar yüzde 80 civarındaydı. Ve bu yüzde 80'lik ekseriyet korkunç bir baskı altında yaşıyordu. Milli Şef İnönü devrinde halkı düşünen yoktu. Cahillik ve çaresizlik adeta halkın kaderidir bu devirde. Devlet; bürokratlar, seçkinler ve zenginler içindi. İşte onun için 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelişi bazılarının dediği gibi beyaz devrimdir. Demokrasinin zaferidir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin üzerinde 27 yıldır iktidarda olmanın verdiği rahatlık ve atalet vardı. İşte 14 Mayıs 1950 seçimlerinin önemi ve ülkenin çok partili demokrasiye geçişinde İktidar-Muhalefet olarak Demokrat Parti - Cumhuriyet Halk Partisi olgusu her türlü takdire şayandır. Ama esas alkışlanacak olan da Türk Milleti'dir, halktır.

Seçimler öncesinde Menderes ikinci bir Cumhuriyetçi Serbest Fırka olayı olmaması için çok büyük gayret göstermiştir.

14 Mayıs 1950 Demokrat Parti İktidarda

14 Mayıs seçimlerinin sonucu belli oldu. Netice:

DP 408

CHP 69

MP 1

Bağımsızlar 9 milletvekilliği kazandılar.

Demokrat Parti ilk grup toplantısını 20 Mayıs’ta yaptı. İlk iş Cumhurbaşkanını ve meclis başkanını seçmekti. Dr. Mükerrem Sarol’un verdiği teklif ile cumhurbaşkanlığına aday Celal Bayar gösterildi. Refik Koraltan da Meclis başkanlığına bazı partililer tara-fından aday gösterildi. Bu arada Manisa Milletvekili Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu’da Meclis Başkanlığına aday olmak istiyordu.

TBMM, 22 Mayıs da toplandı. 387 oyla Celal Bayar Türkiye’nin 3. Cumhurbaşkanı seçildi. TBMM Başkanlığı seçimine geçildiğinde ise durum biraz karıştı. Manisa Milletvekili Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu kendisini destekleyen Ege bölgesi milletvekillerinin Ankara’ya biraz geç gelmeleri nedeniyle arzuladığı oyu alamadı. Ve çoğunluğun oylarıyla Refik Koraltan Meclis Başkanlığı’na seçildi. Ne varki bu olayla birlikte ilk günden itibaren Demokrat Parti bünyesinde bir çatlak oluşuyor ve bu çatlak büyüye büyüye bir grup Milletvekilinin Demokrat Parti’den ayrılmasına kadar devam ediyordu.

ADNAN MENDERES BAŞBAKAN

Başbakan adaylarından birisi de Fuat Köprülüdür. Ama Celal Bayar, Köprülü'nün hem başbakanlığına hem de Demokrat Parti başkanlığına karşıdır. Eğer bu isteği yerine getirilmezse Cumhurbaşkanı olmayacaktır. Bu düşüncesinde de haklıdır. Zira Fuat Köprülü'nün 6/7 eylül olaylarındaki tutumu ve daha sonra Demokrat Parti'den ayrılışı bunu göstermektedir.

Adnan Menderes'in Başbakanlığa atanma hikâyesini Celal Bayar'dan okuyalım:

"Çankaya'daki büyük salonun bitişiğindeki büromda oturuyordum. Menderes'in geldiğini haber verdiler. Az sonra kapıdan ağır adımlarla girdi. Çekingen, mahcup bir hali vardı. Yer gösterdim, oturmadı. Karşımda ayakta duruyor, ellerini oğuşturuyordu. Bir şey rica etmeye gelmiş mahcup insanların çekingenliği içindeydi. Tekrar yer gösterdim:

– Buyurun, oturun Adnan Bey!

Yine oturmadı. O nazik gülümsemesi içinde yumuşak bir sesle:

– Sizden, bir ricada bulunmaya geldim, beyefendi, dedi. Beni mazur görmenizi rica ederim.

– Buyurun, söyleyin öyleyse, sizi dinliyorum.

– Arkadaşlarımızdan birini nasıl olsa hükümet kurmaya memur edeceksiniz. Mahzur görmezseniz, Fuat Köprülü arkadaşımızı tavsiye edecektim.

Oturmadı. Ayakta duruyor, ellerini oğuşturarak yere bakıyordu. Benden bir karşılık beklediği belli idi.

– Başvekil sizsiniz Adnan Bey! Dedim.

Şaşırdı. Böyle bir şey beklemiyordu. Biraz da sanırım, telaşlanır gibi oldu:

– Bendeniz, Fuat Köprülü arkadaşım için ricaya gelmiştim.

Ben sözümü teyit ve tekrar ettim:

– Başvekil sizsiniz, Adnan bey, Fuat Köprülü arkadaşımız da değerli bir insandır. Bilim adamıdır, tecrübelidir, dil bilir. Kendisine kabinenizde uygun bir görev verebilirsiniz. Dışişleri Bakanlığına uygun bir formasyonu vardır, sanıyorum. Tabii bu sizin bileceğiniz bir iştir. Kabinede herhangi bir şekilde beraber çalışabilirsiniz.

Hâlâ oturmuyor, ayakta duruyor, yüzüme bakıp gülüyordu. Ne diyeceğini kestirememiş bir hali vardı.

– Sizin başvekil olmanız yetmez, dedim; Parti liderliğini de üzerinize alacaksınız. Muvaffakiyetler dilerim."[10]

Adnan Menderes'in kişiliği

Şimdi Adnan Menderes'i kısaca biraz daha yakından tanıyalım:

Çok çalışkan, zeki, yetenekli, bilgili, cesaretli ve politik tecrübeye sahip ayrıcalıklı bir insandı. Kibarlığı ve nazikliği onunla karşılaşan herkesi etkilerdi. Yapacağı her hareket kontrollü ve düzenliydi. Necip Fazıl'ın deyimiyle nezaketi, cellada "sizi rahatsız ettim" diyecek kadar mübalağalı idi.

Bir diğer önemli özelliği konuşmasıydı. Kendisinden emin, karşısındakinin anlayacağı üslupta ve güven veren bir ifadeyle konuşur, ikna kabiliyeti yüksek temiz bir Türkçe kullanırdı. Ayrıca çok duygulu bir insandı. İktidar döneminde beraber çalıştığı Samet Ağaoğlu söylüyor:

"Hiç tanımadığı anne babasından bahsederken gözlerinden yaşlar döküldüğünü kaç defa gördüm."[11]

* * *

Yıl 1948 Menderes ve dostları Çeşme'de tatildeler. Yüzme sırasında Menderes denize fazla açılıyor. Cihat Baban takılıyor;

– Fazla açılmak tehlikeli değil mi?

Menderes şöyle cevap verir:

– İnsan, kendine itamat ettikçe insan olur.[12]

"Adnan Menderes mesela, büyük kararlardan büyük rakamlardan korkmayan adamdı… Yapılan eserlerin ve hamlelerin hikayesi, konuşulurken siması (yüzü) başka bir hal alırdı. Yüzü dolgunlaşır, yuvarlaklaşır, pembeleşirdi. Sözlerinde, üstün hatta gelecekten haber veren bir başka türlü insanın, karşısındakini hayran bırakan manaları, ifadeleri parlardı. Evet, bilhassa büyük rakamlardan korkmak ve büyük inşa hamlelerinin ihtirasını duymak. Ben bunu Menderes'te, hiç kimsede görmediğim kadar görmüşümdür."[13]

* * *

"Adnan Menderes, güler yüzlü, sempatik tavırlı, orta boylu, yuvarlak çehreli, zeki bir taşra çocuğuydu, mütevazi gözüküyor lüzumundan fazla nezaket gösteriyordu."[14]

* * *

"Adnan Menderes, çeşitli vasıflara ve parlak meziyetlere sahip bir liderdi. Bir defa eşine kolay kolay rastlanmayacak derecede enerjik bir insandı. O, kendisinin sanki tarihi misyon olarak gördüğü, yurdun kalkınma davaları üzerine sonsuz bir aşk ve ihtiras ile eğilmişti. Menderes, hayalinde yaşattığı büyük ve kuvvetli Türkiye'nin çeşitli meselelerini ayrıntılarına kadar vukufla ve heyecanla anlatırken kendisi büyük bir haz duyar, karşısındakinde saygı ile karışık derin bir hayranlık duygusu uyandırırdı. Onun zaten bu işleri idare etmek ve kalkınma heyecanını yurdun en uzak köşelerine kadar götürmek için yaratılmış olduğunu sanırdınız. Gerçekten 10 yıllık Demokrat Parti döneminde vatanın dört bir yanını süsleyen büyük

eserleri vücuda getirmiş olan tükenmez enerjinin büyük kaynağı Menderes'ti.

Menderes, sahip bulunduğu lisan cerbezesi (güzel konuşma becerikliliği) ve sağlam mantığı ile çok güzel konuşurdu."[15]

* * *

Kısacası Adnan Menderes, toprak adamıydı. Çalışkandı. Tevazu sahibiydi ve kendisinde başta sabır olmak üzere en güzel huyları toplamıştı. Bürokrasiye bulaşmamış, halk içinden yetişmiş, yumuşak huylu, yüksek karakter sahibi bir insandı.

Halkın dilini, isteklerini iyi biliyordu. Onun sayesinde yıllarca, yüzyıllarca ihmale uğrayan kırsal kesim insanı ancak uyanmaya, silkinmeye, hareketlenmeye başladı. Bu da Demokrat Parti’nin ilk yıllarında büyük bir ekonomik patlamaya sebep oldu.

3. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETLERİ

“Bu memleketi saadete götürecek yolun demokratik sistem, çok partili sistem olduğunu söyledik. Biz inanıyorduk ki, şayet bu millet kendi işlerini kendi eline alacak olursa, kendi kaderine sahip olacak olursa, memleketi ızdıraba sevkeden şikayetler kendiliğinden kalkma yoluna girecektir. Biz buna inanarak çalıştık.”

Adnan Menderes

Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü

I. MENDERES HÜKÜMETİ

Adnan Menderes Başbakan.

Tabii ki ilk işi bakanlar kurulunu oluşturmaktı.

Parti içindeki hiziplere ve muhaliflere karşı kabineyi seçerken çok dikkatli davranıyor, tecrübe arıyor ve güven vermek isteyen bir tutum izliyordu. “Her işi ehline vermek lazım.” düstürüyla kabinesini oluşturmaya çalışıyordu.

Sonuçta Adnan Menderes’in kurduğu kabine şu isimlerden oluşuyordu:

Başbakan : Adnan Menderes

Dışişleri Bakanı : Fuat Köprülü

Adalet Bakanı : Halil Öztürk

Milli Savunma Bakanı : Refik Şevket İnce

İçişleri Bakanı : Ruknettin Nasuhioğlu

Maliye Bakanı : Halil Ayan

Milli Eğitim Bakanı : Avni Başman

Bayındırlık Bakanı : Fahri Belen

Ekonomi ve Ticaret Bak. : Zühtü Velibeşe

Sağlık Sosy. Yard. Bak. : Nihat Reşat Belger

Tekel Bakanı : Nuri Özsan

Tarım Bakanı : Nihat Eğriboz

Ulaştırma Bakanı : Tevfik İleri

Çalışma Bakanı : Hasan Polatkan

İşletmeler Bakanı : Muhlis Ete

Menderes, yeni bakanları devlet işlerinde tecrübeli isimlerden oluşturmuştu.

Bakanlar kurulu ilk toplantısını Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında 23 Mayıs 1950'de yaptı.

Celal Bayar aynı gün akşam İsmet İnönü'ye bir nezaket ziyareti yapıp görüşmüştür. Bu görüşmede İsmet İnönü'nün en önemli talebi; "can güvenliklerinin sağlanması" isteği olmuştur.

29 Mayıs 1950 günü Başbakan Adnan Menderes hükümetinin programını Meclis kürsüsünden okudu. Demokrat Parti'nin ilk hükümet program ve ilkelerinin özeti olması dolayısıyla aynen veriyoruz:

"TBMM'nin muhterem azaları;

Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin millî tarihimizde alacağı yer her bakımdan çok mühim olacaktır. Tarihimizde ilk defadır ki yüksek heyetiniz millî iradenin tam ve serbest tecellisinde millet mukadderatına hâkim olmak mevkiine gelmiş bulunuyor. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin azaları olan sizleri, Türk Milletinin hakiki mümessillerini selamlamakla derin bir gurur ve iftihar duymaktayız.

Demokrat Parti'nin gayritabii siyasi şartlar içinde devam eden beş yıllık çetin mücadeleleri 14 Mayıs seçimleriyle en muvaffakiyetli surette sona ermiş ve artık memleketimizde normal siyasi hayat başlamıştır. Şüphe yok ki: 14 Mayıs, bir devre son veren ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyette tarihi bir gün olarak daima anılacaktır. Bu tarihi günün hatırasını yalnız Partimiz değil, Türk Demokrasisinin bir zafer günü olarak yadediyoruz.

Muhterem milletvekilleri;

Böyle bir tarihi dönümün ilk Hükümetini teşkil etmek, bizlere büyük bir şeref hissi telkin eylemektedir. Ancak hemen ilâve etmeliyiz ki, şayet programımızı tasvip ve vazife başında kalmamızı tensip buyuracak olursanız, bu şeref, bizlere yükleyeceğiniz mesuliyetle mütenasip olacaktır.

Filhakika asırlarca geri kalmış bir memlekette, bugünün ileri milletleri seviyesine gelebilmek için duyulan ihtiyaçları sonsuz olmasına mukabil imkanlarımızın israf ve tahdit edilmiş bulunması Demokrat Parti hükümetlerini bir müddet için, çok çetin meselelerle karşı karşıya bulunduracaktır.

Biz aynı partinin birbirini takibeden hükümetlerinden biri değil, millet iradesiyle henüz iktidara gelen bir partinin hükümeti olduğumuz için, iktidarı devralırken karşısında bulunduğumuz müşküllere ve memleket işlerinin umumi manzarasına kısaca bir göz atmayı faydalı görmekteyiz. Bilhassa elimize mamur bir vatan devredilmekte olduğu iddialarına karşı bugünkü durumun umumi efkar önünde açıklanması zaruri oluyor.

Bu memlekette hükümetlerin en değersizi bile uzun müddet iş başında kaldıktan sonra, şurada ve burada vücuda getirdiği bazı eserleri göstererek övünebilir. Fakat her hangi bir hükümetin vazifesinde muvaffakiyet derecesinin hakiki ölçüsü ancak başardığı işlerle elinde mevcut imkânların karşılaştırılması neticesinde taayyün eder.

Hakikat şudur ki; uzun süren tek parti hakimiyeti devrinin Hükümetimize intikal eden neticeleri bu ölçüye göre, asla müsait sayılamaz. Nitekim memleketimizin geniş imkânlarıyla milletimizin yüksek vasıfları göz önünde tutulacak olursa, uzun yılların beyhude israf edilmiş olduğuna ve hatta memleketin tabii inkişaf seyrinin hatalı ve sakat politikalarla engellenmiş olduğuna hükmetmek icabediyor.

Millî ve siyasî murakabeden mahrum bir idarenin çok uzun yıllar sürüp gitmesi, birçok hataların irtikâbına, israflara ve ifratlara yol açmıştır. Eski iktidarın tek parti hakimiyetinde ifadesini bulan siyasî görüş ve kanaatleri onun iktisadi ve mali politikasına da aksetmiştir. Vatandaş yalnız Devletin siyasî ve idari hükmü altında bulundurulmakla iktifa olunmak istenmemiş onu iktisadi sahada da nüfuz altında tutmak temayülüne göre hareket edilmiştir.

Böylece, zamanla müdahaleci kapitalist, bürokratik ve inhisarcı bir devlet tipi ortaya çıkmıştır. Bu tip, Devletin masrafları mütemadiyen artırarak memleketi borçlanma yoluna sokmuş olmasını, iş ve istihsal hayatını kısırlaştırarak iktisadi kaynaklarımızın gelişmesine engel olmuş bulunmasını tabii görmek lâzımdır.

Umumi Bütçeden köy sandıklarına kadar devlet masraflarının mütemadiyen artırılması yanında bir de Devlet İktisadi Teşekküllerinin ve her türlü gümrük duvarları ve türlü imtiyazlar himayesinde verimsiz çalışmaları ve mamuleleri pahalıya mal edip pahalıya satmaları memleketi ayrıca tazyik eden mühim bir yük teşkil edegelmiştir. Devlet imalatçılığı gibi Devlet nakliyeciliği de bu memlekete çok pahalıya mal olmaktadır. Devlet Demiryollarının, akaryakıt fiyatlarının maksat tahtında çok yüksek tutulmasına ve yolsuzluğa rağmen şimdiden motorlu nakil vasıtalarıyla rekabet edemez hale gelmiş olmasının manası budur. İnhisarcı bir zihniyetle ele alınan Devlet deniz nakliyeciliğinin iktisadiyatımız üzerindeki menfi tesirleri yanında bir de millî ticaret donanmamızın inkişafına engel olmuş bulunmasının zararlarını ilâve etmek icabeder. Devlet bankacılığı ile Devletin istikraz politikasının rasyonel bir yolda olduğu iddia olunamaz. Faiz ve iskonto hadlerinin yüksekliği şüphe yok ki, iş ve istihsal hayatı üzerinde daima menfi tesirleri icra edegelmiştir. Bundan başka, istikraz imkânları daraldıkça Devlet faiz hadlerini yükseltmiş ve bu suretle de yerli sermaye terakümü ve bunun istihsale akışı önlenmiştir. Bu yüzden, memlekette, istihsal hacmimizle mütenasip bir kredi hacminin husul bulması bir türlü mümkün olamamıştır.

Devlet Ormancılığımızın asıl ıstırabını yaşayanlar orman çevrelerindeki binler ve binlerce köyümüz, milyonlarca köylümüzdür. Fakat, Devlet Orman İşletmelerinin yarattığı ıstırap bundan ibaret değildir. Her çeşit orman mahsullerinin fevkalade pahalı oluşu, bütün istihsal şubelerinde ve geniş halk kitleleri üzerinde kötü tesirler yapmaktadır.

Bu hatalı gidişin akibeti meydandadır.

Yekûnu her yıl artan ve açıkları her yıl kabaran bütçelerden istihsalin artmasını sağlayacak tahsisat ayrılmamış, borçlar yekûnu iki buçuk milyara yaklaşmış ve bilhassa zirai istihsalimiz on beş, yirmi sene evvelki seviyelerde duraklamış kalmıştır. O kadar ki son senelerdeki dış

ticaretimizin yekun hacmi 1934-1935-1936 senelerindekine nazaran çok daha aşağı bir seviyede bulunmaktadır. Harp yıllarının doğurduğu zaruretler neticesinde ikiyüz on dört tona yükselen altın stoku şimdi yüz ton civarına düşmüş ve döviz stokları da tamamen eriyerek açık bir duruma girilmiştir.

Yine bu hatalı siyasetin tecellilerinden olarak 1949 yılında ihraç olunan tahvillerin ancak dörtte birinin satılabilmiş olduğu zikrolunabilir. Bilindiği gibi bu tahvillerin hem faizleri yüksek hem de baliğ oldukları yekûn yirmi milyon lira gibi çok önemsiz birer rakamdan ibaretti.

İşte bütün bunların neticesi hayat pahalılığı ve maliyetlerde yükseklik şeklinde tecelli etmiş, memlekette geniş halk kitlelerini sıkıntılara ve içtimai sefalete maruz bırakmıştır.

Maliyetlerin dünya maliyetlerine nazaran yüksek oluşu istihsalimizin artmasına ve dış ticaretimizin gelişmesine mani teşkil eden sebeplerin başında gelmektedir.

Muhterem arkadaşlar;

Şimdi, sıra cari bütçe hakkındaki birkaç söz söylemeye gelmiş bulunuyor. Bilindiği gibi 1950 yılı bütçesinde görülen 174 milyon liralık açığın 155 milyon lirası Marshall Yardımından ve 19 küsur milyon lirası da iç istikrazdan kapatılacaktır. Marshall Planından temin olunacak 155 milyon liralık miktar için özel anlaşmalar gereğince taraflar arasında mutabakata varılması icap etmekteydi. Halbuki bu mutabakat bütçenin tasdikinden önce temin edilmediği gibi bütçenin tasdikinden sonra iktidarın devir alındığı güne kadar da aynı vaziyet devam etmiştir. Bu suretle sabık iktidar bu çok mühim bir meseleyi zamanında halletmeden mesuliyet mevkiinden ayrılmıştır. Bundan başka, bugün 137 tona düşmüş olan altın stokunun dört tonu daha döviz tedarik etmek için yine eski iktidarca bir ecnebi bankaya terhin edilmiştir ki, bu dört ton altının dahi elden çıkarılması bugün bir emrivaki halini almış bulunuyor.

Cari bütçenin gelir ve gider tablolarının umumî seyri hakkında şimdiden isabetli tahminlerde bulunmak müşkül olmakla beraber, iktidarın devir alındığı şu günlerde gelir tablosunun seyri aylık vasatilere göre daha şimdiden ehemmiyetli bir gerileme manzarası arzet-mektedir.

İşte muhterem milletvekilleri, Demokrat Parti, iktidarı böyle vaziyette üzerine almış bulunuyor.

Hal böyle olunca, iktisadi ve mali düşüncelerimize göre Hükümetimizce takip edilecek yolu şu dört esasta ifade etmek mümkün olacaktır.

1- Bütün Devlet hizmetlerinin görülmesinde azami tasarruf zihniyetiyle hareket ederek Devlet masraf ve külfetlerini asgariye indirmek ve Devlet bütçelerini iktisadi bünyemizin takatiyle mütenasip ve hakiki manasıyla muvazeneli bir hale getirmek.

Ancak bu suretledir ki iktisadi bünye ferahlığa kavuşturulmuş ve yarının iktisadi refahı ve mali istikrarı teminat altına alınmış olacaktır.

2- İktisadi cihazlanmamızı süratlendirmek.

Bu maksatla;

A) Bütçede envestisman mahiyetinde olan kısmı mümkün olduğu kadar genişletmek ve bunun dışındaki bütün imkânlarımızı da yalnız ve yalnız istihsale matuf mevzulara tevcih etmek.

B) Hususi teşebbüsün kendini hukuki ve fiili emniyet altında hissetmesini sağlayacak bütün tedbirleri almak ve onun süratle gelişmesine yardım etmek,

C) Memlekette mevcut sermayenin istihsale akmasını kolaylaştırmak,

D) Yabancı teşebbüs sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanabilmenin şartlarını tahakkuk ettirmek ve icaplarını yerine getirmek.

3- İktisadi cihazlarımız için devlet bütçesinden envestisman mahiyetinde ayrılacak tahsisatı memleketimizin tabii şartları göz önünde bulundurularak vücuda getirilecek bir plana bağlamak.

4- İstihsal hayatını Devletin zararlı müdahalelerinden ve her çeşit bürokratik engellerden kurtarmak.

Yukarıda dört madde içinde toplamaya çalıştığımız esasların bütün Hükümet şubelerine taalluk eden çok mühim ve çok çeşitli tedbirlere ihtiyaç göstereceği şüphesizdir.

Kanaatimizce ancak bu yollardan yürünmek suretiyledir ki, memlekette hayat pahalılığını önlemek, maliyetleri dünya seviyelerine yaklaştırmak, istihsali hayat pahalılığının ve yüksek maliyetlerin baskısından kurtarmak iş ve istihsal hacmini genişletmek kabil olabilecektir.

İktisadi bünyemizi ferahlığa kavuşturmanın ve iktisadi cihazlanmamızı süratlendirmenin yolu da budur. Böyle müspet bir politikanın neticesi olarak memlekette hayat standardının yüksekliği, geniş çiftçi ve işçi kütlelerinin nisbi refaha kavuştuğu ve memlekette içtimai sefaletin derece derece azaldığı görülecektir.

Şimdiye kadar verdiğimiz izahattan anlaşılmış olacaktır ki, *iktisadi ve mali görüşlerimizin esası bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek diğer taraftan iktisadi sahada Devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna ehemmiyet vermek suretiyle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek* diye ifade olunabilir. Bu esasların takibinden doğacak ilk neticelerden biri Devlet tesis ve işletmeciliğini tabiatı ve mahiyeti icabı olarak yalnız ve yalnız hususi teşebbüs ve sermayenin hiçbir surette ele alamayacağı işlere ve bir de aynı zamanda amme hizmeti mahiyetinde olan iktisadi işlere hasretmek olacaktır. Çünkü bize göre hususi mülkiyet ve şahsi hürriyete dayanan bir iktisat rejiminde, iktisadi sahanın asıl olarak ferde veya şirket halinde hususi teşebbüse ait olması lâzımdır.

Devletin doğrudan doğruya iktisadi teşebbüslere girişmesi, nazım ve murakabeci olarak iktisadi sahada üzerine vazifeler alması ancak bir istisna teşkil etmeli ve ancak kati zaruret halinde inhisar etmelidir.

Bundan böyle amme karakterini haiz olmayan sahalarda işletmeciliğe geçmeyeceğimiz gibi muhtelif sebepler altında kurulmuş olan işletmeleri, âmme hizmeti gören ve ana sanayiye taalluk edenler hariç, muayyen bir plan dahilinde elverişli şartlarla peyderpey hususi teşebbüse devretmeye çalışacağız. Devlet iktisadi teşekkül ve teşebbüslerinin iktisadi bünye üzerinde teşkil etmekte oldukları ağırlığı hafifletebilmek için idare ve

murakabelerini de daha sağlam esaslara bağlamak ve fuzuli görülen teşkilatı lağvetmek kararındayız.

Ticari sahada iç ve dış şartların müdahaleyi zorlamadığı hallerde işi serbest ve normal kaidelere bırakmak asıl olacaktır.

Her hal ve kârda dış ticaret rejimimize kati bir istikrar vermek lüzumuna şiddetle kaniiz. Ofisler üzerinde durarak icabeden kararları alacağız.

Adnan Menderes seçim meydanında toplanan halka hitap ederken

Muhterem Milletvekilleri;

Maliye sahasında iktisadi takatinizle mütenasip denk bir bütçe getireceğimizi yukarıda ifade etmiştik. Fakat şimdi izah edeceğimiz sebeplerden dolayı bunun ne kadar güç olduğunu takdirde gecikmeyeceğinizden eminiz. Bugünkü Devlet bütçesi pek iyi bildiğiniz gibi kolayca indirilmeyecek ağır yükler altındadır; ayrıca gelecek yıllara da sari birtakım taahhütlere de girişmiş bulunuyor. Buna mukabil bir taraftan gelir kaynaklarının kısırlaştırılmış olması, Gelir Vergisi ihdası suretiyle eski iktidarca atılmış olan mali adımın nereye varacağının malum bulunmaması gibi sebepler de bu husustaki zorluğu artırmaktadır. Parti programımıza sadık kalarak vergilerde ıslahat yapmak ve bilhassa vasıtalı vergiler nisbetini vasıtasızlar aleyhine indirmek suretiyle vergi adaletine yaklaşmak prensibini tamamiyle muhafaza ediyoruz. Geniş halk tabakalarını sıkan ve istihsal hayatını baskı altında tutan bir takım vergilerden tenzilat yapmak suretiyle kazancı dar olan vatandaşları ve istihsal hayatını ferahlığa

kavuşturmak lüzumuna kaniiz ve bu maksatla Muamele Vergisi, Yol Vergisi, Hayvanlar Vergisi mevzularını yeniden elden geçirmeye karar vermiş bulunuyoruz. Ayrıca bazı inhisar maddeleri fiyatlarında da indirmeler yapmak imkânını arıyacağız. Fakat bütün bunların Gelir Vergisi tatbikatı neticeleri hakkında kati hesaplara varmadan şimdiden sarih olarak ifadesine imkân görmüyoruz. Ancak bütün bu müşküllere rağmen denk bütçe esasını behemehal tahakkuk ettireceğimizi şimdiden ifade edebiliriz.

Tekel mevzuunda asıl söyleyeceklerimiz bir vergi olmak hedefini çoktan aşmış bulunan Devlet inhisarcılığını asgari hadde indirmek kararındayız.

Memleket ekonomisinde bir taraftan müstahsili diğer taraftan müstehliki yakından alâkadar eden bu konuların işletilmesinde mücerret devlet elinde bulunmaktan doğan ve hususi teşebbüslere yer vermeyen veya onlara üstün tutan zihniyetin sona erdiğini şimdiden açıklayabiliriz. Bunlardan hangilerinin doğrudan doğruya hususi teşebbüslere bırakılması ve hangilerinin ne gibi şartlarla Devlet elinde kalması gerektiğini tayinde kullanacağımız ölçü Devlet masraflarına karşılık bulmak ve bunu kolayca elde etmek hedefi yerine memleket iktisadiyatını mali politikanın dar çerçevesinden kurtararak vatandaş faaliyetine hasretmek imkânlarını aramak olacaktır.

Gümrük mevzuunda tarifelerini milletlerarası anlaşmalar icaplarına göre, memleket ihtiyaçlarının inkişafına imkân verecek tarzda yeniden ve toptan gözden geçirilerek kanunlaştırılmasını zaruri görmekteyiz.

Muhterem arkadaşlar;

Yeni iktidarı Halk Partisinden ayıran mühim bir görüş farkı da, ziraat işlerimizin ele alınışında tecelli edecektir.

Nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatle meşgul bulunmakta, Türkiye’de ziraat millî ekonomimizin ana kaynağını teşkil etmektedir. Bunun içindir ki, millî gelirin artması ve her sahada kalkınmanın ana şartı bu temelin kuvvetlenmesi suretiyle mümkün olabilecektir.

Ziraatin iktisadî bünyemizin temelini teşkil ettiğini hiçbir zaman gözden uzak tutmayacağız. Eski iktidarın yaptığı gibi gösterişçi ve pahalıya mal

olan bir Devlet müessesesinin, karasaban ve kağnının mahkûmu olan bir ziraî bünye üzerinde kurulamayacağı, kurulmak istendiği takdirde ise millî ekonomiyi takatsiz düşüreceği hakikati daima hesap olunmak lâzımdır. Bugüne kadar takip olunan yol şayet şu kısaca ifade ettiğimiz görüşe mutabık olsaydı, yalnız ziraatimiz inkişaf etmekle kalmaz diğer bütün istihsal ve iktisadi faaliyet şubelerinde de çok feyizli gelişmelere şahit olmak mümkün olurdu.

Ziraati ön plana alan bir görüşle hareket ederek zirai kredi davasını, ziraat alet ve vasıtaları meselelerini hastalık ve haşerelerle mücadele, iyi tohum ve tohumları ıslah mevzularını ziraat tekniğini ilerletme çarelerini ehemmiyetle yeni baştan gözden geçireceğiz.

Küçük ve büyük sulama işlerine hız vermenin verimi süratle artıran ve yeni yeni teşebbüslere geçmek imkânını veren bir mevzu olduğuna kaniiz. Topraklandırma işini daha emniyetli, pratik ve süratli usullere bağlamak niyetindeyiz.

Unutulmamak icap eder ki, daha düne kadar milyarı geçen Devlet Bütçesi içinde Ziraat Vekaletine tahsis olunan miktar otuz milyon lira civarında idi. Ve bu nisbet hiçbir zaman bütçenin yüzde üçünü geçmemiştir.

Çok uzun yıllar içinde Ziraat Bankasının tediye edilmiş sermayesinde esaslı bir fark görülmemiştir. Rakam olarak görülen farkların hakikatte para iştira kuvvetindeki düşüklüğün yarattığı farka bile tekabül etmediği basit bir hesapla ortaya çıkacak hakikatlerdendir.

Bu sebeplerle evvelâ bütçenin diğer yeyici kısımlarından tasarruf edeceğimiz miktarlarla ziraat bütçesini takviye etmek ve ziraatimizin ana davalarını teşkil eden yukarıda ifade ettiğimiz mevzuları memleket çapında olarak ele almak azmindeyiz.

Sulama işleri gibi yol ve tarife meselelerini de ziraatimizle doğrudan doğruya alâkalı mevzular addetmekteyiz. Hatta vergiler ve gümrük tarifeleri sistemleriyle ziraatimizi kuvvetlendirmenin çarelerini arayacağız.

Hulâsa devletin bütün faaliyet şubelerinde bu ana kaynağın inkişaf ettirmesini temin edecek bütün tedbirleri almak kararındayız. Bu arada

Ziraat Bankasının sermayesini sözde değil hakikatte artırmak lüzumuna kani bulunuyoruz. Bunun ne miktara kadar yapılması kabil olduğunu esaslı tetkiklerden sonra tespit edeceğiz. Yine kredi mevzuunda kooperatiflere daha fazla ehemmiyet vereceğiz.

Orman meselesine gelince, derhal ve katiyetle söyliyeyim ki, bugünkü sisteme behemahal son vereceğiz. Çünkü bugünkü sistem ormanların muhafazası için büyük fedakarlıkları istilzam etmekte, öteden beri ormanla alaklı milyonlarca vatandaşlarımızı mahrum ve meyus bir halde yaşatmakta ve bütün orman mahsullerinin çok pahalıya mal olması neticesini vermektedir. Diğer taraftan da bugünkü orman mevzuatı halkla Hükümet arasında derin bir sevgisizlik yaratmakta çeşitli ahlâki zaaflara ve türlü kötülüklere zemin teşkil etmektedir.

Ulaştırma ve bayındırlık işlerimize evvela ziraat ve millî ekonomi ile çok yakından alâkalı olarak kıymet vermekteyiz. Sonra da ulaştırma ve bayındırlık sahalarındaki faaliyetleri memlekette iktisadi ve manevi bütünlüğü temin edecek mevzular olarak görmekteyiz. Ulaştırmada motorun süratli, kolay ve ucuz nakliyatı temin ettiği bu devirde bilhassa karayollarına ehemmiyet vereceğiz. Köy yollarının yapılması hususunda, imkânların müsadesi nisbetinde umumî bütçeden yardım teminini sağlayacağız.

Bugüne kadar yüz milyonu mütecaviz bir paranın sulama işlerinde nasıl heder edildiğini görmekle müteessiriz. Bu acı tecrübeden faydalanarak, israflara mevzu olmuş bulunan su işlerini istihsal davamızın ana meselesi olarak ele alacağız.

Yapı ve imar işlerinde bugüne kadar devam edegelen lüks ve israf zihniyetinin yerine zaruret halinde, ancak ihtiyaçlara cevap verebilecek, mali takatimize uygun mütevazi yapılar meydana getirme yoluna gidilecektir. Gerek Devlet Hazinesinden ve gerekse, diğer amme müesseselerince kati ihtiyaca ve iktisadi maksatlara karşılık olmayan inşaata müsaade etmeyeceğiz.

Sıhhat işlerimizin hatta komşu memleketlere nisbetle ne derece ihmal olunduğu ve hususiyle köylümüzün sağlık meselesi hakkında hemen hiçbir şey yapılmadığı acı bir hakikattir. Bu vaziyeti göz önüne alan

Hükümetimiz, bir taraftan şehirlerimizdeki hastanelerin tanzimine ve çoğaltılmasına çalışırken, diğer taraftan da köylümüzün tıbbi ve sıhhi ihtiyaçlarının tatminini ehemmiyetle ele almak kararındadır. Yeni portatif hastaneler ve sağlık merkezleri tesisi hususunda şimdiden teşebbüslere geçmiş bulunuyoruz. Verem, sıtma vesair bu gibi içtimai bir musibet halini alan hastalıklara karşı daha geniş ve ciddi bir mücadele programı hazırlamak ve bu arada koruyucu tababete lâyık olduğu ehemmiyeti vermek azmindeyiz. Bu tedbirler, memleketin iktisadi kalkınmasıyla ve halkımızın yaşayış şartlarının yükselmesiyle mütenasip olarak umumî sıhhat durumumuzun da iyiliğe doğru gitmesini temin edecektir.

Maarif işlerimize gelince:

Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, millî ve ahlâkî sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü âkibetlere sürükleneceği tabiîdir. Talim ve terbiye sisteminde, bu gayeyi göz önünde bulundurmayan, gençliğin millî karekterine ve ananelerine göre manevî ve insani kıymetlerle teçhiz edilmeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatı sayılamaz. Yıllardan beri sarih ve istikametten ve rasyonel bir plândan mahrum olduğu için mütemadi değişikliklere, sarsıntılara uğrayan Maarifimizin, milletçe katlanılan büyük maddî fedakârlıklara mütenasip bir verimlilik arzetmediği açık hakikattir. Hükümetimiz, Parti Programında tesbit edilmiş esaslar dairesinde, bu büyük millî dâvayı bir kül halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor. Tamamiyle demokratik bir ruh ile ilmin son neticelerine göre tesbit edilecek geniş ve teferruatlı bir plân içinde maarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter bitmez yüksek tasvibinize arzedeceğiz.

Muhterem arkadaşlar:

Memleketimizde çalışma hayatını ve işverenlerle işçi münasebetlerini içtimai adalet prensiplerine uygun olarak kanun ve nizam yollarıyla düzenlemek, çalışanların yaşama seviyelerini umumî hayat seviyemizle ve memleketin iktisadi imkânlarıyla mütenasip surette yükseltmek, cemiyette sosyal güveni temin etmek gayemiz olacaktır.

Demokrasi prensiplerine göre tabii bir hak olarak tanıdığımız grev hakkını sair domakrat memleketlerde olduğu gibi, içtimai nizamı ve iktisadi ahengi bozmayacak surette kanunileştireceğiz.

Şimdiye kadar Çalışma Bakanlığının teftiş ve murakabesi haricinde bırakılmış olan bir kısım Devlet sanayii ile bu teftiş ve murakabenin hudutları içine alınacak, Garp demokrasilerinde kabul edilen esaslar dairesinde işçilere, ücretli tatiller veya ücretli mezuniyetler sağlanması imkânları araştırılacaktır.

Çok muhterem milletvekili arkadaşlarımız;

Seçimlere takaddüm eden zamanlarda Demokrat Parti adına neşrolunan seçim beyannamemizde ifade ve taahhüt olunduğu gibi, iktidar değişikliğinin memlekette maddi ve ruhi hiçbir sarsıntıya meydan vermemesi ve bilhassa bir devri sabık yaratmak gibi meşum temayüllerin önlenmesi esaslarında azmimiz katidir.

Bundan başka, gene seçim beyannamemizde yazıldığı üzere, millete mal olmuş inkılâplarımızı mahfuz tutacağız.

Demokratik inkılâbımızın bugüne kadar elde edilmiş neticelerini mahfuz tutmakla kalmayıp, Anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerine ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir Devlet nizamını teminat altında bulunduracak esaslı tadiller hazırlayıp huzurunuza arz etmek kararındayız. Bunun sebebi, bugünkü anayasanın kuvvetler birliği esasına dayanması ve vatandaş hak ve hürriyetlerini kâfi teminat altında bulunduracak müeyyidelerden mahrum olmak itibariyle millet hâkimiyeti yerine tek parti hâkimiyetinin kurulmasına mâni olamamış bulunmasıdır. Bununla muvazi olarak, kanunlarımızda itiyatlarımızda ve telâkkilerimizde tek parti devrinden arta kalan ne varsa tam olarak tasfiye edeceğiz. Bu cümleden olmak üzere, meselâ Matbuat ve Ceza Kanunları, Memurin Muhakemat Kanunu gibi bellibaşlı hükümleri ihtiva eden kanunları ve mevzuatımız içinde yer yer tesadüf olunan buna mümasil hükümleri demokrasi ruhuna uygun tadillerle huzurunuza getireceğiz.

Adalet işlerinin yürütülmesinde başlıca esas, teminatlı bir adalet sağlanmasıdır. İnsan ana haklarının ve hürriyetlerinin tam korunabilmesi,

adaletin yerine getirilmesinde sürat, intizam ve sadelik bulunmasına bağlıdır. Bu maksadın temini için adalet cihazlarımızın kuruluşunu belirtecek esaslı hükümlere ihtiyaç vardır. Bu bakımdan, mahkemelerimizin teşkilât sistemini tesbit edecek bir kuruluş kanunu hazırlamak kararındayız. Bu kanunun dayanacağı prensipler adalette genel vicdanı tatmin edebilecek sürat ve verimlilik olacaktır. Yeni kuruluşla hemahenk olarak, bir taraftan Adalet Bakanlığı teşkilât kademelerinde rasyonel bir cihazlama meydana getirecek, diğer taraftan usul kanunlarımız yenilenecektir.

Yargıçlarımızın, anayasadan aldıkları teminatı hakkıyla gerçekleştirecek hükümler tesis etmenin zaruretine inanıyoruz. Bunun için yargıcın hukuki durumunu tâyin eden Hâkimler Kanunu hükümleri yenibaştan gözden geçirilerek kendilerine sağlanması zaruri teminat tesis olunacaktır.

Ana kanunlarımızın hayatın ilerlemesine tevafuk etmeyen ve tatbikatta güçlükler doğuran hükümleri tekrar gözden geçirilerek yeni medeni hükümler haline sokulacaktır.

Aynı zamanda, adalet duygularına ve ceza hukuku esaslarına uygun bir af kanunu tasarısı meydana getirebilmek için gereken tetkiklere girişilmiş olup yakında bu tasarıyı Büyük Meclise sunacağız.

Gene memlekette istikrarı teyit ve vatandaş haklarını teminat altında bulundurmak bakımından, idare cihazının iktidar değişmesinin tesirlerinden masum ve yalnız kanunun emrinde ve milletin hizmetinde bulundurulmasını zaruri görmekteyiz. Bu maksadın elde edilmesi her şeyden evvel her sınıf memur hak ve haysiyetinin kanunlarla mahfuz bulundurulmasına bağlıdır. Devlet memurları şahıs veya zümrelerin emir veya arzularına tabi olmaktan kurtarılmaları esbabı üzerinde duracağız.

Muhterem arkadaşlar;

Devlet cihazımızın bugünün ihtiyaçlarına cevap verebilecek hale getirilebilmesi için bilûmum Devlet hizmetlerinin rasyonel olarak yenibaştan tanzimini zaruri görmekteyiz. Bu suretle hizmet verimini artırmakla beraber her bakımdan tasarruf temin edileceği de aşikârdır. Memurlarımızı nisbi bir refaha kavuşturmanın yolu da ancak bu olabilir.

Bütün bunları yaparken hiçbir kimsenin mağduriyetine asla meydan vermeyecek usullerin bulunabileceğine şüphe etmiyoruz.

Muhterem arkadaşlar;

Biraz yukarıda millete mal olmuş inkılâplarımızın korunmasından bahsetmiştik. Bu konuda bilhassa üzerinde duracağımız mesele memleketi içinde yıkıcı aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için icabeden kanuni tedbirleri almaktır. İrtica ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini ve maskeler altında gizleyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri almakta asla tereddüt etmeyeceğiz. Bu günün şartları içinde aşırı sol cereyanları fikir ve vicdan hürriyeti mevzuunda mütalâa etmek gafletinde bulunmayacağız. Bugün aşırı sol cereyanlara mensup olanların, mücerret bir fikir ve kanaat sahibi olmaktan ziyade yıkıcı cereyanların âletleri olduklarına şüphemiz yoktur. Fikir ve vicdan hürriyeti perdesi altında bütün hürriyetleri kan ve ateşle yoketmekten, başka bir maksat gütmeyen bu ajanları adalet pençesine çarptırmak için icabeden kıstasları vuzuh ve katiyetle tesbit etmek zaruretine inanıyoruz. Ancak bu suretledir ki, mizah veya siyasî tenkid kisvesi altında ayakta tutunmak istenilen ve hakikatte düpedüz aşırı sol cereyanların eseri olan neşriyatın tahribatından memleketi korumak kabil olabilecektir.

İrticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakiki lâikliğin manasını biz böyle anlamaktayız. Programımızda da sarahaten ifade edildiği gibi, hakiki lâikliği dinin Devlet siyasetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması şeklinde anlıyoruz. Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icabeden tedbirleri süratle ittihaz etmek kararındayız.

Bugün her hangi bir partinin değil bütün milletin müşterek kanaatinin bir ifadesi olan dış siyasetimiz hakkında fazla bir şey söylemeye ve Birleşmiş Milletler idealine olan samimi bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz. Ananevi İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve iş birliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan, uzak yakın ve büyük küçük bütün milletlerin istiklâl ve toprak bütünlüklerine her zaman

hürmetkâr olan dış siyasetimizin sulhcü mahiyeti bütün dünyaca malûmdur. Bu açık ve samimi siyasetimizin coğrafi durumumuzun ehemmiyet ve nezaketi ve milletimizin en ağır şartlar altında dahi tebarüz eden yüksek ruhi kudreti itibariyle, demokrasi cephesi ve cihan sulhu için mühim bir amil olduğuna inanmaktayız. Trumann Doktrini ve Marshall Yardımıyla bu sulhçü siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimi şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile ve büyük müttefikimiz İngiltere ve Fransa ile siyasî, iktisadî, kültürel münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir.

Bu arada, cihan sulhu için haiz olduğu ehemmiyet her gün daha iyi anlaşılan Şarkî Akdeniz emniyetini maddi ve mânevi bakımlardan korumak ve kuvvetlendirmek için, bir taraftan büyük dostumuz ve müttefikimizin dikkat ve alâkalarını bu mesele üzerine çekmek, diğer taraftan da kendilerine sıkı dostluk rabıtaları ile bağlı bulunduğumuz Yakın Şark devletleriyle daha sıkı münasebetler kurarak bu bölgelerde adalet ve anlayış esaslarına dayanan samimi bir dostluk ve tesanüt havası yaratmak lüzumunu duymaktayız. Kanaatimize göre, bu neticelerin süratle elde edilmesi yalnız bu bölgelerin, değil hatta Orta Şark memleketlerinin binnetice dünyanın emniyeti bakımından da büyük bir ehemmiyet arzetmektedir.

Dış siyasetimizden bahsederken, iç ve dış emniyetimizin en büyük istinatgahı olan millî müdafaamız meselesi üzerinde de ehemmiyetle durmak lâzımdır. Çok şerefli tarihi ananelerin sahibi ve millî varlığımızın koruyucusu olan askeri kuvvetlerimizi, son tecrübelerin ve teknik terakkilerin neticelerine göre en yeni silahlar ve en modern usullerle teçhiz ve takviyeye bütün kuvvetimizle çalışacağız. Memleketin maddi ve manevi bütün kudret kaynaklarına dayanmak ve sulhte olsun harbde olsun bu kaynakların birbiri ile ahenktar ve mütenasip bir surette çalışması imkânlarını sağlamak suretiyle, iktisadî bünyenin istitaatı içinde, millî müdafaamızı en sağlam esaslara istinat ettirmek kabildir. Büyük dostumuz, Birleşik Amerika’nın askeri sahadaki maddi ve teknik yardımlarından, aynı zihniyet ve anlayışla, daha geniş mikyasta ve daha süratle istifadeler teminini tahakkuk ettirmeye çalışacağız.

Bir zamanlar uydurma bir muvazaa dâvasıyle ortaya çıkan, şimdi de yine mensubu bulundukları bir partinin iç işleriyle mütemadiyen ve ihtirasla meşgul olmaktan kendilerini bir türlü kurtaramayan bu zevat daha dün milletçe gösterilen büyük bir heyecanla iktidara gelmiş olmamızı unutarak milletin itimadına mazhar olmadığımızdan ve olamayacağımızdan bahsedip durmaktadırlar.

Programımızda yer alan bütün esaslı meseleler partimizin seçim beyannamesinde millete ilân olunmuştur. Bunlar hepsi malûm olduktan sonradır ki, partimiz seçimlerde kahir bir ekseriyet kazanmış bulunuyor.

Onlara gelince, bize bu kürsüden hücum vesilesi olarak ortaya attıkları bütün fikirler ve malûm zihniyetleriyle umumî efkârca tanınmış oldukları içindir ki bu seçimlerde milletimizin tam ve kat’î bir tasfiyesine uğramışlardır.

Onlar bu seçimlerde vaktiyle partimizden alıp götürdükleri yirmi küsur mebusluktan birisini dahi muhafaza edebilmek imkânını bulamamışlardır. Milletçe tasfiye bu kadar tam ve katî olmuştur.

Muhterem arkadaşlar; bu zevat aşırı sol cereyanlarla mücadele hakkındaki kararımıza itiraz maksadiyle komünistlikle mücadelenin ancak bu memlekette sefaletin ve adaletsizliğin ortadan kaldırılmasiyle mümkün olabileceğini ileri sürüyorlar. Bunda bir hakikat payı olduğunu kabul etmekle beraber, Amerika Birleşik Devletleri gibi en müreffeh ve adaletsizlikten en az şikâyet olunan bir memlekette bile komünistlikle mücadele tedbir ve usulleri üzerinde ne kadar hassasiyetle durulmakta olduğunu bilmeyen yoktur. Dış politika mevzuundaki ifadelerinde de kâfi sarahat yoktur.

Muhterem arkadaşlar, görülüyor ki, asîl milletimizin kendisine karşı beslediği büyük sevgi ve itimadın neticesi olarak iktidara gelen bir partinin ilk hükümetini teşkil eden bizler, programımızla yapacağımız işleri vuzuh ve sarahatle ifade ettiğimiz gibi; fikir ve düşüncelerimizi de şu biraz evvel örneğini ortaya koyduğumuz üzere, apaçık ve samimî olarak umumî efkâr önünde açıklamaktan hiçbir zaman çekinmeyeceğiz.

İtimadınıza mazhar olduğumuz takdirde, buna lâyık olmak için programımızla ve bugünkü cevaplarımızla istikametleri açık olarak belirtilmiş olan yolda azimle yürüyeceğiz.”

* * *

Hükümet Programı üzerine konuşmalar

Hükümet programı üzerinde elliden fazla milletvekili söz alarak lehte ve aleyhte konuşmuşlardır. İşte konuşmalardan birkaç örnek:

* Elazığ Milletvekili Şevki Yazman: Biz ezanı, ilahiyi Türkçe okunmaya neden mecbur olalım? Milyonlarca Avrupalı duasını Latin dilinde dinler ve okur.

* Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger: "Devr-i sabık yaratmayacağız." sözlerine itiraz etmiş ve doğu'daki yoksulluğa çare bulunmasını istemiştir.

* Halide Edip Adıvar (DP listesinden bağımsız İzmir Milletvekili): 14 Mayıs 1950 günü bayram olarak ilan edilsin. Teklifinde bulunmuştur.

TBMM'nde 31 Mayıs 1950'de başlayan Hükümet programı görüşmeleri 2 Haziran 1950 günü sona ererek güven oylamasına geçildi. Demokrat Parti Hükümeti 282 oyla güven oyu alarak çalışmalarına başladı.

Silahlı Kuvvetlerde yapılan değişiklikler

Hükümetin çalışmalarına başladığı bu günlerde bir olay gelişti. 5 Haziran'da bir Albay Başbakan'a gelip, askerlerin Hükümeti devirip darbe yapacaklarını söyledi. Ankara Milletvekili Emekli Kurmay Albay Seyfi Kurtbek'de bu haberi doğruladı.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce aralarında hemen bir görüşme yaptılar. Türk Silahlı Kuvvetlerinde önemli değişiklikler yapan bir kararname hazırladılar. 6 Haziran'da başta Genelkurmay Başkanı A. Nafiz Gürman olmak üzere; Askeri Şura'dan Orgeneral Salih Omurkak, Orgeneral Kazım Orbay, Orgeneral Akoğuz emekliye sevk edildiler. Ayrıca Ordu ve Kuvvet Komutanları arasında da önemli değişiklikler yapıldı. Devamında birkaç ay

içerisinde 15 general ve 150 albay daha emekli edilerek ordu içinden gelebilecek tehlike önlenmiş oldu.

Bu arada Menderes, halka eziyet eden, taraflı davranan bürokratların da emekliye sevkedilebileceklerini ama bundan sarfınazar ettiklerini, tutumlarında bir değişiklik olmaz ise cezasız kalmayacaklarını söyledi.

9 Haziranda Adnan Menderes Demokrat Parti Genel Başkanlığına seçidi.

Demokrat Parti Hükümeti, Meclis'te yoğun muhalefete karşı çoğunluk olmanın avantajlarını kullanarak yeni yasalar çıkartmaya, ülkeyi refaha götürecek yeniliklere yöneldi.

Serbest ekonomik politikalar izleyeceğini belirterek, iç piyasa ekonomisini canlandırma girişiminde bulundu. Yurt kalkınması ve yatırımlara aracılık hizmeti için "Türkiye Sınai Kalkınma Bankası" ile turistik tesisler yaparak yurtiçi ve yurtdışı turuzmini destekleyecek olan "Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası" kuruldu. Bu banka "Turban" adıyla hizmetler veren turistik dinlenme tesisleri ve oteller inşa etti.

Demokrat Parti'nin 1954 yılına kadar süren birinci dönem iktidarında; ekonominin liberalleştirilmesi yanında, yabancı ülkelerle de ticari ilişkileri canlandırmak için anlaşmalar yaptı.

Temmuz ayında İsrail ile ticaret antlaşması imzalandı.

Demokrat Parti Bakanlar Kurulu

Karayollarımızın uluslararası düzeye ulaşması için anayolların trafiğe uygun hale getirilmesi çalışmaları başladı. Bu konuda anlaşmalar yapıldı. Çimento fabrikaları, Elektrik enerjisini güçlendirmek için baraj inşaatı, deniz filomuz için tanker yapımlarına hız verildi.

30 Eylül'de Avrupa Birliği ülkelerinden ithalat serbest bırakılarak, Avrupa ile ticari ilişkilerin iyileştirilmesi yoluna gidildi. 22 Ekim 1950'de genel nüfus sayımı yapıldı. Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusu 20 milyon 934 bin 670 kişi olarak tespit edildi.

4 Kasım'da, "İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunması" antlaşması imzalandı.

Gündemde Türkçe ezan okunması

18 Temmuz 1932'de cami minarelerinden ezanın Türkçe okunması kararı alınmış ve Diyanet İşleri Başkanlığının yurt çapında müftülüklere gönderdiği bildiri ile yürürlüğe girmişti. Bu tarihten itibaren namaz ibadetine çağrı bütün cami ve mescitlerde Türkçe yapılmaya başladı.

Minarelerden ezanın Türkçe okunmasına bazı gruplar karşı çıkmak istemişler ve yasayı umursamayarak Arapça ezan okumakta ısrarcı olmuşlardır. Bu durum halk üzerinde de olumsuz düşüncelere sebep olmaya başlamıştı. Ezanın Arapça okunmasını caydırıcı bir ceza sisteminin kanunla

belirlenmemiş olmasından kaynaklanan karışıklığı önlemek için; 1941 yılında Türk Ceza Kanununun 526. maddesine eklenen bir madde ile ezanı Arapça okumakta ısrar edenlere hapis cezası getirilmiştir.

Bu yasaklamayla Türkçe ezan sadece minarelerde okunduğu, cami içindeki ibadetlerin yine Arapça yapıldığı halde, Arapça okunmasında ısrarcı olan grupların itiraz ve baskıları devam etti. Halkın bu durumdaki rahatsızlığı devamlı duyuldu. Ama Devletine olan saygısından ve tek parti sisteminin getirdiği baskılardan sesini Ankara'ya bir türlü duyuramıyordu.

Bu dönemde de ezanın Türkçe okunmasını din hürriyetine kısıtlama olarak gören tutucu grupların baskıları parti meclis üyeleri ve Milletvekillerini rahatsız edici boyutlara ulaştı. Cumhuriyet Halk Partisi sözcüsü C. Reşit Eyüpoğlu, Arapça okunan ezanı yasaklayan maddenin kaldırılmasına karşı gelmeyeceklerini "Bütün partilerin ortak kararı olarak kabul edilmesini" istemiş ve Milletvekillerinin oy birliğiyle17 Haziran 1950'de Türk Ceza Kanunu'ndaki ezanla ilgili bu bölüm çıkartıldı. Minarelerden de ezan tekrar Arapça okunmaya başladı.

Başbakan Adnan Menderes, Zafer Gazetesi başyazarının ezanla ilgili sorularını şöyle cevaplıyordu:

"Her taassup cemiyet hayatı için zararlı neticeler doğurur. Cemiyet hayatında esas değişikliklerin yapılabilmesi evvela taassup zihniyetinin yıkılmasına bağlıdır. Bu hakikatin iyice kavranmış olması neticesidir ki, büyük Atatürk bir takım hazırlayıcı ön inkılaplara başlarken taassup zihniyetiyle mücadele etmek lüzumunu hissetmişti. Ezanın Türkçe okunması mecburiyeti de öyle bir zaruretin neticesi olarak kabul edilmelidir."

Ankara Milletvekili Sadri Maksudi Arsal'ın ezan konusundaki fikri şuydu:

"Atatürk'ün ebedi olarak yaptığı inkılâpları ile geçici mahiyette olan inkılâplarını karıştırmamak lazımdır. Atatürk inkılâplarını ezan meselesine bağlamak, Atatürk'ü büyütmek değil, küçültmektir."

Adnan Menderes'in irtica olayına bakışı

17 Mart 1951 günü yapılan basın toplantısında; bir gazetecinin irtica ile ilgili sorusuna Başbakan Adnan Menderes, şu beyanatıyla cevap vermiştir:

“Demokrasinin esası tahammül ve müsamaha ruhuna dayanır. Hangi istikametten gelirse gelsin taassubu tahammül ve müsamaha ruhu ile binnetice demokratik nizamla telif etmek mümkün değildir. Din ve vicdan hürriyetini baskı altında bulundurmakta devam etmek ve taassup göstermek dahi şüphe yok ki hürriyet nizamında yeri olmayan bir harekettir. Ortada haklı sebep mevcut değilken irtica vardır diye memlekette heyecan yaratmaya çalışmak da dini siyasete alet etmenin bir başka nevi olur.

Konya’nın bir kazasında, bir parti kongresinde velev dini taassup ifade etme dahi bir vatandaşın sarfettiği sözleri ele alarak ve memlekette irtica tehlikesi vardır diyerek heyecan uyandırmaya çalışmak, eğer siyasi bir maksat güdülmüyorsa, en az vicdan hürriyetine karşı bir nevi baskı ve taassubun tezahürü sayılmak icabeder.

Bu arada bazı kimselerin, zümre veya siyasi teşekküllerin kendilerini Atatürk inkılâplarının bekçileri saymaları ve bu imtiyaz ve inhisarı kendilerinde görmeleri, yine siyasi bir maksat güdülmüyorsa, fuzuli bir gayretkeşlikten ibarettir.

Lütfen kabul olunmalıdır ki, Türk milleti siyasi şuuruna sahip olduğu kadar din ve dünya işlerini, din ve siyaseti birbirinden ayırt edecek kadar olgunluğa da sahiptir. Binaenaleyh bu memleketin hayrına olarak gerçekleşmiş bulunan inkılâpların bütün memleket sathına yayılmış sayısız koruyucuları vardır ve inkılâpların hakiki bekçisi bizzat Türk milletidir. Demokratik nizam içinde Meclise ve onun hükümetine düşen vazife ise, vicdan hürriyetini teminat altına almak ve bu hususta mevcut kanunlara aykırı hareketler vaki olursa bunları takip ve cezalandırmaktan ibarettir.

Aradan bunca yıllar geçtikten ve vaktiyle zaruri görülen tedbirlere ihtiyaç kalmadıktan sonra, bunda ısrar, bu defa vicdan hürriyetine karşı ve taassup teşkil eder. Şimdi meselenin lâiklik ve vicdan hürriyeti bakımından halline sıra gelmiştir. Dini siyasete karıştırmamak ve dini ibadetler amme nizamına ve umumi adaba aykırı olmamak şartıyla herkesin dini vecibe ve ibadetlerini serbestçe yerine getirebilmesi vicdan hürriyeti icabındandır. Vicdan hürriyeti de diğer hürriyetler gibi vatandaşın tabii hakkı olarak

kabul olunmadıkça lâik devlet prensibinin tahakkuk ettirilmesine imkan görülemez.

Parti programımızda da vicdan hürriyeti ve lâiklik esası bu anlayışa göre tespit edilmiştir. Diğer inkılâplarımız gibi lâiklik esasının da muhafazası bugün için ancak prensiplere bağlı kalmakla mümkündür. Halbuki umumi adaba ve amme nizamına hiçbir aykırılık göstermeyen ezan meselesinde memnuniyetin devamı lâiklik prensibini elbette zedelemek manasını tazammum eder.

Bu izahımın, milletimize mal olmuş inkılaplarımızın tamamıyla korunacağı manasını taşıdığını da ayrıca tafsile lüzum görmemekteyim.”[16]

* * *

Türkiye Kore’ye asker gönderiyor

İkinci Dünya Savaşı sonrası Kore de 38. paralelin kuzeyinde Sovyetler Birliği, güneyinde de Amerika Birleşik Devletleri yarımadadaki Japon birliklerini temizlediler. Kuzeyde Sovyet yanlısı sosyalist Kuzey Kore, Güneyde Batı yanlısı Güney Kore isimli iki devlet kuruldu.

25 Haziran 1950’de Sovyetlerin desteklediği Kuzey Kore 38. paralel boyunca Güney Kore’ye saldırıya başladı. Birleşmiş Milletler olağanüstü toplanarak üye ülkeleri Güney Kore’ye yardıma çağırdı. Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletlere danışmadan, Güney Kore’nin komünistlerin eline geçmesini önlemek için birliklerini Güney Kore’ye çıkardı. Mac Arthur yönetimindeki bu birlikler, Kuzey Kore Ordusunu bozguna uğrattı.

Birleşmiş Milletler’in çağrısına Amerika Birleşik Devletleri’nden sonra ilk katılan ülke Türkiye oldu. Bunda Nato’ya girmenin kolaylaşacağı düşüncesi hakimdi.

Adnan Menderes Hükümeti konuyu Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne götürmeden, Bakanlar kurulu kararıyla Kore’ye asker gönderme karan aldı ve Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasındaki bir tugayımız savaşa katılmak üzere yola çıktı.

Türkiye, savaşa hemen katılmadı. Savaş çıktığından itibaren Birleşmiş Milletler ile devamlı temasta bulunarak Güvenlik Konseyinin alacağı kararlara uyacağını bildirdi.

Türkiye, Güney Kore’de Amerikan 25. Tümeni’ne bağlı olarak Kunuri’de savaştı. Dört gün süren çatışmalarda, Tugayımızdan 800’e yakın asker ve subayımız şehit oldu.

Üç yıl süren savaş boyunca Birleşmiş Milletlere bağlı ülkelerin gönderdiği askeri birlikler arasında Türk Tugay’ı en fazla kayıp veren birliklerden oldu.

Kore’ye asker gönderilmesi konusunda Cumhuriyet Halk Partisinin yapmış olduğu tenkitlere; 21 Ağustos 1950’de Ankara Merkez İlçesi’nde Adnan Menderes şöyle cevap veriyordu:

“Bu memlekette bugünden yarına bir iktidar değişikliği vukua gelecektir havasını yaymak isteyenlerin doğru yolda olmadıkları aşikardır. Kore meselesini ele alarak, ellerini ve dillerini ordu’ya kadar uzatmak isteyenlerin hareketlerine bu memleketin tahammülü olamaz. Memuru, hükümet aleyhine tahrik kendilerini maksatlarına ulaştıracak yol değildir.

Aziz arkadaşlarım,

İkinci Dünya Harbi’nde memleketi harpten biz koruduk iddiası onların iftihar medarını teşkil etmektedir. Bu iddia üzerinde şimdiye kadar münakaşa cereyan etmemesi sadece millî menfaatleri rencide etmemek gibi vatanperverane bir endişeden ileri gelmiştir. Yoksa bu iddianın mesnetsizliğini ispat etmek bizim için işten bile değildir.

Kore hakkında, umumî sulhu korumak maksadiyle alınan hükümet kararı harbe tahrik bir karar gibi göstermek isteyenleri İkinci Cihan Harbinde kendi aldıkları kararın mahiyetini düşünmiye davet ederim.

Arkadaşlar, hadiseleri kısaca sıralayalım. Bir tarafta Kore’ye gidecek birliğe iltihak etmek üzere hem İzmir’den hem İzmit’ten hareket eden askeri trenlere sakıt rejime ait ifadeler yazdırılırken diğer taraftan hâlâ nimetdidelik duygularıyla hareket eden Hava Kurumu tayyareleriyle memleketin bir kısım mıntıkalarına malum beyannameler attırıyorlar. Bundan başka, yer yer dolaşılarak biraz evvel kısaca işaret ettiğim sözde sulhçu ve fakat hakikatte tamamen bozguncu telkinlerde bulunulmaya çalışılıyor ve hepsinden fenası aynı kötü telkinler köylere kadar yapılmak isteniyor. Kore meselesi, nerede ise, memlekette adeta salgın bir korku yaymak vasıtası haline getirilmiş bulunuyor. Buna meşru muhalefet demeye en demokratik telakkilerle dahi imkân yoktur. Bu gibi tahriklerle devam etmek kendi tabirlerini iade suretiyle söyliyelim hem memleketin hem de kendilerinin hayrına olamaz.”

* * *

Türkiye Nato üyesi oluyor

İkinci Dünya Savaşı sonrası Batılı devletler, Avrupa'daki Sovyet yayılmacılığına karşı koyabilmek amacıyla bir örgüt kurdular. 4 Nisan 1949 tarihinde varılan antlaşmayla (Kuzey Atlantik Antlaşması) NATO kurulmuş oldu.

Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, İngiltere, Belçika, Fransa, Danimarka, İspanya , Hollanda, İtalya, Kanada, İzlanda, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz'in üyeliği ile kurulan bu örgüt, Almanya, Türkiye ve Yunanistan'ın da katılımıyla varlığını halen sürdürmektedir.

Örgütlenmenin esas gayesi, üye devletlerden birine veya birkaçına yapılan olası bir saldırı bütün üye devletlere yapılmış sayılacaktır. Birleşmiş Milletler'de gerekli gördüğü önlemleri alarak saldırıya uğrayan üye devlete veya devletlere yardım edecektir.

Güvenliği açısından Türkiye, NATO'ya katılmak gereğini duydu ve ilk müracaatını Cumhuriyet Halk Parsi iktidarı zamanında 4 Nisan 1949 tarihinde yaptı. 11 Mayıs 1950'de toplanan örgüt Türkiye'nin katılımını bir karara bağlayamadı. Hollanda, Belçika, Danimarka ve Norveç gibi küçük ülkeler, Sovyetler Birliği'ni karşılarına almaktan çekinerek Türkiye'nin Nato'ya girmesine karşı çıktılar.

Türkiye'nin ikinci başvurusuda 1950 Eylül ayı başında geri çevirilerek yeniden birliğe alınmadığı bildirildi.

16-20 Eylül tarihleri arasında Ottova'da yapılan Nato Konseyi toplantısında aynı başvurular tekrarlandı. Görüşmeler sonunda; 21 Eyül 1951'de yayınlanan konsey bildirisi ile Türkiye ve Yunanistan Nato'ya katılmaya davet edildi.

Nato Bakanlar Konseyi 17 Ekim 1951'de Londra'da yaptığı toplantıda ayrı ayrı kabul ettiği protokollarla, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya

katılmalarını kabul etti. 17 Ekim 1951 protokolünü Amerika Birleşik Devletleri Senatosu 29 Ocak 1952'de onayladı. Türkiye Büyük Millet Meclisi 18 Şubat 1952'de yaptığı toplantıda, 5886 sayılı kanun ile;

1- Kuzey Atlantik Antlaşmasını;

2- 17 Ekim 1951 tarihli protokolü kabul etti.

Kanun 19 Şubat 1952'de Resmi Gazetede yayımlandı. Türkiye de bu tarihten itibaren NATO'nun resmi üyesi oldu.

Bulgaristan'dan zorunlu göçler

Bulgaristan Hükümeti Türkiye'ye 10 Ağustos 1950'de bir nota vererek toprakları içinde yaşayan 250 bin Türk vatandaşını üç ay içerisinde sınırdışı edeceğini bildirerek bu insanları Türkiye'nin almasını bildirdi. Türk Hükümeti Bulgaristan'ın bu isteğini kabul ederek Türkiye'ye göç zorunluluğunda bırakılan ailelerin resmi kabul işlemlerine derhal başladı. Türk Konsolosluğu üç ay içerisinde ancak 54 bin yurttaşımızın işlemini bitirebildi.

Göçmen işlemleri 1951 yılı içerisinde de devam etti. Bunlar için muhtelif şehirlerimizde 30 bin konut inşa edildi. Gelenler buralara ücretsiz yerleştirildiler. Konut temin edilemeyen aileler geçici olarak yakınlarının, akrabalarının yanına misafir olarak yerleştirildi.

Gönderilen göçmenlerin %46.3'ü 0-15 yaş arası çocuklar, % 22.9'unu 45 yaşın üstündekiler teşkil ediyordu. Gelenlerin % 46 sı kadın, %54'ü erkekti.

Bu olay için 1 Mart 1952'de Adnan Menderes şunları söylüyordu:

"Bu güne kadar 157 bin göçmen yerleştirilmiştir. Hiç kolay olmayan bu iş başarılmıştır. Geçen yıl söylediğim gibi yine tekrarlıyorum. İsterlerse 300 bin veya 500 bin kişi göndersinler. Biz hazırız. Türk memleketi geniş ve imkânlar memleketidir. Türk milleti şefkatlidir, çömerttir."

1950 Yılı önemli olaylarından bazıları

23. Haziran T. C. Turizm Bankası kuruldu. (Turban)

4 Temmuz Türkiye – İsrail Ticaret Anlaşması imzalandı.

7 Temmuz İzmir Çimento Fabrikası kurularak üretime başladı. (Çemintaş)

10 Ağustos Bulgaristan'da yaşayan 250 bin Türk'ü Türkiye'ye göndermek için nota verdi.

3 Eylül Demokrat Parti yapılan Belediye Başkanlık seçimlerinde 600 Belediyenin 560'ını kazanarak bir zafer yazdı.

16 Eylül Uluslararası Trafik Ana Yolları yapım anlaşması imzalandı.

20 Eylül Sarıyar Barajı Anlaşması imzalandı.

15 Ekim Demokrat Parti 55 ilde İl Genel Meclisi seçimlerini kazandı.

22 Ekim Ülkenin 5. Nüfus sayımı yapıldı. Sayım sonucu 20 934 000 kişi.

11 Aralık Osman Bölükbaşı ve Kemal Türkoğlu, Kore'ye asker gönderilmesi kararına karşı gensoru verdiler. Gensoru reddedildi.

12 Aralık Kapatılan Halkevlerinin mallarını hazine- ye devreden kanun tasarısı Meclise geldi.

14 Aralık Maliye Bakanı istifa etti. Yerine Hasan Polatkan getirildi.

II. MENDERES HÜKÜMETİ

Demokrat Parti’nin tek başına hükümeti üstlenmesinden sonra kurulan ilk Adnan Menderes Hükûmeti’nin çalışma süresi 8 Mart 1951 tarihine kadar sürdü. Ancak bu tarihe kadar geçen süre içinde partideki sertlik yanlısı ve tutucu “61’ler grubu” diye adlandırılan muhalefet oluştu. Bu grup parti içinde devamlı olarak her icraata karşı duruyor ve gerekli gereksiz tenkitler ileri sürüyordu. Bu durum Parti Meclis Grubu’nun çalışmalarını engelliyor, gün geçtikçe de parti içindeki huzursuzluk artıyordu.

Adnan Menderes Hükümeti, muhalefetin baskısı yanında, Demokrat Parti içindeki kaynaşma ve mücadeleler karşısında 10 aydan fazla dayanamayarak istifa kararı aldı.

Cumhurbaşkanı hükümetin istifasını kabul etti. Tecrübeli devlet adamı Celâl Bayar; Adnan Menderes’i hükümeti kurmakla yeniden görevlendirerek ikinci defa Başbakanlığa atadı.

Parti içindeki muhalif 61’ler grubu’nun talepleri de dikkate alınarak yeniden oluşturulan bakanlar kurulu üyeleri aşağıdaki isimlerden oluşturuldu.

9 Mart 1951’de kurulan 2. Menderes Hükümeti

Başbakan : Adnan Menderes

Devlet Bakanı ve Başb. Yard.: Samet Ağaoğlu

Devlet Bakan : R. Şevket İnce

Adalet Bakanı : Rüknettin Nasuhioğlu

Milli Savunma Bakanı : Hulusi Köymen

İçişleri Bakanı : Halil Özyörük

Dışişleri Bakanı : Fuat Köprülü

Maliye Bakanı : Hasan Polatkan

Milli Eğitim Bakanı : Tevfik İleri

Bayındırlık Bakanı : Kemal Zeytinoğlu

Ekonomi ve Ticaret Bakanı : Muhlis Ete

Sağlık ve Sosyal Yard. Bak. : Ekrem Hayri Üstündağ

Gümrük ve Tekel Bakanı : Rıfkı Salim Burçak

Tarım Bakanı : Nedim Ökmen

Çalışma Bakanı : Nuri Özsan

Ulaştırma Bakanı : Seyfi Kurtbek

İşletmeler Bakanı : Hakkı Gedik

Yeni kurulan ikinci hükümet; 3 Nisan 1951'de yapılan güven oylamasında 61 hayır oyuna karşı, 244 evet güven oyu alarak çalışmalarına başladı.

II. Menderes Hükümetinin çalışmaları

İkinci defa kurulan Adnan Menderes Hükümeti, ülkenin gelişmesi için gereken kanunları yapmakta kararlıydı. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete'nin teklifiyle; "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" çıkartılarak yürürlüğe kondu. Sanayi, enerji, maden, ulaştırma ve turizm konularında Türkiye ile işbirliği yapacak yabancı firmalar desteklendi.

Adnan Menderes Hükümetine duyulan güvenle, işadamlarımız yatırımlar yapmaya başladı. Kumaş, tekstil, iplik fabrikaları kuruldu. İlaç sanayi geliştirildi. Yeni enerji santralleri için Seyhan ve Sarıyar Barajlarının yapımı çalışmalarına başlanıldı. Demiryollarına ağırlık verildi. Hava taşımacılığımızın gelişimi için yeni havaalanları yapımına geçildi. Isparta, Ağrı Havaalanları ulaşıma açıldı. Yeşilköy Havaalanı ek tesisleri yapımına başlanıldı. Türkiye; İsrail ve İran'la "Hava Ulaştırma Antlaşması" imzaladı.

Gelişmeye başlayan inşaat sektörünün ihtiyacını karşılamak için çimento fabrikaları kurulmaya başladı. Devlet Demiryollarının ihtiyacını karşılamak için "Adapazarı Vagon Fabrikası" kuruldu. Adapazarı ve çevresinde yetiştirilen pancarı işleyerek şeker üretecek "Adapazarı Şeker Fabrikası" kuruldu.

Sağlıklı hayvan üretimi ve tüketimi için "Et ve Balık Kurumu" kuruldu.

İşadamlarımız daha randımanlı çalışabilmek, yurtç içinde ve yurt dışında ticari birliği sağlayabilmek amacıyla "İstanbul Sanayi Odası"nı kurdular.

Ankara'da işçi ve işveren ilişkisini sağlamak, işçilerin haklarını savunabilmek için Sendikalar Birliği (Türk-İş) kuruldu.

İzmir'de bir radyo istasyonu kurularak yayına başladı. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında telefon hattı tesis edilerek görüşmeye açıldı.

Bu dönemde ülkemizin gelişimi, yoksulluktan kurtulup medeni ülkeler seviyesine gelebilmek için pek çok konuda atılımlar yapıldı ve pek çok ilke imza atıldı.

Ağır cezalar içeren Basın Kanunu yeni şeklini aldı.

Demokrat Parti, ilk olarak köylere, önce su, sonra okul ve yol yapmaya başladı.

Tarımda bu zamana kadar hiçbir yenilik yapılmadığı gibi ürün verimi de düşüktü. Demokrat Parti, bu konularda hizmet verip çiftçiyi destekleyecek kredi kooperatifleri kurup yeni tarım politikaları geliştirdi.

Köylü Traktör ile tanıştı.

Anadolu'da ekonomi hareketlendi. Bu hareketlilik hayat tarzını da değiştirdi.

Demokrat Parti'nin ilk yıllarında milli gelirimiz % 15 artmış, 1950-1954 arasında milli gelir artışımız % 38,9 olmuştur.

1951 Yılı önemli olaylarından bazıları

4 Ocak Adnan Menderes ve Celal Bayar İstanbul Sirkeci ve Zeytinburnu'nda iskan edilen göçmenleri ziyaret ettilir.

6 Ocak Cumhurbaşkanı ve Başbakan Edirne'de sabah gelen 800 kişilik göçmen grubuna hoşgeldiniz dediler. Hergün bu kadar insan gelmekteydi.

8 Ocak Trakya gezisi sonrası İstanbul'da gelen Menderes, Kore gazilerini ziyaret etti.

10 Ocak Menderes üniversite gençleri ve Gazete- ciler Derneği'nde gazetecilerle görüştü.

16 Ocak Demokrat Parti Meclis Grubunda Milletvekilleri göçmenlere yardım için en az 250 lira vermeyi kabul etti.

28 Şubat Bütçe 375 oy ile kabul edildi.

1 Mart Hastalık sigortası kanunu yürürlüğe girdi.

8 Mart I. Menderes Hükümeti istifa etti.

9 Mart Menderes yeni hükümeti kurdu.

15 Mart İzmir Radyo vericisi yayınlarına başladı.

2 Nisan Menderes Hükümeti Meclisten 345 oy ile güven oyu aldı.

10 Nisan Adnan Menderes Anadolu şehirlerine görüşmeler yapmak üzere yola çıktı: Önce Diyarbakır'dan başladı ve sırasıyla; Balıkesir, Aydın, Denizli, Bursa, İçel, Adana, İstanbul, Zonguldak, Eskişehir vilayetlerini dolaştı. Görüşmeler yaptı. Bu geziler 15 Temmuz'a kadar sürdü.

25 Temmuz Atatürk Yasası kabul edildi.

1 Ağustos Yabancı Sermayeyi Teşvik yasası Mecliste onaylandı.

6 Ağustos Denizcilik Bankası kuruldu.

8 Ağustos Halkevlerinin malları ve Halkevleri yoluy- la CHP'ye geçen ve haksız elde edilen malların Hazineye iadesi yasası kabul edildi.

10 Ağustos Hafta sonu tatilini ücretlendiren yasa kabul edildi.

16 Eylül Ara seçimler yapıldı ve Demokrat Parti 15 ilde seçimi kazandı.

20 Eylül Türkiye Nato'ya resmen kabul edildi.

1 Ekim Eskişehir Hava Harp Okulu açıldı.

15 Ekim Demokrat Parti II. Büyük Kongresi başladı.

19 Ekim Adnan Menderes Demokrat Parti Genel Başkanı seçildi.

25 Ekim Adapazarı Vagon Fabrikası kuruldu.

24 Kasım Eczacıbaşı İlaç Sanayi kuruldu.

31 Aralık Adana'da Güney Sanayi A.Ş. kuruldu.

Cumhuriyet Halk Partisi'ne göre millet aldanmıştır

Ankara'da 29 Haziran–3 Temmuz 1950 tarihleri arası Cumhuriyet Halk Partisi 8. Kurultayı toplandı. Kurultay kapanışında yayınlanan bildiride bir cümle çok dikkat çekiciydi:

"Millet Demokrat Parti'yi 14 Mayısta iktidara getirmekle aldanmıştır."

Bu cümle Adnan Menderes'i derinden yaralamış olmalı ki; 28 Şubat 1951 de bütçe müzakereleri sırasında bu konuda İsmet İnönü'ye karşı şöyle diyordu:

"Ortada zahiri dahi olsa, hiçbir sebep yokken, daha ilk günde hücuma geçmiş olmasını ancak kendilerini seçmemiş olan milli iradeye karşı duydukları bir infialin ifadesi saymak icabeder. 14 Mayısta milletin aldanmış olduğunu söylemek için üç ay geçmesine dahi sabır ve tahammül gösterememişlerdir." dedikten sonra muhalefetle iktidarın iyi bir dialog

içinde, millet ve memleket için faydalı olanları yapma konusunda çalışmaları gerektiğini belirtmiş ve:

“İkinci Cihan Harbi’nde çektiklerimiz vaktinde alınmamış tedbirlerin bir hikâyesinden ibaret olmuştur.

Arkadaşlar;

Bu bahse girmekten asıl maksadım, partiler arası münasebetleri zehirleyen bir zihniyete işaret etmekti. Bu iddialarıyla Halk Partisi’nin başında bulunanlar, memleketi kendilerinden başka kimsenin idare edemeyeceğine ve kendileri olmadığı takdirde memleketin her türlü korkunç tehlikelere maruz bulunacağına dair bir fikri sabite kapılmış olduklarını gösteriyorlar. Bu adeta kendilerinin bu memleketi idareye mintarafillah memur edildikleri kanaatine dayanır.”[17]

1952 Yılı önemli olaylarından bazıları

26 Ocak Altınyıldız Mensucat T. A. Şirketi kuruldu.

5 Şubat İstanbul Sanayi Odası kuruldu.

1 Mart Denizcilik Bankası kuruldu.

8 Mart Ticaret ve Sanayi Odalar ve Borsalar Birliği kuruldu.

26 Nisan Başbakan Yunanistan ziyareti için Atina’da

2 Mayıs Karabük Demir Çelik Fabrikasının 2. Fırını çalışmaya başladı.

30 Temmuz Türk-İş Sendikası kuruldu.

28 Ağustos Et ve Balık Kurumu kuruldu.

12 Eylül Adapazarı Şeker Fabrikasının temeli atıldı.

1 Ekim İstanbul’da Aksu Tekstil Fabrikası açıldı.

4 Ekim Elazığ İplik Fabrikasının temeli atıldı.

22 Kasım Malatya’da gazeteci Ahmet Emin Yalman vuruldu.

Menderes’in Gaziantep konuşması

7 Ocak 1953

“... Müfrit milliyetçilik cereyanına gelince bu meselede bilhassa genç kardeşlerimizin vatan ve milletlerine karşı duydukları heyecan ve hissiyatın istismar edilmekte olduğunu görmekteyiz. Geçenlerde de üniversitede hürriyetlerimiz mevzuu üzerinde yaptığım konuşmadan sonra Cumhuriyet Halk Partililer bir beyanname neşrettiler. Bunlar bu beyannamede, bizler Türk milletinin ta kendisiyiz demekte ve milliyetçiliği kendilerinin inhisarında bir imtiyaz gibi ele almaktadırlar. Sanki yalnız onlar milliyetçidir. İçimizde milliyetçi olmayan var mı? Hayır. Nasıl ki hiçbirimiz dinsiz de değiliz. Onlar, sen Türksün, sen değilsin diye memleketi parçalamaya çalışmaktadırlar. Bir cemiyet kurup memlekette bir takım şubeler açmak, Türk milletinin ta kendisi olduğunu beyan ve ifade hakkını kimseye bahşetmez. Kaldı ki bunlar, bir siyasî cemiyet olduklarını iddia ve ifade cesaretini bile henüz gösterememişlerdir. Ancak Öyle sanıyorum ki bir cemiyet olarak çalışmanın hudutlarını ya aşmışlardır, ya aşmak üzeredirler. Bu manzara karşısında açıklanacak haysiyette fikirleri varsa veyahutta fikir haysiyetine sahip iseler, biz siyasî partiyiz, siyasî cemiyetiz, programımız da şudur diye ortaya çıksınlar, umumî efkarı ve parti mensuplarımızı milliyetçilik bahsinde vuzuha götürmeye mecburuz. Bizim milliyetçilik anlayışımız programımızın alâkalı maddesinde şöyle yazılmıştır: “Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız.

Bu memlekette her zaman için, vatandaşlar arasında, sevgi ve muhabbet hakim olacaktır. Vatandaşlar arasına kardeş kavgası sokmak, memleketin siyasî havasına hakim olmaya başlayan dostluk ve huzuru yadırgayıp bozmak isteyenler, yakında tam bir hüsranla karşılaşacaklardır. Ben eminim ki bu gibiler dahi, memleketimizin kardeş kavgasının yurdu olmadığını kati surette anlıyacaklardır. Yüksek medeni seviyeli büyük milletimiz kin ve nefretlerden asla hoşlanmamakta, siyasî partilerin kardeş gibi geçinmesini bahtiyarlıkla seyretmektedir. Bu güzel memleketimizde bu kardeşlik

havasının devamlı surette esmesi için elimizden geleni yapmak azim ve kararındayız. Hiç bir şey, bizi bu kararımızdan döndüremeyecektir. Bu memlekette hakikaten kardeşlik havası esecektir. Hangi partiye mensup olursak olalım, kendi programımızı, noktai nazarlarımızı müdafaa etmek, iktidarın icraatini tenkid eylemek, elbette hepimizin hakkı ve vazifemizdir. Fakat bunu yaparken, büyük Türk milletinin şiari olan terbiyeden ve nezaketten ve herkese muhabbet duymaktan asla ayrılmayacağız."

[Menderes'in Gaziantep nutkundan tam beş gün sonra "Milliyetçiler Derneği" Cemiyetler Kanununun 33. maddesine aykırı faaliyet gösterdiği gerekçesiyle, yani din ve ırk esasları üzerine kurulduğu ve faaliyetlerini bu yolda geliştirdiği iddiasıyla Ankara Savcılığı harekete geçmiş, aynı gün saat 20'de de derneğin Ankara şubesi mühürlenmişti. Cemiyetin 80'den fazla şubesi Ankara Sulh Ceza Mahkemesinin telle müracaatı üzerine 24 saat içinde kapatılmıştı. Bunların yanısıra da cemiyetin üyesi bulunan Cahit Okurer Maarif Vekaleti Özel Kalem Müdürlüğünden azledilmiş, cemiyetin genel başkanı olan İsparta Milletvekili Sait Bilgiç ile cemiyetin faal üyesi İsparta milletvekili Tahsin Tola ihraç talebiyle Demokrat Parti haysiyet divanına verilmişti. Demokrat Partiyi tutar gözüken Yalman (Ahmet Emin Yalman, Vatan gazetesi sahibi) ve hempaları bu hadiseyi hemen istismar cihetine gitmişler, milliyetçiler Derneğine, dolayısiyle Türk milliyetçilerine büyük iftiralar içinde yeniden hücuma başlamışlardı. Dernek Bşk. Sait Bilgiç, 24 Ocak 1953 de -derneğin kapanmasından 2 gün sonra- bir açıklama yaptı: "...Hakkımızdaki ırkçılık iddiası sakattır. Biz kimsenin kafasını ölçmüyoruz, kan grubuna bakmıyoruz.._ Derneğimizin nizamnamesindeki SOY tabiri, nizamnamemizde izah edilmiştir..." Milletvekilleri Sait Bilgiç ve Tahsin Tola 31 Ocak 1953 de DP'den ihraç edildiler. 4.4.1953 tarihinde 10 lira para cezasına çarptırılan dernek kapatılmıştı."][18]

İrtica yoktur

"... Din mukaddes ve nezih bir mefhumdur. Dinimizi, bütün hürriyetlerimiz gibi vicdan hürriyetimizi de müdafaa etmek azmindeyiz. Bu yolda aynı fikir ve düşüncede bulunan partilerle işbirliği yapmağa hazırız. Ortada sanki dinlerine dokunuluyormuş, dokunan varmış gibi maksadı mahsusla hareket eden bir avuç insanın şu yaygaralarına bir bakınız. Dinle

asla kabili telif olmayan küfürlerle nasıl haykırıyorlar. Türk'ün dinine kimse elini ve dilini uzatamaz. Sizin ibadetinize karışmaya kim cesaret edebilir? Vicdan hürriyetinize yan bakan yoktur. O halde bu mevzuda gürültü koparanların bu gürültüleri koparmaktaki maksatlarını aramak lâzımdır. Bunlar ya sapıktırlar veyahut da dış kuvvetlerin emrinde çalışmaktadırlar. Türk milleti, bu hükmü vermekte asla tereddüt etmiyecektir. Biz din düşmanlarına karşı, hürriyetlerimizin müdafaasını istiyoruz. Bu hürriyetlerimizin arasında vicdan hürriyetine taarruz edenler vardır. Onlara karşı da bütün hürriyetlerimizi müdafaada asla geri kalmayacağız. Taassubun ve geriliğin her nev'ine karşı hürriyetlerimizi müdafaa etmek, iktidarınızın, partinizin ve muhalefette bulunan vatanperver partilerin birinci vazifesidir. *Bu memlekette irtica yoktur. Gürültü koparan 3-5 kişiyi görerek irtica vardır, diyenler, Türk milletine bühtan ederler. Milletimiz irticaa karşı tamamiyle mücehhezdir*. Buna inanınız, fakat mürteci vardır. Buna da inanınız. Yahut da sureta mürteci ve dindar görünen, fakat, ne vicdan hürriyetini ve ne de dinin hakiki manasını anlamamış, memleketin ve milletin yüksek menfaatlerini takdir edememiş olan bedbahtlar vardır. Bunlar da binde biri geçmez. Sizin gibi vatanperver millet çocuklarıyla dolu olan bu yurtta bu sapık insanların bir tehlike yaratacaklarına inanmıyoruz."[19]

1953 Yılı önemli olaylarından bazıları

5 Ocak İstanbul'da Ünilever Yemeklik Yağ Fabrikası kuruldu.

22 Ocak Milliyetçiler Derneği kapatıldı.

11 Mayıs Karayolları Trafik Kanunu kabul edildi.

12 Mayıs Sarıyar Barajı törenle hizmeti girdi.

28 Mayıs Türk Ekspres Bank açıldı

19 Haziran Eskişehir Gar binasının temeli atıldı.

7 Temmuz Seyhan Barajının ihalesi yapıldı.

13 Temmuz PTT İşletmesi Genel Müdürlüğü kuruluş kanunu kabul edildi.

31 Temmuz Samsun Limanı’nın ihalesi yapıldı.

1 Ağustos Yeşilköy Hava Limanının yeni tesisi açıldı.

9 Ağustos İsparta Hava Limanı işletmeye açıldı.

6 Eylül Balıkesir İplik ve Dokuma Fabrikasının temeli atıldı.

11 Ekim Adapazarı Şeker Fabrikası üretime başladı.

12 Ekim Şekerbank kuruldu.

26 Ekim Gaziantep - Narlı Demiryolu hizmete girdi.

31 Ekim Devrekani Hidroelekrik Santralı enerji üretimine başladı.

2 Kasım Atatürk’ün naaşı Ankara Etnografya müzesinden yapımı tamamlanan Anıtkabir’e nakledildi.

Ankara Çimento Fabrikasının temeli atıldı.

Birlik Mensucat A.Ş kuruldu.

9 Kasım Cumhuriyet Halk Partisi’nin Halkevleri kanalıyla ve haksız elde ettiği malların hazineye devri ile ilgili yasa kabul edildi

15 Kasım Demirbank kuruldu.

8 Aralık Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü kuruldu

21 Aralık Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe girdi.

1954 YILI GENEL SEÇİMİ

1950 seçimlerinden sonra geçen günler Demokrat Parti'nin refah ve zafer devri oldu. Ziraate verilen önem, yurtdışı temaslarının artmasıyla ithalat ve ihracatın gelişmesi, sanayi ve ticaretteki gelişmeler ülke çapında bolluk ve bereketi getirmişti. İşsizlik oranı çok düşük seviyelere inmişti. Dolayısıyla şehir ve köylerdeki halk durumlarından memnun hale gelmişti. Yurt genelinde yeni açılan yollar, büyük merkezlerde kurulmaya başlanan fabrikalar ülkenin gelişmesinin de ilk adımları olmuştur.

Huzur, mutluluk ve refahı yaşamaya başlayan halk bunun Demokrat Parti ile geliştiğinin farkındaydı. İşte 1954 seçimlerine ülke bu atmosfer içinde hazırlandı ve seçime gidildi.

1954 Seçim arenasında DP ve CHP

Demokrat Parti iktidarda dört yılını tamamlamıştı. Yeni seçim için 12 Mart 1954'de toplanan TBMM, 2 Mayıs 1954 tarihini seçim günü olarak oy birliği ile karara almış ve tatile girmişti.

Demokrat Parti rüştünü ispatlamış, Millet-Devlet barışmasını sağlamıştı. Demokrat Parti halkı yıllarca çektiği baskı, ızdırap ve yokluklardan kurtarıp, ekonomik bakımdan da nefes aldırarak, insanca yaşama kavuşturma gayretleri içinde olmuştur.

Demokrat Parti 4 yıl içinde memleketin her köşesine aynı hizmeti götürme çabasındaydı. Kısa bir göz atarsak:

"Amasya, Adapazarı, Konya, Susurluk, Malatya, Burdur Şeker Fabrikaları ve Balıkesir, Elazığ iplik fabrikaları açılıp üretime başlamışlardır. Zamanında çok lüzumlu olan bu yatırımlar diğer yeniliklerle birlikte bugünün hür Türkiye'sine zemin hazırlamıştır.

Milli Gelir artışımız 1954 yılı başları itibariyle %40'lara varıyor, bu da halkımıza mutluluk olarak yansıyordu. Seçim arenasında, Demokrat Parti kendisini anlatmak şöyle dursun; Cumhuriyet Halk Partisi'nin iftira ve

yalanlarına cevap yetiştirmeye çalışıyordu. Aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı basın yalan yanlış haberlerle Menderes'i ve Demokrat Parti'yi yıpratma politikası uyguluyorlardı.

Samed Ağaoğlu, Tevfik İleri ve Adnan Menderes

Bir örnek;

6 Mayıs 1954 tarihli Ulus Gazetesi bir haber yayınlıyor: "Demokrat Parti seçimlerde 60 milyon lira harcadı." O gün için çok büyük bir meblağ.

Demokrat Parti Genel İdare Kurulu bu konuya istinaden bir bildiri yayınlıyor:

"Ulus Gazetesi'nin bu haberi, Türk Milleti'nin vicdanının para ile satın alma manasını vermeye kalkışmak suretiyle Türk Milletine hakarettir. Seçim neticelerini şen'i bir surette lekelemeye çalışmaktan ibarettir. Büyük

milletimizin apaçık tecelli eden iradesini olduğu gibi kabul etmek yerine, en adi türden yalan ve iftiralara girişmek ve asil milletimize dil uzatmak şaşkınlığının siyasi ahlaktan mahrumiyetin ibret verici delilini teşkil eder.”

Aslında seçimlerde harcanan para, bir buçuk milyon liradır.

CHP’de 1954 Seçimi öncesi

“Başta İnönü olmak üzere genel sekreter ve muhalefet hatipleri siyasi terbiyeyi bir yana bırakmışlar, iptidai, iftiracı, yıpratıcı metotlar kullanarak yurda korkunç düşmanlık tohumları saçıyorlardı.”

Adnan Menderes’in ileri görüşlülüğünü, dinamizmini ve inancını Cumhuriyet Halk Partisi, başta İsmet İnönü olmak üzere kimse anlayamıyordu veya düşünemiyorlardı. Yahut iktidardan düşmenin verdiği kin ve garez o kadar ileri bir boyutta idi ki tek düşünceleri Menderes’i iktidardan düşürmekti...

Devleti babalarının malı gibi mi görüyorlardı. Yukarıda sadece bir kısmını belirttiğimiz yatırımlar, ülke refahı için gösterilen gayretler göstermelik miydi?

“.... Hatta İsmet İnönü Samsun Limanı ihalesinin 500 milyonluk rakamını duyunca “mercimek kadar” aklı olan buna inanır mı? Diyordu.

Kalkınmaya inananların akılları “mercimek kadar” değildir. Samsun limanı üç yılda tamamlanıp hizmete açıldı.”[20]

1954 Milletvekili Genel Seçimi sonucu

2 Mayıs 1954’de Milletvekili genel seçimleri yapıldı. Seçim günü ülke genelinde heyecan, huzur ve sükunet hakimdi. Seçimler aşağıdaki şekliyle sonuçlandı:

A) Genel seçmen sayısı : 10.262.063 kişi

Oy kullanan seçmen : 9.095.617 kişi

B) Partilere göre seçmen sayısı: %

Demokrat Parti : 5.313.659 58.42

Cumhuriyet Halk Partisi : 3.193.471 39.59

Cumh. Millet Partisi : 480.249 4.63

C. Köylü Millet Partisi : 50.935 0.56

İşçi Partisi : 910 -

Bağımsızlar : 56.393 0.56

C) Partilere göre Milletvekili sayısı:

Demokrat Parti : 503

Cumhuriyet Halk Partisi : 31

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi: 5

Bağımsız : 2 Milletvekili

seçimi kazanarak meclise girmeye hak kazandı. Demokrat Parti ezici çoğunlukla birinci parti durumuna gelmişti. Seçim neticeleri alındıktan sonra Menderes şöyle konuşuyordu:

"Aziz milletimizi korkutmak, kandırmak için ellerinden gelen her rezaleti yaptılar. Her ayıbı irtikâb ettiler. Yurt ölçüsünde aldığımız neticeler 1950 seçimlerinin çok daha üstündedir. Allah'a şükürler olsun... Böyle bir millete hizmet yolunda canımız feda olsun. Ona mensup olmak, ona lâyık olmak şereflerin en büyüğüne sahip olmak demektir."[21]

III. MENDERES HÜKÜMETİ

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yeni hükümetin kurulması görevini Demokrat Parti Genel Başkanı Adnan Menderes’e yeniden verdi. Adnan Menderes bakanlıklarda görev vereceği yeni çalışma arkadaşlarını seçerek Cumhurbaşkanı’nın onayına sundu.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yeni kabineyi 17 Mayıs günü onayladı. Başbakan Adnan Menderes’in üçüncü defa kurmuş olduğu hükümetinin bakanlar kurulu aşağıdaki üyelerden oluşturulmuştur:

Başbakan : Adnan Menderes

Devlet Bakanı : Fatin Rüştü Zorlu

Devlet Bakanı : Osman Kapani

Devlet Bakanı : Mükerrem Sarol

Adliye Bakanı : Osman Şevki Çiçekdağ

Milli Müdafaa Bakanı : Ethem Menderes

Dahiliye Bakanı : Namık Gedik

Hariciye Bakanı : Fuat Köprülü

Maliye Bakanı : Hasan Polatkan

Maarif Bakanı : Celal Yardımcı

Bayındırlık Bakanı : Kemal Zeytinoğlu

İktisat ve Ticaret Bakanı : Sıtkı Yırcalı

Sağlık ve İçtimai Mu. Bak. : Dr. Behçet Uz

Gümrük ve İnhisarlar Bak. : Emin Kalafat

Tarım Bakanı : Nedim Ökmen

Ulaştırma Bakanı : Muammer Çavuşoğlu

Çalışma Bakanı : Hayrettin Erkmen

İşletmeler Bakanı : Fethi Çelikbaş

23 Mayıs 1954 günü yeni Hükümet programı okundu. Program üzerine yapılan eleştiri ve temenniler sonucu yapılan oylamada çoğunluğun evet oyu ile kabul kararı alındı. Programa evet oyu veren Milletvekili sayısı 411 dir.

26 Mayıs günü yapılan güven oylamasında 491 oy ile Hükümet güven oyu alarak çalışmalarına kaldığı yerden devam etmeye başladı.

TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ

Menderes'in ABD ziyareti

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki münasebetler Ekim 1922 Lozan Konferansında sadece gözlemci bulundurmak istediğini bildirmesiyle, Cumhuriyet döneminde başlamıştır.

Sonra siyasi, ticari ve suçluların iadesiyle ilgili bazı anlaşmalar yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Rusların Boğazlar, Kars ve çevresi ile ilgili konularda Türkiye'yi sıkıştırmalarından dolayı daha yoğun bir görüşme trafiği başlamıştır.

İngilizlerin de teşviki ile ve ABD'nin Ortadoğu politikalarındaki değişiklik dolayısı ile temaslar daha da artmıştır. 12 Mart 1947'de iki ülke arasında imzalanan "Truman Doktrini" ile mali askeri yardım anlaşmaları yapılmıştır.

ABD Kongresi 22 Mayıs 1947'de Yunanistan'a 300 milyon, Türkiye'ye ise 100 milyon dolar yardımda bulunmayı kabul etmiştir.

4 Temmuz 1948'de ABD ile Türkiye arasında Marshall anlaşması yapıldı.

1954 seçimlerinden büyük bir zaferle çıkan Demokrat Parti, ülke çapındaki sanayileşme, yenileşme ve yatırımlarına devam etme kararındaydı. Ancak bu faaliyetler için bütçede mali yeterlilik yoktu. Başlanılmış yatırımlardan dolayı ekonomik sıkıntılarda başlamıştı.

Dar boğazı geçebilmek için Menderes ABD'den yardım talebinde bulundu. Bu istek sıcak karşılanmadığı gibi, ABD yardım heyeti Başkanı Leon Dayton kanalıyla; Türkiye'nin yatırımlarını kısması, Türk parasının değerini düşürerek devalüasyona gitmesi, kalkınma hızının düşürülmesi ve ithalatın azaltılması tavsiyesinde bulunuluyordu. Ayrıca, en önemli ve dikkat edilmesi gereken istekleri şunlardı:

a) Sanayileşmeyin

b) ABD'den almış olduğunuz traktörleri pamuk üretiminde kullanmayın. (Böylece Türkiye'nin Avrupa pamuk pazarına girmesi önlenecek, ABD kendi pamuğunu satacak)

c) Seyhan Barajı'nı yapmayın.

Heyet Başkanı Leon Dayton tarafından daha önce yapılmış olan Sarıyar Barajının Türkiye'nin ihtiyacına yeteceği öne sürülüyor ve Dünya Bankası'ndan alınacak kredinin azaltılmasına çalışılıyordu.

Leon Dayton taleplerini Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'ya kabul ettiremeyince ülkesine geri dönmek zorunda kaldı.

Aynı zamanda Türkiye'nin talep ettiği kredi konusunda Adnan Menderes, ABD Büyükelçisi A. Warren ile de görüşmeler yapıyor, sonuca ulaşamayınca iki tarafta tansiyon yükseliyordu. A. Warren Adnan Menderes'e Amerika'ya gidip sorunu orada çözebileceği mesajını veriyordu.

31 Mayısta bir heyetle Adnan Menderes Amerikaya hareket etti. Önce New York, oradan Washington'a geçildi. Burada ABD Büyükelçisinin de bulunduğu bir toplantı yapıldı. Menderes, Beyaz Saray görüşmelerinde program içinde "Türkiye'de devalüasyon yapılması" konusunun gündeme gelip gelmeyeceğini öğrenmek istedi. "Evet, gündeme gelecektir." cevabını alınca, sinirlenerek:

"Öyleyse ben Türkiye'ye dönüyorum. Bütün programı iptal edin." diyerek gezinin biteceğini belirtti.

Büyükelçi gecenin geç bir saati olmasına rağmen, görüşmeler yaparak bu konunun gündemden çıkarıldığını belirtince görüşmelerin yolu açıldı. ABD Başkanı, Menderes onuruna öğle yemeği verdi.

Görüşmeler sırasında Fatin Rüştü Zorlu çok kuvvetli bir müzakereci olduğunu göstermiş olmasına rağmen sonuçta istenilen ölçüde iyi bir netice alınamadı. Sadece Türkiye'ye 500 milyon dolarlık askeri yardım sağlanabildi.

Sonuçta, ABD'nin isteklerine boyun eğmeyen Menderes ve Zorlu'da kara listeye alınıyordu.

Çünkü; H. Esat Işık söylüyor:

"Menderes ve Zorlu'nun iş başından uzaklaştırılmasını Amerikalılar herkesten çok istiyorlardı."[22]

Menderes'in Almanya ziyareti

25 Ekim 1954'de Almanya'ya gitti. Münih'te gayet sıcak karşılandı. Türk ve Alman Heyetleri arasındaki görüşmeler çok olumlu geçti. Alman Başbakanı K. Adananuer, 4 Ekim'de Bonn'da Menderes onuruna ziyafet verdi.

Balkan İttifakı

Türkiye'nin NATO'ya katılması Sovyetlerin tepkisini çekmiştir. Bu nedenle 13 Kasım 1951'de Türkiye'ye nota verdiler. Türkiye de aynı gün verdiği cevapta savaş değil barış taraftarı olduğunu bildirmiştir.

Sovyetler 30 Kasımda ikinci bir nota daha verdiler. Bu durum Türkiye'yi yeni arayışlara sevketmiştir. 1948'de Sovyet blokundan ayrılan Yugoslavya ve Yunanistan ile karşılıklı görüşmeler yapılarak, 28 Şubat 1953 tarihinde Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. 9 Ağustos 1954'de Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında Yugoslavya'nın Bled şehrinde Balkan ittifakı imzalanmıştır.

Yunanistan, Balkan Paktı'nı Kıbrıs sorununu halletmek için kullanmaya kalktı. 1955'de Rus liderler Yugoslavya'yı ziyaret etti. Daha sonraları onların ilgileri de azaldı ve bu pakt dağıldı.

* * *

Bağdat Paktı

Mısır ile İngiltere arasında Süveyş Kanalı ile ilgili anlaşma 19 Ekim 1954'de imzalandı. Mısır böylece Arap devletlerinin liderliğini yapmak ve bölgede söz sahibi olmak istiyordu.

Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955'de Bağdat Paktını imza ettiler. Mısır başta olmak üzere Arap devletlerinin bazıları bu anlaşmadan memnun olmadılar.

Bağdat Paktı'na Nisan'da İngiltere, Eylülde Pakistan, Kasım ayında İran katıldı. Daha sonra CENTO adını alan bu birlik, İran Devrimi ve Rusya'nın dağılması ile değerini yitirdi.

Irak İhtilâli

14 Temmuz 1958 günü, Irak Kralı Faysal –Hz. Peygamberin sülalesine mensuptur– ve Başbakan Nuri Said Paşa Türkiye'de yapılacak olan Bağdat Paktı toplantısına gelmek üzere sabah yolculuk hazırlığında iken bir baskınla linç edilerek öldürüldüler. Baskını yapanların başında en güvenilen adam olan General Kasım, onu da destekleyen Mısır lideri Nasır vardı.

Irak'ta krallık yıkılmış, Cumhuriyet kurulmuştu. Bu ihtilâlin yankıları Türkiye'de de hissedildi.

Adnan Menderes ile Nuri Sait Paşa çok iyi dosttular. Onun katledilmesi Menderes'in kalbinde derin izler bıraktı.

Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi'de Türkiye'nin diktatörü olarak vasıflandırdıkları Menderes ve arkadaşlarının aynı akıbete uğrayacakları söylentilerini propoganda olarak yaymaya başladılar.[23]

DP'nin yanlış kararları

Demokrat Parti, Mayıs 1954 seçimlerinden zaferle çıkmasına rağmen, aldığı bazı hatalı kararlar yüzünden ileride büyük sıkıntılara düşecektir. Parti geleceği için pahalıya mal olan bu yanlış kararlardan en önemlileri; kasaba ve köylerde kurulup faaliyete geçirilen *parti ocaklarının çalışma şekillerindeki aşırılık, Kırşehir'in ilçe yapılması, memurlarla ilgili alınan kararlar, basın mensuplarının düşünce ve yazılarından dolayı hapsedilmeleri ile başlayan aleyhte muhalefeti önemsememeleri*. Bu problemlere bir de parti içi muhalefet eklenince Demokrat Parti kendi bünyesinde tezatlara düşüyor, ülke çapında da partiye karşı olan sempati düşüşe geçiyordu.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Başkanı Osman Bölükbaşı'nın memleketi olan Kırşehir, 30 Haziran 1954'te iller arasında yeni bir yapılanmaya gidiliyor gerekçesiyle ilçe yapıldı. Aslında bu hareket Osman Bölükbaşı'ya karşı yapılan bir sindirme politikasıydı. Bu yapılan çok küçük hata, Demokrat Parti'ye hiçbir kazanç sağlamadığı gibi hep zarar verdi.

Memurlarla ilgili alınan kararlar bu kitle arasında çok büyük huzursuzluk yarattı. 21 Haziran ve 5 Temmuz tarihlerinde çıkarılan yasalarla onların geleceğinin teminatı olan emeklilik ile ilgili yapılanmalarda değişiklikler yapıldı.

Bu kanunların memurlarla beraber üst düzey bürokratları, profesörleri, Sayıştay, Danıştay ve Yargıtay üyelerini de kapsaması işin önemini daha da artırıyor ve parti geleceğinin aleyhine oluyordu.

Gazetecilere düşüncelerini yazıya geçirip yayınladıklarından dolayı hapis cezası verilmesi 1954'ün ikinci yarısında çok arttı. Eski ittihatçı 79 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın, 26 ay hapis cezasını çekmek üzere hapse konuldu. Gerçi 3 ay sonra Celal Bayar'ın af yetkisini kullanmasıyla serbest kaldı.

Bedii Faik, Fuat Arna, Nihat Erim gibi gazeteciler de çeşitli cezalar aldılar.

1954 Yılı önemli olaylarından bazıları

1 Ocak Türkiye Şilepçilik İşletmesi kuruldu.

11 Ocak Vakıflar Bankası Kuruluş Yasası kabul edildi.

Malatya Şeker Fabrikası hizmete girdi.

27 Ocak Millet Partisi kapatıldı.

7 Mart Petrol Kanunu ve Türkiye Petrolleri A. O. Kuruluş Yasası Kabul edildi.

10 Mart Türkiye UNICEF'e kabul edildi.

31 Mart Türkiye Demir Çelik Fabrikası ek tesisleri temeli atıldı.

1 Nisan Migros Mağazaları kuruldu.

4 Nisan Mersin Limanı ihalesi yapıldı.

18 Nisan İstanbul Haydarpaşa ve Salıpazarı liman tesisleri temeli atıldı.

19 Nisan Susurluk Şeker Fabrikası temeli atıldı.

21 Nisan İzmit 3. Kağıt Fabrikası temeli atıldı.

24 Nisan İskenderun Suni Gübre Fabrikası temeli atıldı.

25 Nisan Mersin Limanı temeli Celal Bayar tarafından atıldı.

26 Nisan Burdur Şeker Fabrikası temeli atıldı.

2 Mayıs Genel Seçimler Yapıldı.

17 Mayıs A. Menderes III. Hükümetini kurdu.

25 Mayıs Osmanlı döneminden kalan "Duyun-u Umumiye" içindeki dış borcun tamamı ödendi.

2 Haziran İsparta'da Gülbirlik kuruldu.

22 Haziran Devlet Malzeme Ofisi kuruldu.

22 Ağustos Çorum Çimento Fabrikasının temeli atıldı.

16 Eylül Afyon Çimento Fabrikasının temeli atıldı.

17 Eylül Tunçbilek Termik Santralının temeli atıldı.

18 Eylül Eskişehir Çimento Fabrikası temeli atıldı.

19 Eylül Konya Şeker Fabrikasının temeli atıldı.

20 Eylül Ayrancı Barajının temeli atıldı.

Ereğli Bez Fabrikası üretime başladı.

21 Eylül Amasya Şeker Fabrikası üretime başladı.

26 Eylül Gökpınar ve Denizli Elektrik Santralı hizmete girdi.

3 Ekim Darende Elektrik Santralı hizmete girdi.

8 Ekim Giresun Limanının temeli atıldı.

7 Kasım Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçimleri yapıldı. Büyük çoğunluğu DP kazandı.

11 Kasım Demirdöküm Şirketi kuruldu.

14 Kasım Bursa’da 304 göçmen evi sahiplerine verildi.

24 Kasım Kütahya Şeker Fabrikası üretime başladı.

26 Kasım İstanbul Kapalıçarşı’da yangın çıktı. 1200 dükkan yandı.

24 Aralık Çukurova Elektrik Şirketi kuruldu.

IV. MENDERES HÜKÜMETİ

Dördüncü kongre sonunda Menderes, Demokrat Parti Genel Başkanı olarak kalmıştı ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından Hükümeti kurmakla yeniden görevlendirilmişti. Adnan Menderes yeni kabine üyelerini seçerek Cumhurbaşkanına sundu.

Celal Bayar'ın onayı ile kurulan yeni hükümet, programıyla Meclisten güvenoyu istiyor ve 11 Aralık 1955 günü; 58 ret oyuna karşı, 398 evet oyu ile Meclisten güvenoyu alıyordu.

4. Menderes hükümeti bakanlar kurulu

Başbakan : Adnan Menderes

Devlet Bakanı : Fatin Rüştü Zorlu

Devlet Bakanı : Şem'i Ergin

Devlet Bakanı : Emin Kalafat

Devlet Bakanı : Celal Yardımcı

Devlet Bakanı : Cemil Bengü

Adalet Bakanı : H. Avni Göktürk

İçişleri Bakanı : Ethem Menderes

Dışişleri Bakanı : Fuat Köprülü

Maliye Bakanı : Nedim Ökmen

M.E.B. Bakanı : Ahmet Özel

Sağlık Bakanı : Nafiz Körez

Gümrük-Tekel Bakanı: Hadi Hüsman

Tarım Bakanı : Esat Budakoğlu

Ulaştırma Bakanı : Arif Demirer

Çalışma Bakanı : Mümtaz Tarhan

İşletmeler Bakanı : Samet Ağaoğlu

Milli Savunma Bakanı: Ethem Menderes

Yokluklar ve Karaborsa başlıyor

1955 yılı sıkıntılar ile başladı. Bazı mallar piyasada bulunamıyor, yokluklar ve karaborsa başlıyordu.

Tops ve yapağı yokluğundan Şubat ayında tekstil firmaları kapanmaya başladı. Trikotajcılar mal yokluğundan haftada iş gününü 3'e indirdiler.

Şekerli madde imalatçıları çok büyük stoklar yaptıklarından piyasada şeker sıkıntısı başlamıştı.

Arkasından demir ile ilgili problemler başladı. Demir mamullerine %20-50 zam yapıldı.

13 Ocak 1956'da Menderes ve İçişleri Bakanı hakkında Meclis tahkikatı açılması isteği TBMM'de reddedildi.

Kıbrıs sorunu

Rumlar, 1930 yılından itibaren Kıbrıs'ta Türkler ve İngilizlere karşı direniş hareketlerine başlamışlardı. Emelleri Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamaktı.

Adanın tarihi serüveni çok uzundur. Şu kadarını kaydedelim ki, Birinci Dünya Savaşına kadar adada Türk nüfusu çoğunluktaydı. 1955'de tapulu arazilerin % 60'ı Türklere ait idi.

Kıbrıs Rumları Makarios'un liderliğinde silahlanıp çete hareketleriyle masum Türkleri çocuk kadın demeden katletmeye başladılar. İngilizler

adadan çekilme kararı almışlardı. Adada Rum tacizlerine karşı yanlız kalan Türkler, başta Fazıl Küçük, Rauf Denktaş olmak üzere seslerini dünyaya duyurmak üzeri hareketlendiler. Ankara ile temasa geçtiler.

İstanbul'da Hürriyet gazetesi sahibi Sedat Simavi'nin duyarlılığı ve öncülüğü ile Kıbrıs olayları Türkiye'de telin edilerek halk kitlelerine duyuruldu. Türk halkı Kıbrıs'ta yaşayan soydaşlarını yanlız bırakmayacağını göstermek için meydanlara toplandı. Mitingler düzenlendi. Rumlar kınandı. Menderes; bu zamana kadar konuya duyarsız kalan ve "Bizim Kıbrıs davamız yok" diyen Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'yü görevinden alarak yerine vekâleten Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'yu görevlendirdi.

Zorlu kurduğu bir ekibe Lozan Antlaşmasının Kıbrıs ile ilgili maddelerini taratıp bir tez hazırlattı. 29 Ağustos 1955'de İngiltere-Türkiye-Yunanistan Londra Konferansı'nda bir araya gelerek konuyu görüştüler. Tarihi ve hukuki temele dayalı Türk tezi takdirle karşılandı. İngiltere Dışişleri Bakanı Harold Mc Millan Türk Heyeti ve Zorlu'yu tebrik ettiyse de üç ülke arasından bir anlaşma metni çıkmıyordu. Ortaya atılan görüşlerin beş yıl süreyle dondurulması (morotoryum) fikri Türkiye tarafından kabul görmedi. Aynı günün akşamı Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev Rumlar tarafından bombalandı.

Bu olayın yankıları Türkiye'de çok sert karşılık gördü ve 6/7 Eylül olayları patlak verdi. Olayların daha da büyümesini önlemek için üç büyük şehirde sıkıyönetim ilan edildi. Bu durum üzerine Londra'daki görüşmelere de son verildi.

6-7 Eylül olayları

6 Eylül 1955 günü İstanbul Ekspres gazetesi 2. baskısını yapıp Atatürk'ün Selanik'teki evinin bomba atıldığı haberini manşet yaparak verdi.

Gençler aynı gün öğleden sonra Taksim Meydanında toplanarak olayı protesto eden gösteri yaptılar. İlerleyen saatlerde ve gece boyunca gösteri devam etti. Bu arada gösterici gruplar Beyoğlu ve civarındaki, bilhassa İstiklâl Caddesindeki gayri Müslimlere –özellikle Rumlara– ait mağaza ve

işyerlerine saldırdılar. Mağaza vitrinleri kırıldı. Mallar talan ve yağma edildi. Çevrede çok büyük tahribatlar yapıldı. Kendilerine hakim olamayan bazı gruplar kiliselere saldıracak kadar ileri gittiler.

6-7 Eylül gecesi sıkıyönetim ilan edildi. İstanbul'da Korgeneral Nurettin Aknoz, İzmir'de ise Korgeneral Cemal Gürsel sıkıyönetim komutanlığına getirildiler. İstanbul'daki olaylarda 54 işyeri ve 7 kilise ateşe verilmiştir. Ankara'da sıkıyönetim 9 Eylülde ilan edildi. Gece sokağa çıkma yasağı uygulandı.

İstanbul'da 5 binden fazla insan tutuklandı. Bunlardan bir çoğu serbest bırakıldı. Bir kısmı da Selimiye kışlasında uzun zaman kaldılar.

6-7 eylül olaylarını kim çıkardı, kısa zamanda bu kadar nasıl yayıldı. Aradan bunca yıl geçmesine rağmen hâlâ kesin bir teşhis konamadı. Hükümet çok tenkit edilmesine rağmen kesin bir kanıt bulunamadı. Ama bu arada Menderes'in aleyhinde olan çevrelerce ipe sapa gelmez birçok senaryolar uydurulmuştur. Bu senaryoların gerçek ile alakaları yoktur. Gerçek olan Kıbrıs olayları dolayısıyla tansiyon iyice yükselmiş, Atatürk'ün evine bomba atılması olayı bardağı taşıran son damla olmuştur.

10 Eylül'de olayların büyüyüp gelişmesinde ihmali görülen İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa emiştir.

Meclis grup toplantısında Menderes bu hadiselerle ilgili İsmet İnönü'nün beyanatlarına karşılık olarak şu konuşmayı yaptı:

"6-7 Eylül hadiselerinden öylesine bahsetti ve bu hadiseleri öylesine takdim etti ki, bunun üzerinde ehemmiyetle durmayı vatan menfaatlerini müdafaa etmek manasını almak lazım gelir. Herkes bilmez, bizim birbirimizi vurmak için, birbirimizi kötülemek için, şakacıktan hadisleri tahrif etmekte olduğumuzun herkes farkına varmaz. Bu söylenen sözleri ciddiye alırlar ve bütün vehametiyle aleyhimizde kullanmaya kalkışırlar. Söyledikleri iddia olsun, şayia olsun külliyen asıl ve esastan âridir. Bu sözlerini kemali ciddiyetle red etmek mecburiyetinde olduğum için özür dilerim ve bundan dolayı çok müteessirim."

* * *

1958 yılında Yunanistan, Kıbrıs meselesini çözüme bağlamak ve kendi tasarrufuna geçirebilmek gayesiyle Birleşmiş Milletler'e taşıdı. Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu'nda Türklerin haklılığını savunan Fatin Rüştü Zorlu'nun çabaları sonuç verdi ve Yunanistan'ın istekleri reddedildi.

5-11 Şubat 1959'da Kıbrıs sorununu ortadan kaldırmak amacıyla İngiltere, Yunanistan ve Türkiye Başbakanlar nezdindeki heyetlerle Zürih'te toplandı. Toplantıda alınan kararlar gereği Kıbrıs bağımsız bir devlet olacak ve söz sahibi devletler adada belli miktarda asker bulundurabileceklerdi. Ayrıca kurulacak Kıbrıs Devleti'ne garantör olarak sahip çıkacaklardı.

Alınan kararlara ve yapılan telkinlere rağmen Kıbrıs Rumları rahat durmadılar. Zaman zaman Türk köylerine saldırılarına devam ettiler. 1963 yılında evlerinin banyosunda insanlık dışı bir vahşetle katledilen anne ve küçücük çocuklarının fotoğraflarını gören dünya Rumlara lanet yağdırdı.

Rumların tutumlarında değişiklik olmaması ve devamlı Türkleri taciz etmesi sonucu Türkiye garantörlük hakkını kullanarak 1974'te adaya asker çıkardı ve müdahalede bulundu. Kıbrıs; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Güney Kıbrıs Rum Devleti olarak ikiye ayrıldı. Bugün gelinen noktada ise Kıbrıs meselesi dünya kamu oyunu hâlâ meşgul etmektedir.

* * *

Meclis konuşmalarında Menderes, Kıbrıs’a asker çıkarma konusunda yapılan oylamada “Hayır” oyu veren Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet Paşa’nın tutumu karşısında düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

“Tenkit yaparken tahribe gitmemek, hususiyle milli menfaatleri daima göz önünde bulundurmak birinci derecede mühim bir esastır. Bu esastan İsmet Paşa inhiraf etmiştir. Vatan kendisinden bu hususta davacıdır.

Dış politika bahsine geçen Başvekil Adnan Menderes, önce Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanının “Demokrat Partinin maceracı ve tahripçi bir politika takip ettiği” yolundaki iddiasını ele almış, “Bu güzel vasıflar karşısında biz de vaktiyle kendi takip ettikleri politikanın acze, zaafa ve rükudete istinat etmekte olduğunu ifade etmekte kendimizi haklı görmekteyiz.” demiştir.

Kıbrıs’taki Türk menfaatlerinin müdafaasından bahseden İnönü’nün on iki ada üzerindeki jeopolitik alakamızın nelerden ibaret olduğu hakkında bir tek kelime söylemediğini ve kendisi memleket idaresini mesuliyetsiz olarak elinde bulundurduğu sıralarda on iki adanın bir elden başka bir ele intikal etmesini bir azcüzaaf içinde uğurlamaktan ve tescil etmekten başka hiçbir hareket göstermemiş olduğunu hatırlatmış “Eğer vaktiyle on iki adanın stratejik ve jeopolitik ehemmiyeti bakımından bazı tedbirler alınmış olsaydı Kıbrıs’ın bugünkü durumu jeopolitik ve stratejik bakımdan bu derece ehemmiyet arzetmezdi.” demiştir.

Başbakan Adnan Menderes, İsmet İnönü’nün bazı Yunan gazetelerinin aleyhimizde neşriyatta bulundukları yolundaki sözlerinede temasla şunları söylemiştir:

“Bu gazetelerin hücumlarında esas teşkil eden temalar bugün maalesef bu kürsüden muhterem İsmet İnönü tarafından ifade edilmiş oldu, onların dedikleri ve demek istedikleri de budur. Bütün dünyanın, malum düşmanlar hariç, bir komünist tahriki olarak kabul etmiş bulunduğu bir hadiseyi Türk

hükümetinin tertipger bir yerde ve her zaman gösterilmesi lazım gelen hürmetin bu hareketle teyit edilmiş olduğu kanaatindeyim.”

Başbakan Adnan Menderes İstanbul Valisiyle bir takım tertiplere girişildiği yolundaki ifadeye temasla konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“Herhangi bir Türk hükümetinin, mazide dahi olsa, böylesine tedbirlere girişebileceği ihtimalinin bu meclis kürsüsünden hatırlara getirilmesini bile çok vahim bir hadise olarak kabul ederim.

Başbakan Adnan Menderes, hiçbir akli ve mantıki esasa istinad etmeyen bu şayia ve iddiaları nefretle red ettiğini belirttikten sonra, Yunanistanla münasebetlerimiz mevzuuna geçerek İsmet İnönü’nün bu bahisteki ifadelerinde bariz bir tezat bulunduğunu kayıt etmiştir. Başbakan daha sonra, İzmir’de cereyan eden bayrak çekme merasiminin bu gibi ahvalde mutad beynelmilel teamüller icabı olduğunu söylemiş, nitekim geçenlerde Pakistanla, Afganistan arasında da buna benzer bir hadise dolayısıyla böyle bir merasim yapıldığını hatırlatmış ve demiştir ki:

“Bir tarziye ve tazmin hiçbir zaman küçültücü bir hareket değildir. Türk milleti gibi ahlaki necabete ve uzun siyasi ananelere sahip bir milletçe, bir devletin bayrağı hakarete uğradığı takdirde o hakareti tazmin yolunda ihtiyar olunacak hattı hareketin tasvip edilmeyeceğini ve bunun bir tahrik vesilesi yapılabileceğini sanmak sureti katiyede hatalıdır.

Ben bu hadise ile Türk devletinin, Türk hükümetinin, Türk milletinin haysiyetinin zerre kadar küçülmüş olduğu kanaatinde değilim. Hadiselerin cereyanı sırasında en acil bir tedbir olmak üzere istanbul ve İzmir’de fevkalade halin mevcudiyeti ilan edilmiş ve fakat, hükümet kuvvetlerinin vaziyete hakim olmaları üzerine kaldırılmıştır.

Maksatlı veya şuursuz tahriklerin de büyük tesiri bulunan bu çok acıklı hadisenin doğrudan doğruya alet ve failleriyle bunu tertip ve tahrik edenler mutlaka ve süratle cezalandırılacaklardır. Şimdiye kadar bir çok tahrikçi yakalanmış ve bunlar hakkında kanuni takibata başlanmıştır.

Şuur ve idrak sahibi, memleketin yüksek menfaatlerine hürmetle bağlı bütün vatandaşlarımızın hükümet icraatına yardımcı olmaları bugünün en

mühim vatan vazifesidir.

* * *

Demokrat Parti grubunda kaynaşma

9 Mart 1955'de kabul edilen bir kanunla "yayın yolu ile veya radyo ile işlenecek bazı suçlar hakkında" çıkarılan yasa ile basına "ispat hakkını" yasaklamıştı.

2 Mayıs 1955'de Fethi Çelikbaş ve 10 arkadaşı Türk Ceza Kanunu'nun 481. maddesine eklenecek bir fıkra ile bu "ispat hakkı" yasağının kaldırılması için TBMM'ne önerge verdiler.

Adnan Menderes 10 Mayıs'ta Demokrat Parti grubunda bu konuyu açıp uzunca bir konuşma yaptı. Dahası ispatçıları çağırarak önergeyi geri çekmeleri için konuştular; netice çıkmadı. F. Lütfü Karaosmanoğlu'da ispatçıların yanındaydı.

14 Ekim'de Demokrat Parti Haysiyet Divanı toplandı. Önerge veren 9 Milletvekilini partiden ihraç etti. İspatçılardan 10 milletvekilide 15 Ekim'de istifa ettiler.

Bu 19 milletvekilinin isimleri: F. L. Karaosmanoğlu, F. Çelikbaş, Kasım Kübrani, Rauf Ayban, Turan Güneş, Ekrem Alican, İbrahim Öktem, Muhlis Bayramoğlu, Enver Güneli, E. Hayri Üstündağ, Sabahattin Çıracıoğlu, Ziyad Ebuzziya, Muzaffer Timur, İ. Hakkı Akyüz, Ragıp Karaosmanoğlu, Behçet Kayaalp, Secaettin Karanakçı, Ş. Kamil Mengü.

19'lara çok geçmeden Dr. F. Engin'de katıldı. Adnan Menderes, ayrılan 20 Milletvekili için şöyle konuşuyordu.

"...Mesele ispat hakkı değildir. Bunu sadece bayrak yapmak istiyorlar."

Hilafet Yalanı

Bu olayların yanı sıra; 6/7 Eylül olaylarının ve birde buna piyasadaki ekonomik sıkıntıların yarattığı durum Meclisteki gerginliği iyice arttırmıştı.

Bütün bu zıtlıkların karşılıklı had safhada olduğu bu dönemde Ticaret Bakanlığı ile ilgili bir gensoruyu görüşmek üzere 29 Kasım 1955'de Meclis toplandı. Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı konuşmasını yaptı ve istifa edip kürsüden indi. Arkasından Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Devlet Bakanı F. Rüştü Zorlu istifalarını verdi. Fakat grup bir türlü yatışmıyordu. Salon adeta ayaklanmıştı. Hükümetin istifası isteniyordu.

Ancak salonda Fuad Köprülü ve Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in keyifleri yerindeydi. Bu manzara karşısında Mükerrem Sarol üzüntüsünü dile getirip yüksek sesle:

".... yıllarını ve gece-gündüzünü memleketi sefaletten kurtarmaya adayan Menderes'e haksızlık yapıldığını ve ayıp olduğunu..." söylerken, etrafındaki kalabalık Milletvekilleri: "Bizim Menderes'ten şikayetimiz yok, o bizim değişmez liderimizdir, başımızın tacıdır, canımızdır." diyorlardı.

Mükerrem Sarol bu konuşmalar üzerine arkadaşlarına: "Gelin Menderes'e çıkalım bu güzel duyguları beraber söyleyelim." diyor.

Meclis Başkanı Koraltan'ın odasına çıkılıyor. Sarol Başbakan'a:

"Siz partinin reisisiniz. Alelade Başbakan değilsiniz, hükümeti bırakıp gidemezsiniz. Aylardır, içeride dışarıda fitne ve fesat ocaklarını işlettiler, bizi perişan hale getirdiler. Arkadaşlar ayrılabilir, nöbet değiştirmiş olurlar; ayrılmaları haysiyet kırıcı değildir. Siz iktidar katarının lokomotifisiniz. Çekilip gitmeye hakkınız yok." diyor.

Bu görüşmeden sonra Menderes Bakanlarla toplantı yapıyor ve hükümetin istifasına karar veriyorlar. Başbakan'da salona inip hükümetin istifa ettiğini söylüyor ama şunu da ekliyor:

"... Ben parti başkanı olarak kendimi takdirlerinize terk ediyorum." Ve devam ediyor: "Arkadaşlar beni diktatörlükle itham ettiler. Benim sizin karşınızda diktatör olmama ihtimal var mıdır? Sizin kudretiniz o kadar büyüktür ki, şu anda isteseniz Anayasayı bile değiştirebilirsiniz."[24]

Ertesi gün bu olay bütün gazete manşetlerine şöyle yansıdı: "Sizin kudretiniz o kadar büyüktür ki isterseniz hilafeti dahi geri getirebilirsiniz."

Aynı gün Ankara'daki bütün parlamento muhabiri gazetecilere yanlış haberin düzeltilmesi bildirildi. Ancak hiçbir gazete bu açıklamayı neşretmedi. Yalnız Menderes'e karşı tutum izleyen "Vatan" açıklamayı hem yayınladı ve hem de yanlış haberden dolayı özür diledi.

Hürriyet Partisi

19 Kasım 1955'de Demokrat Parti'den ihraç edilen Milletvekilleri tarafından "Hürriyet Partisi" adıyla yeni bir parti kurulduğu açıklandı. Fevzi L. Karaosmanoğlu yeni partinin başkanlığına getirildi. İsmet İnönü yeni kurulan partiyi tebrik etti.

Menderes:

"Bizim 20'lerle fikir değil, mizaç ihtilafımız vardır. Yeni partileri hayırlı olsun. İnşallah söz ve hareketlerini daima memleket menfaatleri ile telif ederler. Bizde ispat hakkı mevcuttur. İspat olunduğu takdirde her türlü yolsuzluk, suistimal ve uygunsuz hareketlerin yazılmasında kanuni hiçbir mahzur yoktur. Bizde kanunlarımızın ispatına cevap vermediği tek şey hakaretten ibarettir. Biz iktidar müddetince hakarete ispat hakkı tanımayacağız. Onlar iktidara gelirse küfre de hakarete de istedikleri kadar hürriyet tanıyabilirler."[25]

Hürriyet Partisi 1957 genel seçimlerine Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birlik olarak girdi. Yalnız Burdur'dan dört Milletvekili çıkarabildi. 24 Kasım 1958'de kongresini yaptı. Yapılan görüşmeler sonunda; Cumhuriyet Halk Partisi ile birleşerek partinin kapatılması ve teşkilatının dağıtılması kararı alındı.

Demokrat Parti Dördüncü Kongresi

15-20 Ekim 1955'de Demokrat Parti 4. Kongresi Ankara, Büyük sinemada yapıldı. Kongre Başkanlığına Tevfik İleri seçildi. Kongreye Anadolu'dan gelen 1300 delege katıldı.

Kongrenin ikinci günü seçimler yapıldı. Adnan Menderes tekrar Genel Başkanlığa çoğunluk oylarıyla seçildi.

16 Aralık 1955 günü İsmet İnönü Mecliste, Menderes'i eleştiren çok ağır bir konuşma yaptı. Önceki yıllarda da aralarında fırtınalar, yıpratıcı çatışmalar yaşanmıştı. Fakat bu yeni muhalif taarruzlar bambaşka ve daha yıpratıcıydı. Muhalefet Milletvekilleri de bu sataşmalara katılıp, Adnan Menderes için neler neler söylüyorlardı.

Kars CHP milletvekili Sırrı Atalay:

"Menderes bütün sözlerinin hesabını verecektir. Bağımsız bir mahkeme kuracağız ve Menderes bu mahkeme huzurunda bütün iktidarının hesabını verecektir. Neticeyi bu mahkeme tayin edecektir." diyordu.

Menderes İnönü ile görüşüyor

17 Şubat 1955'de Irak Heyetine verilen ziyafette İsmet İnönü ile karşılaşan Adnan Menderes beraber ve samimiyet içinde bir kenara çekilip uzunca bir konuşma yapıtılar. İki liderin yan yana fotoğraflarının gazetelerde yayınlanması ortalıkta sakin bir ortam oluşturmuştur. Birlikte çekilmiş bir fotoğraf bile gazetelerin iktidar aleyhine yaptıkları aşırı yayınlarını engellemiştir. Ama bu durum da uzun sürmeyecektir.

TBMM tatil kararı alıyor diye İsmet İnönü, hükümete ver yansın etmiş yine ortalık karışmıştır.

* * *

Suriye Büyükelçisi

3 Nisan 1955'de Roma Büyükelçimiz Başbakan onuruna bir kokteyl veriyor.

Bağdat Paktı iki ay kadar önce kurulmuştu.

Menderes; Ürdün, Lübnan ve Suriye'yi de bu pakta almak istiyordu. Fakat Mısır Lideri Nasır bu devletlere baskı yaparak girmelerini önlüyordu. İşte bu resmi kabul de Suriye Büyükelçisi kendisini takdim ettikten sonra iki devletin kardeş olduğunu fakat ortada "İsrail meselesi var" olduğunu ifade ettikten sonra "Siz İsrail'e yardım ediyorsunuz, arka çıkıyorsunuz." deyince Menderes asabileşiyor ve:

"Sen, bunu söylemek için mi buraya geldin?.. Ne olmuş İsrail'le münasebet kurmuşsak? Ticareti yapan siz, onlara gizli hayvan satan siz, silah satan siz. Sonra 'Ah efendim şu İsrail meselesi olmasa!' Yeter artık… Sade siz misiniz bu dünyada akıllı?

Benim Suriye diye tanıdığım bir devlet yok.

Sus!.. Efendilerine söyle, iki tümenle o Suriye'ye girer, altınızı üstünüze getiririm!..."

1955 Yılı önemli olaylarından bazıları

4 Şubat Mudanya iskelesi açıldı.

23 Mart Demirköprü (Gediz) Barajı temeli atıldı.

3 Nisan Antalya Dokuma Sanayi TAŞ kuruldu.

6 Nisan Bursa'da Tamek kuruldu.

15 Nisan Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığından istifa etti.

24 Nisan Hirfanlı Barajı temeli atıldı.

9 Mayıs Barut, silah ve ispirtoda tekel kaldırıldı.

21 Mayıs THY Anonim Ortaklığı Kuruluş Kanunu kabul edildi.

10 Haziran İstanbul'da Hilton Oteli açıldı.

20 Temmuz Batman Petrol Rafinerisi deneme üretimine başladı.

23 Temmuz Kütahya Azot Fabrikası temeli atıldı.

1 Ağustos Adapazarı Şeker Fabrikası üretime başladı.

23 Eylül Burdur Şeker Fabrikası üretime başladı.

28 Eylül Susurluk Şeker Fabrikası üretime başladı.

30 Eylül Migros Türk İstanbul'da açıldı.

5 Ekim Soma Termik Santralının temeli atıldı.

6 Ekim Aydın Dokuma Fabrikasının temeli atıldı.

6 Ekim Söke Çimento Fabrikasının temeli atıldı.

7 Ekim Kemer Barajının temeli atıldı.

13 Ekim Mannesman Boru Fab. İzmit'te kuruldu.

23 Ekim Nüfus sayımı yapıldı. Ülkenin nüfusu 24 milyon 647 bin 63 kişi.

25 Ekim Elazığ Çimento hizmete girdi.

26 Ekim Genç ile Muş istasyonları arası demiryolu ulaşıma açıldı.

2 Kasım Eskişehir Garı hizmete açıldı.

6 Kasım Kayseri Şeker Fab. üretime başladı.

11 Kasım Ankara Esenboğa Havaalanı yeni tesisleri hizmete girdi.

25 Kasım İstanbul Kapalıçarşı yenilenip açıldı.

1956 YILINDA PARLAMENTO

İktidarın aldığı kararlarla 1956 yılında memurlara ve yazılı basına bazı kısıtlamalar getiriliyordu. Demokrat Partililerin bizim istediğimiz olacak anlayışı ile yargıyı etkilemeye yönelik baskıları sonucu Hakimlerden istifalar çoğaldı. Muhalefet ile de devamlı çatışma içindeydiler. Zor bir yıl oluyordu.

Basın Yasası

1954 seçimlerinden sonra ülke ve parti içindeki çalkantı 1955'de olduğu gibi 1956 yılına da sıçradı. Ama bu defa ekonomik sıkıntılar da başlamış oldu. Basın ve muhalefet yıpratma çabalarıyla var güçleriyle Demokrat Parti'ye saldırıyorlardı. Çeşitli iftiralarla partiyi zayıflatmaya çalışıyorlardı.

1956 yılında iktidarın durumu daha da zorlaşmaktadır. Zira Hürriyet Partisinin kurulması, Hükümetin düşürülmesi, ABD ve Avrupa ile ilişkilerdeki sıkıntılar, iç piyasada yokluklar ve ekonomik problemler yanında, muhalefetin olanca gücüyle Demokrat Parti'ye yüklenmesi, basının tutumu, miting vs. gibi olaylar Menderes'i iyice rahatsız etmektedir.

Gazeteler iktidara karşı yalan, iftira dolu makaleler yayınlamaya devam ediyorlar, insanların şereflerine, haysiyetlerine acımasızca saldırıyorlar, onları yıpratabilecek yayınları fasılasız yapılıyordu.

Adnan Menderes, cebinden bir broşür çıkarıyor, arkadaşlarına gösteriyor:

".. Hasan Polatkan önceden 35 lira maaşlı bir memurken bugün yalnız Ankara'da 4 apartmanı var."

"6/7 Eylül olaylarından dolayı Kıbrıs'ı kaybediyoruz."

Korkunç iftiralar, isnatlar. Menderes'e savrulan bin çeşit küfür, itham ve iftiralar var. Menderes başını broşürden kaldırarak üzüntüyle bakıyor:

“Her gün bu hayasız broşürlerden yüzlerce, binlerce çeşit çeşit basılıyor, ülkenin dört bir yanına dağıtılıyor. Ne yapalım, nasıl başa çıkalım, bunların hangisine cevap verelim, nasıl tekzip edelim.” diye soruyor ve:

“Arkadaşlar bunların peşinden koşmaya ömür yetmez” diyordu.

Adalet Bakanı Hukukçu Prof. H. Avni Göktürk yeni bir “Basın Kanunu” hazırlatmıştı. Kanunda gazete ve gazetecilere, haberlere yorumları sınırlayan, tekzip haklarını genişleten yeni maddeler ilâve edilmişti.

Tasarı TBMM’ne geldi. 6 Haziran 1956’da oylandı, 274 oyla kabul edildi.

Ancak bu yasa bir işe yaramadı. Gazeteciler cezalandırıldı. Ama basın tümden Demokrat Parti’ye cephe aldı. Bu cephe alışta muhalefetin kışkırtmaları ve kağıt sıkıntılarının da payı vardı.

Aynı zamanda muhalefet partilerinden ithamlar da devam ediyordu. CHP’li Kasım Gülek İstanbul’da 29 Nisan1956’da bir beyanat veriyor:

“Memleket artık kalkınma hamlesi istemiyor. Bu millete kalkınma hamlesi değil, Menderes’ten kurtulma hamlesi lâzımdır. Bunun için vatandaşların topyekün Demokrat Parti karşısında birleşerek “Milli Birlik” kurmaları icap eder.” diyor.

CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı geri kalır mı! Bakın neler söylüyor:

“Elinde iktidar silahı olan üç yaşındaki çocuk senden daha cesur konuşur. Eloğlu armut toplamıyor, icap ederse senin gırtlağınada sarılır.”

Hürriyet Partisi’nden Ziya Terme’nin 20 Mayısta Bergama’da söyledikleri:

“Biz iktidara gelince devri sabık Cumhuriyet Halk Partisi, işçilere yanaşıyor. İktidarı boyunca işçi haklarına önem vermemiş, bu masum, çalışkan insanlara amele demek suretiyle hep ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapmış olan Cumhuriyet Halk Partisi 28 Nisan’da işçi

sendikaları birliğinin toplantısına katılarak sevimli görünmeye çalıştılar.”[26]

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası

Bu yasa tasarısı 27 Haziran 1956’da Meclis’te görüşülürken önce İsmet İnönü, sonra Osman Bölükbaşı, çok ağır konuştular. Konuşma Meclis zabıtlarından çıkarıldı. Daha sonra Hürriyet Partisi adına F. Lütfü Karaosmanoğlu konuştu. Hakaret içeren sözler söyledi ve sözlerini geri almadığı için salondan çıkarıldı. Hürriyet partililerin hepsi ve onların arkasından Cumhuriyet Halk Parti’liler Meclisi terk ettiler.

Kürsüye çıkan Menderes, özetle şöyle konuştu: “Bu kanunu çıkarmak istemeyiz, bizi mecbur bıraktınız. Seçimlere iki sene var. Memleketi miting meydanına çevirdiniz. İş yapma imkanı bulamıyoruz. Dört yıl karşılıklı düello yaparsak memleketin hali ve geleceği ne olur?”

Muhalefetin bu protestosu 11 Temmuz’a kadar sürdü. 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri yasası 281 evet oyu ile kabul edildi.

Muhalefet Partilerinin ortak bildirisi

Muhalefetteki üç Partinin liderleri İsmet İnönü, Osman Bölükbaşı ve F. Lütfü Karaosmanoğlu imzasıyla 8 Temmuz 1956’da müşterek bir bildiri neşrettiler. Bu bildiride özetle:

“Memlekette kapalı bir idare tesisi yoluna gidileceği ve memleketimizin en mühim meselesinin rejime karşı teşebbüslerin önlenmesi ve teminatlı bir demokratik rejimin kurulması.” olduğu halka duyurulmuştu.

14 Eylül 1956’da Hürriyet Partisi Başkanının imzasıyla CMP ve Cumhuriyet Halk Partisine iktidara karşı işbirliği çağrısına, CHP 29 Eylül’de olumlu cevap verdi. Hürriyet Partisi 7 Ekim’de yayınladıkları yeni bildiri ile Cumhuriyet Halk Partisi ile aralarında görüş ayrılığını çözemedikleri için ortak hareketten vazgeçildiğini bildirdi.

İstanbul’un imarı

Adnan Menderes 1956 yazında İstanbul’a gelmiş ve şehrin imar planı hazırlıklarını başlatmıştı. İstanbul’un nazım planı yoktu. Ailesiyle beraber Park otelde kalıyor ve vilayette çalışıyordu.

Ağustos’ta Park otelde bir basın toplantısı yaptı:

Boğaziçi’nde yeni yollar, Sirkeci-Florya arasında Sahil yolu, Beyazıt-Topkapı arası (Millet ve Vatan Caddeleri) yapılacak, meydanlar temizlenecek, bakımsızlıktan dökülen yerler tamir edilecekti. Hatta Boğaziçi Köprüsünün yapılacağı yer bile tespit edilmişti.

Eylül 1956’da program başladı. İstimlâk bedelleri büyük rakamlardı. Belediye’nin imkanları yanında devletin de desteği ile süratle çalışmalara başlandı. Bu imar programı 1960 Mayıs’a kadar devam etti.

Adnan Menderes, sabahın karanlığında şehrin muhtelif yerlerindeki çalışmaları bizzat kontrol ediyordu. Kendisini kâh denizin doldurulmasında, kâh yollarda veya bir camide görmek mümkündü.

Sabahları meşhur yürüyüşünü yapıp, yapılanları ve yapılacakları kendisi tespit ediyordu.

Yassıada duruşmalarında İstanbul’un imarı ile ilgili bir dava açılmış ve Menderes hakkında haksız istimlaklar konusunda suçlanarak idam cezası isteniyordu.

Adnan Menderes bu dava ile ilgili savunmasında:

“İmarı bir heves değil, zorlayıcı şartlar icap ettirmiştir. Bunlar yapılmasaydı İstanbul’da adım atacak bir yer bulunabilir miydi? Teeddüp ederek ifade ediyorum. Ben müdahale edince işler yolundan mı çıkmış, yoksa yoluna mı girmiştir?.. Sarf edilen para milyara yaklaşır. Kalan borç cüzidir. Bu hususta bir tek şikayet dahi mevcut değildir. İstanbul’un imarı bir tediye meselesi değil. İstimlâk bizatihi kendi kendini ödeyen bir iştir.”[27]

Yüksek Adalet Divanı’nın 8 Mayıs 1961’de görülen “İstanbul İstimlak Davası”nda, istimlakların gereksizliği ve yapılan istimlaklarla ilgili

bedellerin taksitle ve uzun zaman içinde ödenmesindeki plansızlık sebebiyle Menderes'in idamı talap ediliyordu.

Menderes'in avukatları Ertuğrul Akça ve Burhan Apaydın'dan sonra üçüncü avukatı Talat Asal konuyla ilgili müdafaalarında Başsavcı Egesel'in ithamlarına:

"İstimlakların bir kısmına ait kararların 1939 yılında alınmış olmasına ve alınan karara rağmen aradan geçen 17 yıl içinde İstanbul'a olan göçler ve trafikteki yoğunlaşmayla şehirde yaşamanın güçleştiği" ifade edilmiştir.

Yine Menderes savunmasında özetle; "İstanbul son 10 yılda bir kat büyümüş, trafikteki araç sayısında 4-5 kat artış olmuştur. Bu nedenle acele karar verildiğini ve bütün tarihi eserlerle turistik yerlerin güzelliğini ortaya çıkarmakla, dünyanın incisi İstanbul'u bir defa daha dünya milletlerinin gözleri önüne sermek, ölmez bir eser vücuda getirmek amacıyla hareket edildiği"ni anlatmıştır.

1956 Yılı önemli olaylarından bazıları

25 Ocak Türk Eczacılar Birliği kuruldu.

18 Şubat Tuzla Jeep Fabrikası üretime başladı.

23 Şubat Memurlara her yıl ödenen 3 ikramiye 5'e çıkarıldı.

28 Şubat Devlet Hava Meydanları İşletmeleri Ka- nunu çıktı.

1 Mart THY Anonim Ortaklığı faaliyete geçti

5 Nisan Ankara Çimento Fab. üretime geçti.

8 Nisan Seyhan Barajı açıldı ve Hidroelektrik Santralı üretime başladı.

12 Nisan Adana çırçır ve bez fab. açıldı.

12 Nisan Darıca Çimento Fab. ek tesisleri açıldı.

15 Mayıs'ta 16 hakim adalet bakanlığı kararıyla gö revden alındı.

30 Mayıs Metaş kuruldu.

27 Ağustos Atom Enerjisi Komisyonu kanunu çıktı.

30 Eylül Erzurum ve Erzincan Şeker Fabrikası üre- time geçti.

1 Ekim Elazığ ve Malatya Şeker Fabrikaları üreti me geçti.

15 Aralık CHP genel sekreteri Kasım Gülek Rize’de mahkemeye verildi.

1957 GENEL SEÇİMİ

İsmet İnönü, Adnan Menderes'in siyasi gücünü normal yoldan yıkamayacağını anlayınca ara ara barış yapıyordu. Ama biraz huzur ortamı oluşunca hemen taktik değiştiriyor ve ortamı tekrar geriyordu. Her ne hikmetse İsmet İnönü'nün "bahar havası" hiçbir zaman normal olarak 4 ayı bulmuyordu. İki ay ancak sabredebiliyor ve tekrar taarruzlara başlıyordu.

Düşüncelerini de şöyle ifade ediyordu:

"On yıl boyunca Menderes'i yıkmak için; tahrik edip çileden çıkarmak, çileden çıkarıp hata işletmek, hataları amansızca yüzüne vurarak daha çok çileden çıkarıp, daha çok hata işletmek.. ta hatalarının içinde boğulana kadar..."[28]

CHP'nin iki partiye ihaneti

Cumhuriyet Halk Partisi 19 Eylül 1957'de neşrettiği tebliğde Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi ile seçimde işbirliğinden vazgeçtiğini bildirmişti.

Bildirideki ifadelerinde; "Cumhuriyet Halk Partisi iktidara geldiği takdirde demokratik rejimin kurtarılması gerçekleşecek ve muhalif partilerin arzuları yerlerine getirilecekti."

Cumhuriyetçi Millet Partisi 18 Eylül'de yapılan kongresinden önce Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet İnönü ile temaslarda bulunup, işbirliği projelerini hayata geçirme kararı almış, Kongrede yapılan görüşmelerde de "işbirliği kararı" olumlu karşılanmıştı. Bir gün sonra İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi'nde ne değişmişti?

Aslında bu karar; İnönü'nün seçim taktiği olarak diğer iki partiyi darıltmadan yapılan bir kurnazlıktı ve kısmen de amacına ulaşmıştı.

20 Eylül'de iki parti yayınladıkları bildiri ile Cumhuriyet Halk Partisi ile işbirliğinden vazgeçtiklerini açıkladılar.

Düşüşün başlangıcı

Demokrat Parti içinde kaynaşmalar bir türlü durulmamıştı. Nisan'da Isparta Milletvekili İrfan Aksu partisinden istifa etmişti. Eylül ayında da kurucu üye Fuat Köprülü, B. Onat ve D. Binerbay istifa ettiler.

Parti içindeki olumsuzlukları giderip, birliği yeniden sağlamak için 14 Kasım 1957'de Demokrat Parti Meclis Grubu toplanarak yeni seçim politikalarını belirleme çalışmalarına başladılar.

Cumhuriyet Halk Partisi ise Demokrat Parti içindeki kargaşadan kendi payına cesaretlenerek toparlanmaya başlamıştı. Daha Nisan'da seçime hazırlanmış, kadrolarını dinamikleştiriyordu. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu Cumhuriyet Halk Partisi'ne katıldı. CHP, Milletvekili adaylarını yerel ağırlıklı seçiyordu.

Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı konuşmalarından dolayı mahkûm oluyor ve cezaevine girip-çıkıyordu. 12 Haziran 1957'de memleketi Kırşehir tekrar il yapıldı.

Hürriyet Partililere gelince onlarla da olanca güçleriyle Demokrat Parti'ye yükleniyorlardı. Esasen Manisa'lı toprak ağası F. Lütfü Karaosmanoğlu 1950 iktidarının ilk günleri Meclis Başkanı olamayınca hemen partisi aleyhine kazanları kaynatmaya başlamıştı.

Demokrat Parti'nin işi gittikçe zorlaşıyordu.

Basın tamamen Demokrat Parti'nin aleyhindeydi.

Memurlar ve aydınlar Menderes ve Demokrat Parti aleyhine cephe almışlardı.

V. MENDERES HÜKÜMETİ

27 Ekim 1957 de genel seçim yapıldı. Demokrat Parti epey oy kaybetmesine rağmen seçimin galibiydi. Neticeler:

DP : 424 milletvekili

CHP : 178 milletvekili

CMP : 4 milletvekili

HP : 4 milletvekili kazanmışlardı.

Menderes çok derin bir karamsarlığa ve üzüntüye kapıldı. Ankara'da da seçim kaybedilmişti. Öyle anlaşılıyordu ki memur kesimi Demokrat Parti'nin aleyhine dönmüştü.

Muhalefet 6/7 Eylül'den bu yana yurt sathında ortamı sonuna kadar geriyordu. Demokrat Parti'den ayrılan Hürriyet Partili Milletvekillerini ve taraftarlarını Demokrat Parti aleyhine istediği gibi kullanıyordu. Ayrıca aydın çevreler ve gazeteler de muhalefetlerini daha da arttırmış durumdaydı.

Cumhuriyet Halk Partisi artık küçümsenmeyecek bir kadro ile Meclisteydi ve gerek Mecliste ve gerekse parti teşkilatlarında iyi çalışıyorlardı.

Menderes kabinesini ancak 25 kasımda kurabildi. Öyle anlaşılıyordu ki Hükümet üyeleri arasında ve parti grubunda bile yeterli bir birlik ve şevk yoktu.

Cumhuriyet Halk Partisi seçim sonuçlarından sonra Demokrat Parti'ye adeta savaş açmıştı. Adnan Menderes ve ekibi bu sert ve hırçın politikalara karşı soğukkanlı davranamadı ve siyaset sahnesinde zayıflamaya başladı.

25 Kasım 1957'de açıklanan ve Cumhurbaşkanına sunulan Hükümet kabinesinde:

Başbakan : Adnan Menderes

Devlet Bak. ve Başb. Yrd. : Tevfik İleri

Devlet Bakanı : Emin Kalafat

Devlet Bakanı : Muzaffer Kurbanoğlu

Adalet Bakanı : Esat Budakoğlu

Milli Savunma Bakanı : Şemi Ergin

İçişleri Bakanı : Namık Gedik

Dışişleri Bakanı : F. Rüştü Zorlu

Maliye Bakanı : Hasan Polatkan

M. Eğitim Bakanı : Celal Yardımcı

Bayındırlık Bakanı : Ethem Menderes

Ticaret Bakanı : Abdullah Akın

S. ve Sosyal Yardım Bakanı : Lütfü Kırdar

Gümrük ve Tekel Bakanı : Hadi Hüsman

Tarım Bakanı : Nedim Ökmen

Ulaştırma Bakanı : Fevzi Uçaner

Çalışma Bakanı : Hayrettin Erkmen

Basın Yayın Turizm Bakanı : Sıtkı Yırcalı

İmar ve İskan Bakanı : Medeni Berk

görev aldılar.

Hükümet Programı 322 oyla kabul edilmişti. Meclis Genel Kuruluna Milletvekillerinin bir kısmı girmeyip, oylamaya katılmamıştı.

Hükümet güvenoyu alıp çalışmalarına başlamasına rağmen, Kabinedeki Bakanların aralarında tam bir beraberlik yoktu. Başbakan Adnan Menderes bu konuda üzüntülerini dile getirip:

“Maalesef arkadaşlar işleri yakından takip etmiyorlar. Kimse ciddi sorun yüklenmek istemiyor, yıllar boyu ne çektiğimi biliyorsun, çok bunalıyorum. Emin olun her şeyi yüzüstü bırakıp Çakınbeyli’ye gideceğim geliyor.”[29] diye sızlanıyordu.

TBMM’nde yeni dönemde milletvekili sayısı artan Cumhuriyet Halk Partisi daha kışkırtıcı ve saldırgan olmuştu. Meclis kürsüsünden karşılıklı sataşmalar ve kötü kelimeler -hırsız, alçak, namussuz- konuşuluyor olmuştu. Her konuda olaylar çıkıyordu. Bunun için Meclis İçtüzüğü’nü değiştirmek isteyen Demokrat Parti yeni bir iç tüzük hazırlayıp 28 Aralık’ta Meclise sundu. Tasarı çoğunlukla kabul edildi. Cumhuriyet Halk Partisi yeni iç tüzük tasarısını protesto için Meclis’i terk etti.

Ekonomik sıkıntılar

Yeni Demokrat Parti iktidarında ekonomik sıkıntılar baş göstermeye başladı. Döviz yokluğundan birçok mal alınamaz oldu. Yokluklar çoğaldı, Kuyruklar uzadı.

Hükümet içine düşülen sıkıntılı durumdan kurtulabilmek için; 4 Ağustos 1958’de IMF’nin önerdiği ekonomik istikrar tedbirlerini kabul etmek zorunda kaldı. İlk önce Türk lirasının değeri düşürüldü. Önerilen tedbirlerle kısmen rahatlama sağlansa da, ülke genelindeki geleceğe yönelik yatırımların büyük bölümü durduruldu. Dış borçlanma artmaya başladı.

* * *

Adnan Menderes tuzağa çekiliyor

Adnan Menderes'in Başbakan olarak kurduğu 1950 Hükümetinin ilk güven oylamasına Demokrat Parti'li 113 milletvekili katılmadı. Kurduğu I. Hükümet bürokrasi ağırlıklıydı. Türkiye için bu doğruydu. Ancak bu seçim politikacılarca hoş karşılanmamıştı ve 10 ay sonra hükümet istifa etmek zorunda bırakıldı.

Kurulan 2. Hükümet aynı şekilde 61 kırmızı oy görmesine rağmen Menderes parti grubuna hakim olmayı başardı.

3. Hükümeti ise 17 ay sonra grubun baskısıyla istifa etti. Ve arkasından Hürriyet partisini kuranlar ayrıldı. İşte bu son iki olaydan sonra Cumhuriyet Halk Partisi yani İsmet İnönü beklediği fırsatı yakaladı. 1957 seçimlerine kadar Adnan Menderes'e karşı amansız, sinir bozucu, onu hata yapmaya sürükleyecek taktikler uyguladı. Bazen iki ay "bahar havası" arkasından yine gerektiği kadar gergin ortamlar yarattı.

Cumhuriyet Halk Partisi 1957 seçimleri öncesi yeni bir moral ile muhalefet partilerini de yanına aldı. Bürokratlar, elitler ve de basın ile beraber seçimi kazanmak için savaş başlattı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin şiddet, yıkıcı ve lekeleyici siyasetine karşı Adnan Menderes savunmayı doğru yapamadı. İnönü'nün kışkırtmalarına karşı vakar içinde ağır, temkinli ve sükûnetle cevap veremedi. Yanlış taktikler içinde aynı silahla yanıt vermek istedi ve kaybetti.

Ayrıca, Cumhuriyet Halk Partisi'nin verdiği bazı önergeleri işleme koymayıp gündeme almamak da muhalefeti haklı duruma getiriyordu. İsmet İnönü'nün üstüne gitmekle de onun tuzağına düşmüş oldu. Onu halk karşısında acındırıp kuvvetlendirdi. Adnan Menderes işte bu tuzağa düştü.

Kendi grubundan ve hatta tecrübeli politikacı ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan da destek göremedi. Ancak çok ileri bir görüşle iki tespitini buraya aktaralım. 5 Aralık 1957 grup toplantısında:

“İsmet Paşa’nın bu memlekette ihtilâle elverişli bir hava yaratmaya çalıştığını, adliyeyi siyasetin ortasına attıktan sonra şimdi orduyu da politikaya sokmak için çaba harcadığını, korkunç bir kin ve intikam duygusu ile hareket eden Cumhuriyet Halk Partisi karşısında Türkiye’yi idare etmenin artık zorlaştığını” söyledi ve ekledi. “Biz iktidarı kaybedersek bizim için normal bir muhalefet hayatına müsaade edilmeyeceğini bilmemiz gerekir. Hepimizin fermanı yazılmıştır. Davalar ikame edilmiş ve hükümler verilmiştir. Hiç birimiz canımızı kurtaramayız.”[30]

* * *

9 Subay olayı

Ordu içinde ilk ihtilâlci komite Topçu Yüzbaşı Dündar Seyhan ile Yüzbaşı Orhan Kabibay arasında 1954 yılında kuruldu. Daha sonraları bu komiteye başka katılımlar da olmuştur. Aynı zamanlarda ordu içinde aynı amaçlı birbirlerinden habersiz başka komiteler de kurulmuştur.

Komiteler için ordu içinde en verimli ve uygun yer de Harp Akademileriydi.

1957 yılı Mart ayında Talat Aydemir'in yolu İstanbul'a düştü. Harp Akademilerini de ziyarat etti. Bu ziyarette tesadüfen İstanbul Komitesinin bir numaralı adamı Dündar Seyhan ile tanıştı. Kendi komitelerinden bahsetmedi ama Talat Aydemir ile bu konuda yeni bir ihtilal komitesi oluşturdular.

Bu komite Temmuz'da yaptığı toplantıda Başkanlığına Yarbay Faruk Güventürkü getirdi.

27 Ekim 1957 de Demokrat Parti seçim kararı aldı. İhtilâl komitecileri seçimden önce darbe yapmayı düşündüler. Bazı komite üyeleri Cumhuriyet Halk Partisi ile temas halindeydi. İnönü ile görüşmek istediler. Ancak kabul görmediler ve görüşemediler.

Seçimlerde Demokrat Parti'nin kaybedeceği, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kazanacağı ihtimali vardı ve işler öylece yoluna girerdi. Ne varki Demokrat Parti'nin oylarında düşüş olmasına rağmen, yine gerekli çoğunluğu sağlayarak seçimi kazanmıştı.

Bunun üzerine komiteciler Şubat veya Mart ayında darbe yapmayı planladılar. Komiteye Albay'dan yüksek rütbeli subay alınmayacaktı. Ancak darbe için bir yönetici lider gerekiyordu.

İstanbul Komitesinin başkanı Faruk Güventürk'ün aklına M. Savunma Bakanı Şem'i Ergin'in lider olması fikri geldi. Bakanlık Yaveri Adnan Çelikoğlu'da komitedeydi. Aralık ayının son haftasına Bakandan randevu alındı. Görüşmede Yarbay Faruk Güventürk Bakana; ordu kademelerinde yenilik ve yapılanmalardan sonra bazı subayların siyasal durumdan ve ülkenin içinde bulunduğu şartlardan duydukları endişelerden bahsederek:

"İhtilâlin lideri olur musunuz?" sorusuna cevap olarak Bakan Şem'i Ergin:

"Ben basit bir avukatım. İhtilâl liderliği yapamam. Siz orduda neler yapılması gerekliyse bir rapor halinde getirin." cevabını almıştı.

İstanbul'da Faruk Güventürk ve Albay İ. Barut ile temasta olan Binbaşı Samet Kuşçu ihtilâlcileri ihbar etti. Başbakan Menderes, İçişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı İstanbul Vilayet binasında bir toplantı yapıtılar. Komitecilerin listesinde M. Savunma Bakını Şem'i Ergin Yarbay Faruk Güventürk'ün ismini görünce onu tanıdığını hissettirmemişti.

İçişleri Bakanı listedeki subayların hemen tutuklanmalarını istiyor. Ancak Şem'i Ergin; elde yeterli delil olmadığını ileri sürürek teklife hayır diyor.

16 Ocak 1958'de sabah radyodan dokuz subayın tutuklandığı haberi duyuruluyor. Mahkemeleri 6 ay sürüyor ve beraat ediyorlar.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bu olayın üzerinde ısrarla durulmasını istemesine rağmen, Başbakan Adnan Menderes, ordunun zarar görmemesi ve saygınlığını yitirmemesi açısından olayın üzerine gidilmemesini yeğlemiştir. Konuyu ordunun kendi kanun ve usulleriyle halletmesinin daha uygun olacağını ileri sürerek:

"Onlarda insan, hata yapmış olabilirler, olayı büyütmemek lazım, niçin böyle düşüncelere kapılıyorlar bunu bulmamız lazım." diye fikrini ortaya koyuyordu.

1957 Yılı önemli olaylarından bazıları

1 Ocak Yeni Ticaret Kanunu yürürlüğe girdi.

4 Şubat Sakatlık, ihtiyarlık ve ölüm sigortaları kanunu kabul edildi.

4 Nisan Eskişehir Çimento Fab.üretime başladı.

21 Nisan İzmit Kağıt Fab. 3. ünite hizmete girdi.

22 Mayıs Türkiye Kömür İşletmeleri kuruluş kanunu kabul edildi.

26 Mayıs Adana Çimento A.Ş. kuruldu.

21 Haziran Niğde Çimento A.Ş. kuruldu.

7 Haziran Erzurum Atatürk Üniversitesi kuruldu.

27 Temmuz Çanakkale Seramik kuruldu.

6 Ağustos Zonguldak liman tesisleri hizmete girdi.

16 Eylül İstanbul, Ataköy binalarının temeli atıldı.

4 Ekim Nevşehir Mensucat işletmeye açıldı.

7 Ekim Gazi Fişek Fabrikası İşletmeye açıldı.

9 Ekim Bursa Mensucat yünlü dokuma açıldı.

11 Ekim Afyon Çimento Fabrikası üretime açıldı.

17 Ekim Tarsus Çimento Fabrikası üretime açıldı.

24 Ekim Çorum Çimento Fabrikası üretime açıldı.

27 Ekim Milletvekili genel seçimleri yapıldı.

2 Ekim Ortadoğu Teknik Üniversitesi’nin temeli atıldı.

1958 İKTİDARI

Başbakan Adnan Menderes, nisan ayında dost-lukları geliştirmek ve incelemelerde bulunmak maksadıyla uzak doğuya partili ve işadamlarından oluşan bir heyet ile on beş günlük bir seyahate çıktı.

Bu seyahatte; Kore, Japonya, Formoza, Hindistan, Hong-Kong, Pakistan devletleri ile ikili ilişkiler üzerinde görüşmeler yapıldı ve ülkeler arasında ticari ve kültürel anlaşmalara varıldı. Menderes ve beraberindeki he-yetin Güney Kore'nin Seul kentine gelişleri, kalabalık halk topluluklarının tezahüratlarıyla karşılanmış, caddeler Menderes'in resimleri ve taklarla süslenmiştir. Güney Kore Cumhurbaşkanı Syngman Rhee tarafından parlak bir törenle Adnan Menderes'e ülkenin en büyük nişanı takılmıştır.

Ayrıca Seul yakınlarında bulunan Kore Türk şe-hitliği ziyaret edilmiştir.

Ziyaret edilen her ülkede Başbakan Adnan Men-deres büyük bir coşkuyla karşılanıp, misafir edilmiştir. Japonya'yı ziyaretlerinde İmparator Hirohito ve İmparatoriçe Nogako tarafından sarayda ağırlanmış ve onuruna yemek verilmiştir.

Formoza'da Baş-kan Çan Kay Şek tarafın-dan törenlerle karşılan-mış, 1 Mayısta Hindis-tan'a geçilmiş ve Hindis-tan Başvekili Nehru ta-rafından da coşkuyla karşılanmıştır. Mende-res ve heyeti iyi intiba-larla uzak doğu seyahatini bitirmişler ülkemize dönmüşlerdir.

Başbakan Adnan Menderes, 5 Şubat 1958 günü Kıbrıs konusunu görüşmek üzere yapılacak toplantı için Zürih'e gitti.

12 Şubat'ta yurda dönen Başbakan, Zürih'te görüşülüp karara bağlanan Kıbrıs sorununun İngiltere Hükümetinin alacağı kararla yeniden yapılacağını anlattı.

15 Şubat'ta Londra'da, Kıbrıs Valisi Foot, Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Yunan Dışişleri Bakanı Averof, Kıbrıs Türk lideri Dr. Küçük ve Rum lider Makarios uzun süren bir toplantı yaptılar.

16 Şubat günü toplantının tam bir görüş birliği içinde geçtiği açıklandı.

* * *

İsmet İnönü, 12 - 15 Ocak 1958 tarihinde toplanan 14. Kurultay'ın açılış konuşmasında, hapishaneleri dolduran masum gazetecilerden bahseder. Halbuki Demokrat Parti iktidarının on yıllık iktidarı boyunca yapılan inceleme ve tespit sonunda ülke hapishanelerinde mevcut mevkuf gazeteci adedi hiçbir zaman 10 kişiyi bulmamıştır. Mahkeme karalarından çıkardığımız neticeye göre, bütün mahkûmlar da sadece "hakaret" suçundan hapiste yatmaktaydılar.[31]

* * *

1958 siyasal kavgaların, çekişmelerin devam ettiği bir yıl olmasına rağmen, Hükümet yatırımları hızla devam etti. Menderes yurtiçi gezileriyle icraatlarını halka anlatıyor ve gördüğü ilgi ile mutlu oluyordu. 6 Eylül'de Balıkesir İl Kongresinde şunları söylüyordu:

"Cumhuriyet Halk Partisi'nin bütün gayretlerine rağmen huzuru bozdurmayacağız. Küstahlıklarını ihtilâl tahriklerine yol açacak kadar ileri götürmektedirler. Sandalye kavgasından ihtilâle, oradan da kardeş kavgasına, öyle mi? Seçimlerden beri ilk defa büyük bir vatandaş topluluğuna hitap ediyorum. Bir seneden beri konuşmadım. Niçin? Bırakalım konuşsunlar, cevap vermeyelim, belki bıkarlar. İstedikleri nedir? Anlayalım dedik. Durmadan, üç ay sonra iktidara geleceğiz, altı ay sonra memlekette ihtilâl çıkacak dediler. Yine sabırla bekledik.

Hayır arkadaşlar!... Muhalefet bu değildir. Demokrasi bu değildir. İhtilâl olur, kan olur, ateş olur... Fakat sonunda da mutlaka istibdat, dikta, diktatörlük olur."[32]

* * *

Devalüasyon yapıldı

2 Ağustos 1958'de Cumhuriyet tarihinin en büyük devalüasyonu yapıldı. 1 Amerikan Doları karşılığı 9 Türk Lirası olarak açıklandı.

4 Ağustos'ta "İstikrar Tedbirleri" açıklandı. Bu ekonomi programını yürütmek için "İktisadi Koordinasyon Kurulu" düzenlendi. Alınan kararlar çok sıkı kontrol edilip uygulanmaya konuldu.

Esasen 1958 yılında ABD'den 234 milyon dolar kredi ile 400 milyon dolar borç ertelemesi olmak üzere 759 milyon dolarlık bir kaynak sağlanmıştı. Ülke içinde tüketicileri büyük sıkıntılara sokan karaborsa ortadan kalkmaya başlamıştı. Dolayısıyla da piyasalarda bir hareketlenme başlamıştı.

Her ne kadar ekonomide bir rahatlama söz konusu olsa da, Adnan Menderes'in imarına çok önem verdiği, İstanbul Belediyesi için istediği 25 milyon lirayı Maliye Bakanı ve Koordinasyon kurulu geri çevirmişti.

Eylül ayı içinde Sanayi Bakanı Sıtkı Yırcalı ile Devlet Bakanı Emin Kalafat ve Ulaştırma Bakanı Fevzi Uçaner Bakanlıktan istifa ettiler.

* * *

Başbakan Ege Bölgesini kapsayan bir geziye çıkarak; Balıkesir, Manisa, Burdur ve İzmir'de ve kasabalarında açılışlar ve konuşmalar yaptı. Cumhuriyet Halk Partisi ve diğer muhalefet partileri tekrar cephe oluşturmak için faaliyetlerini artırdılar. 16 Ekim günü Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü partisi birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını aldı. 24 Kasımda Hürriyet Partisi Cumhuriyet Halk Partisi ile birleşme kararı alarak kapandı.

Muhalefetin bu güç birliğine karşı Adnan Menderes 10 Ekimde Manisa İl Kongresinde "Vatan Cephesi" kurulmasını isteyerek Parti çalışmalarını köylere kadar götürmeyi hedef gösterdi.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin "Güçbirliği Ocakları"na karşı Demokrat Parti'nin "Vatan Cephesi". Bu arada Demokrat Parti yanlısı birkaç gazete dışında çoğunluğu yalnızca muhalefetin sözcüsü durumunda iktidar aleyhine yayın yapıyorlardı. Buna karşı olarak Demokrat Parti'de radyo yayınlarını kullanıyor, Vatan Cephesine katılanları hergün belli saatte isim isim sayarak bildiriyordu.

Vatan Cephesi işi öylesine sıkı tutmuştu ve öylesine sahiplenilmişti ki, bir günde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir ayda açtığı ocak sayısından fazlası açılır hale gelmişti.

1958 Yılı önemli olaylarından bazıları

1 Ocak Makina Kimya Endüstrisi Kurumu bünyesinde dinamit fabrikası açıldı.

19 Ocak Milli Savunma Bakanı Şemsi Ergin istifa etti. Yerine Ethem Menderes atandı.

Tevfik İleri Bayındırlık Bakanlığına atandı.

8 Şubat Samet Ağaoğlu Devlet Bakanlığına,

Abdullah Aker Sanayi Bakanlığına getirildiler.

29 Mart Uçak Servis A.Ş. (Usaş) kuruldu.

19 Nisan Adnan Menderes iki haftalık Uzakdoğu gezisine çıktı. Bu gezide; Kore, Japonya, Formaza, Hindistan, Hong-Kong, Pakistan Devletlerine ziyarette bulunuldu.

24 Nisan Adıyaman'da Pamuklu İşletmeleri Sümer açıldı.

22 Mayıs Ankara Şeker Fabrikası'nın temeli atıldı.

31 Mayıs İstanbul Haydarpaşa'da 34 bin tonluk silonun açılışı yapıldı.

25 Haziran TBMM tatil kararı aldı.

2 Temmuz Borusan kuruldu.

10 Temmuz Sabati Ataman yeni kurulan Koordinasyon başkanlığına, Server Somuncuoğlu, Basın Yayın ve Turizm Bakanlığına atandılar.

14 Temmuz Irak'ta ihtilâl oldu.

26 Temmuz Balıkesir Çimento Fabrikası üretime başladı.

2 Ağustos Stabilizasyon kararları açıklandı.

26 Ağustos Kara Kuvvetleri Komutanlığına Org. Cemal Gürsel getirildi.

30 Ağustos Mersin'de ticari liman hizmete girdi.

2 Eylül Burdur Şeker Fabrikası üretime başladı.

7 Eylül Soma Termik Santralı faaliyete geçti.

21 Eylül Manisa ve Denizli Tekstil Fabrikaları üre- time başladı.

22 Eylül Deva Holding İlaç kuruldu.

23 Eylül Aydın Tekstil Fabrikası açıldı.

25 Eylül Kemer Baraj ve Hidroelektrik Santralı işletmeye açıldı.

7 Ekim Muhalefet partileri Milli Cephe kurma faaliyetlerine başladı.

12 Ekim Demokrat Parti "Vatan Cephesi" adıyla birlik cemiyeti kurdu.

13 Ekim Ferro Krom Fabrikası Antalya'da kuruldu.

16 Ekim Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi birleşerek "Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi" adını aldı.

27 Ekim Pınarhisar Çimento Fabrikası üretime başladı.

24 Kasım Hürriyet Partisi Cumhuriyet Halk Partisi ile birleşme kararı aldı.

28 Kasım Türkiye, Fransa ve Belçika ile mali yardım anlaşması imzaladı.

29 Kasım Türkiye, İtalya ve Hollanda ile kredi anlaşması imzaladı.

10 Aralık Türkiye ve Norveç arasında kredi anlaşması imzalandı.

26 Aralık Milli Korunma Kanunu yürürlükten kaldırıldı.

1959 TÜRKİYE’Sİ

Londra’da yaşanan uçak kazası

Çok uzun müzakerelerden sonra bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulması kararlaştırıldı. Türkiye-Yunanistan-İngiltere arasındaki antlaşmayı imzalamak için 17 Şubat 1959 günü Londra’ya giden Adnan Menderes’in uçağı Catwick havaalanı yakınında düşerek parçalandı. Kazada 14 kişi şehit oldu. Başbakan Adnan Menderes yaralı olarak kurtulanlar arasındaydı.

Şehit olanlar:

Basın Yayın ve Turizm Bakanı Server Somuncuoğlu, Demokrat Parti Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu, Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Muzaffer Ersü, Anadolu Ajansı Genel Müd. Şerif Arzık, T.H.Y. Genel Müd. Abdullah Parla, Ayrıca, 3 Dışişleri Bakanlığı mensubu, bir gazeteci ve 5 pilot dahil uçak personeli.

19 Şubat 1959 günü Adnan Menderes antlaşmayı hastane odasında imzalamak zorunda kaldı.

26 Şubat’da Menderes, İstanbul’a döndüğü zaman havaalanında muazzam bir kalabalık tarafından karşılandı. Getiren uçak inince vatandaşlar protokolu dinlemeyerek uçağın etrafına sardılar. Kesilen kurbanların hesabı yok. Uçaktan inip çıkışa gitmenin imkanı yok. Kalabalığın arasından geçilemiyor. Tekrar merdivenlere dönülüyor ve yapılan tezahüratların sakinleşmesi bekleniyor. Menderes’in kalacağı Park Otel’e kadar yollarda da partililerce kurbanlar kesiliyor.

Menderes, Eyüp Sultan’a ziyarete gidiyor. Burada da yine müthiş bir kalabalık ve yine kurbanlar kesiliyor.

Adnan Menderes 28 Şubat’ta tren ile Ankara’ya geliyor. Demokrat Partililerin yanında Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı İsmet İnönü ve

Sekreteri Kasım Gülek’te vardır. Garda kendisini karşılıyorlar. El sıkışıyorlar.

Menderes’i görmek, ona yakın olmak için çok büyük bir kalabalık gar meydanı ve yolları doldurmuştu. Burada da kurbanlar kesiliyor, kasapların getirdikleri tekbirlere halk da eşlik ediyordu. Olağan üstü bir hal...

Evinde doğal olarak haftalar, hatta aylar istirahat etmesi gerekirdi. Ancak devlet işleri beklemeye gelmezdi. Muhalefetin sert ve yıkıcı hareketleri ve İstanbul’da başlatılan imar hareketlerinin beklemeye tahammülü yoktu. Çok çalışmak gerekiyordu. Eşi Berrin Hanımefendi bu durumdan dolayı çok dertliydi; “Söz anlatamıyorum. İstirahat etmesi lazım.” diyerek milletvekillerine yakınıyordu.

Dr. Mükerrem Sarol, Adnan Menderes’e, İnönü’ye evinde veya parti merkezinde bir iade-i ziyaret tavsiye ediyor, ancak Celal Bayar bu tavsiyeye şiddetle karşı çıkıyordu. Ve ziyaret tabiatıyla yapılamadı.

Kıbrıs için CHP hayır oyu veriyor

4 Mart 1959’da TBMM’inde Kıbrıs için Londra antlaşması’nın kabulünü oylama oturumunda Milletvekilleri:

Evet oyu : 347

Hayır oyu : 138

Çekimser : 2 oy kullandılar.

Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekilleri aleyhte oy verdi. Bu “hayır” oyları niçin veriliyordu?.. İleriyi göremeyen politik görüşlerinden mi? Yahut da illa Demokrat Parti’ye karşı olmak için mi? Bu tuttumları ne olursa olsun gerçekçi bir tutum değildi. Cumhuriyetin kurucusu olan bu partiye hiç yakışmayan bir durumdu.

Cumhuriyet Halk Partisi daha sonraki yıllarda da aynı muhalefeti sadece karşı olmak anlamında kullanacaktı. Yapıcı muhalefeti anlamıyorlardı ne yazık ki… Ne hikmetse Cumhuriyet Halk Partisi kurucusu olduğu

cumhuriyetin halkıyla bir türlü anlaşamadı. Hatta bir dönem TBMM’ine bile giremedi.

Adnan Menderes’in cesaretli politika ve uygulamalarıyla yapılan birçok eserleri hep tenkit ettiler. Halkın durağan durumunu hareketlendirmeyi anlayamadılar.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin hayır oyu verdiği garantörlük anlaşması imzalanmamış olsaydı, 1974’de Kıbrıs çıkarmasını neye dayanarak yapabilecektik.

Adnan Menderes CHP’lilerin Kıbrıs garantörlük anlaşmasına hayır oyu vermelerine çok üzülmekle beraber, metanetini hep muhafaza etmiştir.

İspanya gezisi

10 Nisan 1959’da Menderes İspanya hükümetinin davetlisi olarak Gelibolu muhribiyle İspanya’ya hareket etti.

Denizciliği de tanımak, denizcilerle beraber olup sorunlarını öğrenmek istiyordu. 5 gün sonra 15 Nisan’da İspanya’ya vardılar.

İspanya’da General Franko ile onuruna verilen yemekte uzun uzun sohbet ettiler ve Türkiye-İspanya dostluk anlaşması imzalandı.

Dönüş yolunda denizde korkunç fırtınaya yakalanan muhrip Mayorka adasına sığınır. Menderes uçakla geri dönmek zorunda kalmıştır.

* * *

CHP’nin muhalefet taarruzları başlıyor

Cumhuriyet Halk Partisi’nin ilk politik taarruzu Trakya’da oldu. İ. Rüştü Aksal, Kemal Satır ve Turhan Feyzioğlu ekibi İpsala, Keşan ve Kırklareli’nde “Güçbirliği Ocakları”nı açtı. Daha sonra İstanbul ve Bursa’da aynı ocakların açılması devam etti.

İsmet İnönü, elli kadar Milletvekilini ve birçok basın mensubunu yanına alarak Ege bölgesine adeta çıkartma yaptı. Hükümet CHP Heyetinin bu gezilerinde herhangi bir olaya ve taşkınlığa meydan verilmemesi için polis ve jandarmayı seferber ederek her türlü tedbiri aldı. Ayrıca Demokrat Parti yönetimi de Devlet Bakanı M. Kubanoğlu başkanlığında bir Heyeti İsmet İnönü’nün uğrayacağı yerlere daha önceden göndererek, oraların yöneticilerine gerekli uyarıları yaparak herhangi bir olaya meydan verilmemesi için her tedbirin alınmasını sağladılar.

29 Nisan günü Uşak’a gelindi. Fakat ne kadar tedbir alınırsa alınsın, karışıklık çıkartmak için pusuda olan güçler yapacaklarını yaptılar. Nereden geldiği bilinmeyen fındık büyüklüğündeki bir taş, İsmet İnönü’nün başına geldi. Doğal olarak ortam karıştı.

CHP Heyeti Uşak’tan sonra, Manisa’ya oradan da İzmir’e gider. Olayların büyümesini önlemek amacıyla İzmir Valisi Cumhuriyet Halk Partisi’nin kongrelerini iptal eder. Buradan görüşme ve Hükümet aleyhine propogandalarını yaparak İstanbul’a yönelirler. İstanbul’da partililerin karşıladığı İsmet İnönü lehine gösteriler yapılır. Uğradıkları her yerde partililerinin tezahüratları kadar, diğer partililerin aleyhte tezahuratları da dikkati çeker. 7 Mayıs 1959 günü Ankara’ya dönülür. Burada da karşılayanlar arasında olaylar çıkar.

İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi Heyetinin gezisi boyunca yaşanılan olaylar Menderes’i çok üzmektedir:

“İşimizi, gücümüzü bırakıp İsmet Paşa’nın peşine mi düşeceğiz. Ne idare amirlerini, ne emniyet kuvvetlerini dinliyor. Oysa hayatından sorumlu biziz.” diyerek dert yanıyor ve sonra ekliyordu:

“Dokuz senedir bu muhterem zatın (İsmet İnönü) ağzından memleket hayrına yarar, ya da hizmetlerimizin takdiri manasına gelen insaflı bir tek cümle duydunuz mu?”

Olaylar zincirine Çanakkale, Geyikli, Konya ve Kayseri de katılacaktır. Ayrıca Mecliste durmadan gerginliği arttırıcı, sinir bozucu hareketler yaşanmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin stratejisi bunun üzerine kurulmuştu. Olaylarla Hükümeti zayıflatmak ve Menderes’in itibarını düşürmek.

Menderes ve Demokrat Parti erkanı olaylara sakin ve itidalle yaklaşamadı, değerlendiremedi. Cumhuriyet Halk Partisi’nin istediği arenaya sürüklendi.

1959 Yılı önemli olaylarından bazıları

14 Ocak CHP Kurultayı “İlk Hedefler Beyanname- si”ni ilan etti.

24 Ocak A. Menderes Bağdat Paktı toplantısı için Karaçi’ye hareket etti.

26 Ocak Bağdat Paktı üye ülkeleri Başbakanlar seviyesinde ilk toplantısını yaptı.

28 Ocak A. Menderes, ABD–İran anlaşmazlığına hakemlik için Tahran’a gitti. İran Şahı Rıza Pehlevi ile görüştü.

6 Şubat İzmir’de Yeni Asır gazetesi, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’e hakaretten 1 ay kapatıldı.

17 Şubat Kıbrıs Anlaşmasını imzalamak için Londra’ya giden Menderes’in uçağı düştü.

19 Şubat Kıbrıs Anlaşması Londra’da imzalandı.

26 Mayıs Türkiye–ABD Atom Enerjisi İşbirliği anlaşması imzalandı.

20 Haziran A. Menderes, Giresun Limanının açılış törenine 13 CHP Milletvekilini davet etti.

21 Haziran İran Şahı Akis Dergisini mahkemeye verdi.

25 Haziran İstanbul Üniversitesi Rektörlüğüne S. Sa- mi Onar seçildi. İlk basın toplantısında “Üniversiteye siyaset girmeyecek” dedi.

4 Ağustos Türkiye Ortak Pazar’a girmek için müra- caat etti.

19 Ağustos Bağdat Paktının adı; “CENTO” oldu.

22 Ağustos Batı Almanya, Türkiye’nin Ortak Pazara katılmasını destekleyeceğini resmen açıkladı.

21 Eylül Çanakkale ve Geyikli’de siyasi olaylar oldu.

5 Ekim Adnan Menderes ABD’ye gitti.

9 Ekim Adnan Menderes ABD Başkanı Eisehower ile Washington’da görüştü.

13 Ekim Adnan Menderes Birleşmiş Milletler Merkezini ziyaret etti.

25 Kasım Başbakan Menderes hizmete girecek yeni tesisleri açmak için Trakya’ya gitti.

6 Aralık ABD Başkanı Eisehower ziyaret için Ankara’ya geldi. Bir gece kalıp döndü.

Hükümet kabinesinde değişiklik yapıla- rak; Milli Eğitim Bakanlığına Atıf Bender- lioğlu, Ulaştırma Bakanlığına Şem’i Ergin getirildi.

13 Aralık Makarios Kıbrıs Cumhurbaşkanı oldu.

29 Aralık Başbakan İstanbul Gazeteciler Cemiyeti- ni ziyaret etti.

Adnan Menderes Japonya ziyaretinde Tokyo Havaalanında

4. BÖLÜM

27 MAYIS İHTİLÂLİNE DOĞRU DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETLER

“Sizlere dargın değilim. Sizin ve diğer zevatın iplerinin hangi efendiler tarafından idare edildiğini biliyorum. Onlara da dargın değilim. Ölüme metanetle gittiğimi, silahların gölgesinde yaşayan kahraman efendilerinize acaba söyleyebilecek misiniz?

Dirimden korkmayacaktınız. Şimdi milletle el ele verecek Adnan Menderes’in ölümü, sizi ebediyete kadar takip edecek ve bir gün sizi silip süpürecektir. Ama buna rağmen merhametim sizlerle beraberdir.”

Adnan Menderes

CUMHURİYET HALK PARTİSİ HAKKINDA TAHKİKAT KOMİSYONU KURULUYOR

1960 yılında Mecliste kavgalar eksilmiyordu. Mart içinde bir de Kayseri'de, Konya'da ve yurdun birkaç yerinde Demokrat Parti aleyhinde taşkınlığa varan olaylar başladı. Bu durumlar CHP için bulunmaz fırsattı.

15 Nisan'da yapılan Demokrat Parti grup toplantısında, Mazlum Kayalar ve Dr. Baha Akşit: Cumhuriyet Halk Partisi hakkında; kanunlara karşı gelmek; fiili tecavüz, tahrik ve teşvik etmek, kardeş kavgası çıkarmak, silahlanmak, orduyu politikaya çekmek, Demokrat Parti'ye karşı halkı tahrik etmek, gerçekleri saptırıp yalan neşriyata sebep olmak gibi konuları incelemek üzere "Tahkikat açılması" konusunda bir komisyon kurulması için önerge verdiler. Verilen önergeyi Meclis kabul etti. Kurulacak komisyonun 15 kişi olacağı kararlaştırıldı.

Normal olarak Meclis'in böyle bir komisyon kurma hakkı vardı. İstanbul Üniversitesinde Prof. H. Nail Kubalı ve Demokrat Parti'ye karşı olan bazı profesörler tahkikat komisyonu kurulmasının Anayasaya aykırı olduğunu yazıyorlardı.

26 Nisan'da gazeteciler İstanbul Hukuk Fakültesinde Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'e Tahkikat Komisyonu kurulması hakkında sorular sorarlar:

"Bu komisyonun kurulması ve yetkilerinin alanı Anayasamıza aykırı değil mi?"

Ord. Prof. Ali Fuad Başgil "27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri" isimli eserinde bu konuyu ve sonrasında gelişen olayları teferruatlı olarak anlatmaktadır:

"Söz konusu karar, Anayasamızın lâfzına da ruhuna da tamamiyle uygundur. Bununla beraber, o yetki kanunu henüz ne oylanmış ne de yayınlanmış olduğu için hukukî açıdan hakkında tavır almak şu an imkânsızdır.

Bilindiği gibi, Anayasamızın metni meclis araştırmasından çok kısa bir şekilde bahseder. 22. madde, yolsuzlukla suçlanan bakanların sorumluluğunu ele alır ve ayrıntısı için Meclis iç tüzüğüne gönderme yapar.

İç tüzük, 169. maddeden başlayarak, bakanlık sorumlulukları hakkındaki normal araştırma yöntemini açık açık belirler. 177. maddede üslûp değişir, genel ve kesin bir nitelik kazanır: ‘Şayet Meclis doğrudan (yani yönetimin aracılığı olmadan) bilgi almak isterse, bir soruşturma komisyonu, vb. kurulmasına karar verir.’

Bu metin açıktır. Bu konuda Meclis’e geniş bir salâhiyet tanımaktadır. Meclis iç tüzüğünün kanun kuvvetinde olduğunu ve Anayasa ile birlik ve bütünlük oluşturduğunu da eklememiz gerek.

Hem zaten bu hüküm sadece bizim ülkemize özgü bir şey de değildir. Bütün demokratik devletlerde bulunur ve oralarda, bilhassa da Amerika Birleşik Devletleri’nde önemli bir rol oynar.

Özetle, Meclis tarafından bir araştırma komisyonunun kurulmasında gayri meşru hiçbir yan yoktur; Meclis, siyasî partiler de dahil olmak üzere özel veya tüzel kişiler hakkında araştırma yapma yetkisine sahiptir.

Şimdi geriye bu komisyona verilen yetkilerin alanını tam olarak bilmek kalıyor. Resmî açıklamaları bekleyelim. Ondan sonra bu konudaki görüşümüzü söyleriz.”

Bazı Hukuk Profesörlerinin maksatlı açıklamaları

Ertesi gün, yani 27 Nisan’da muhalefet gazeteleri, Hukuk Fakültesi koridorlarından bir gün önce topladıkları bütün görüşleri manşetlerden verdiler. Benim görüşlerime ise yer verilmemişti. Sebebi çok açık bir ihmaldi bu, çünkü ben Meclis’in kararını uygun buluyordum, muhalefet ise Parlâmento’nun yetkisi içinde olan meselelerini destekleyen her fikri, isterse bu kanunlara tas tamam uygun düşse bile, sistemli bir şekilde hasır altı ediyordu.

Hukuk Fakültesinden üç meslektaşım açıklamalarında, Meclis’in kararını sert bir şekilde tenkit ediyor ve halkı kışkırtıyorlardı. Özellikle de –ucuz

yoldan şöhret olma arzusunu tatmin etmekten çekinmeyen bir kimse olan– Hüseyin Nail Kubalı, en ufak bir hukukî temele dayanmaksızın açıkça kışkırtıcı bir tavır almıştı. Meclis iç tüzüğünün 177. maddesinin varlığından habersizmiş gibi, Parlâmento'nun siyasî partileri hedef alan bir araştırma komisyonu kurma hakkını inkâr ediyordu. Kendisinin Meclis soruşturmasıyla ilgili hiçbir şey bilmediğini sanırdınız. Yetki kanununun metnini –ki o zaman henüz yayınlanmamış olduğunu hatırlatalım– okumadan ve sırf kulağına gelen söylentilere dayanarak bu kanunu gelişigüzel tenkit ediyordu. Ve bu basit bahaneden hareketle, Demokrat Parti iktidarına insafsızca saldırıyordu.

Aslında o bu ölçüsüz sözleriyle, sadece Demokrat hükûmetin 1958 yılında kendisi aleyhinde almış olduğu tedbirlerin intikamını alma peşindeydi. Üniversite yönetmeliğince öğretim üyelerinin gündelik siyasî patırtı ve gürültülere karışmaları ve bu hususta taraf olmaları yasak olmasına rağmen, –gerçi bu yasak her ne kadar tartışmalı olsa da– kendisinden bahsettirmek için her an yanıp tutuşan bu profesör, polemik yapmak için her fırsattan yararlanıyordu. İşte o yüzden Menderes hükûmeti onu, görevinden uzaklaştırmak zorunda kalmış, bir süre sonra da gerçi eski vazifesine iade etmiş, fakat ondaki bu inatçı kini bir türlü silip atamamıştı.

Açıklamalarında Kubalı'nın sarfettiği sözler kadar sert olmamakla beraber diğer iki profesör de Meclis'in bu kararının aynı şekilde yasa dışı olduğunu iddia ediyorlardı.

Üniversite Gençliğinin Ayaklanması

28 Nisan Perşembe, Cumhuriyet Halk Partililer tarafından birkaç yıldan beri gösterilen gayret, meyvelerini vermeye başlamıştı. Yukarıda bahsettiğimiz açıklamalar yayınlanır yayınlanmaz, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Üniversitedeki sayısız örgütleri harekete geçti. Bu örgütlerin üyeleri o üç profesörün halka açık beyanlarını slogan olarak kullanıp 27 Nisan günü öğleden sonra gruplar hâlinde toplandılar ve ertesi günü bir ayaklanma plânı hazırladılar.

O gün saat on birde dersim vardı, saat onda Üniversiteye geldim. Ana giriş kapısı önünde gençler birbirleriyle ateşli ateşli konuşuyor veya bir

gruptan öbür gruba koşturuyorlardı.*”Mutlu gençlik hep oyunda oynaşta”* diye düşündüm. Ayrıca dikkat çekecek hiçbir şey yoktu. Odamda notlarıma göz atmak için ikinci kata çıktım. Oradan –saat onu birkaç dakika geçiyordu– âniden büyük avludan gelen müthiş bağırtılar çağırtılar duydum. İşimden başımı kaldırmaksızın*“gençlerin gürültüleri”* deyip geçtim. Fakat gürültü giderek artıyordu, sonunda dayanamayıp dışarıda ne olup bittiğini görmek için kalkıp yürüdüm. Beklenmedik bir şey! Binlerce genç ana salonda ve onu çevreleyen koridorların çevrelerinde üst üste yığılıyorlardı.

Bağırış çağırışlar ve konuşmalar birbirine karışıyor, kalabalık içinden;

“Kahrolsun hükûmet!”

“Menderes istifa!”

Sloganlarıyla gençler tempo tuttuyordu. Kalabalığın içine dalan polisler göstericileri boşuna dağıtmaya çalışıyorlardı. Derken göz yaşartıcı bombalar savruldu. Gözyaşlarından yarı körleşmiş gözlerle öğrenciler çıkışa doğru kitle hâlinde koşuşuyor, önce binanın arkasında yer alan parkta, ardından da Üniversite’nin sağ kanadı ile eski Beyazıt “Yangın Kulesi” arasında uzanan meydanda grup grup bir araya geliyorlardı. Orada, yaklaşık dört bin kadar öğrenci, hükûmete küfür ve hakaretler yağdırarak, protestolarına tekrar başladılar.

Polislerle askerlerin birbirine karıştığı güvenlik güçleri, ana giriş kapısı önünde ve Atatürk heykeli etrafında vaziyet almışlardı. Gösterici kitlesinden kopanlar gruplar hâlinde heykele doğru kaçıyor, polisler de onların arasından elebaşıları yakalamaya çalışıyordu. Bu elebaşıların çoğunluğunu Cumhuriyet Halk Partisi örgütlerinin elemanları oluşturuyordu. Güvenlik güçleriyle çok şiddetli bir şekilde vuruşuyorlardı.

Tam bu kritik anda, –Boğaz’ın öte yakasındaki Ormancılık Enstitüsünde okuyan– Turan Emeksiz adlı bir öğrenci göstericilere katılmak istedi. Hızla koşmaktayken bir polisin kurşunu kendisine isabet etti. Yere cansız yuvarlandı. O andan itibaren ne olacaktı? Daha kötü şeyler meydana gelebilirdi. İkinci katın pencerelerinden bizlerin, –profesörler, doçentler, asistanlar ve çok sayıda idarî personelin– hâdiseleri nasıl bir tedirginlikle takip ettiğimizi varın siz düşünün.

Saat onbire doğru sıkıntı ve tedirginliğimiz son safhaya vardı. Otuz kadar atlı polis "Yangın Kulesi" yanında toplanmış bulunan göstericileri dağıtma emri aldı. Atlılar ilerlediler. Göstericiler arasından müthiş bir vaveylâ koptu. Hepsi de ellerine geçirdikleri taş, toprak ne buldularsa atlı polislerin üzerine yağmur gibi yağdırmaya başladılar.

Bu hengâmeden ürken atlar daha ileri gitmeyi reddederek arka ayakları üzerinde şaha kalktılar. Bazı polisler bineklerinden düştüler. Sonunda atlı polisler geri çekildiler ve onların yerini derhal o zamana kadar ana kapının girişinde beklemekte olan piyade birliği aldı.

Başlarında subayları olmak üzere süngü çekmiş askerler, öğrencilerin sımsıkı kalabalığı üzerine yürüdü. Bunun üzerine talebeler var güçleriyle ve âhenkli bir şekilde:

Yaşasın ordu!

Yaşasın kahraman Türk askeri!"

diye bağırmaya başladılar. O anda, itiraf edeyim ki, heyecandan nefesim kesildi. Bir yanda bu çığlıklar, diğer yanda uygun adım yürüyüş devam ederken iki taraf arasında artık birkaç adımlık bir mesafe kaldı. Aniden birlik durdu. Birkaç saniyelik bir duraklamanın hemen ardından subaylar, askerler ve öğrenciler birbirlerine sarılıp neredeyse gözleri yaşlı bir hâlde kucaklaşmaya başladılar. Kendi kendime *"Menderes hükûmetinin sonudur bu" dedim, "çünkü harekete artık askerler de katıldı."*

Bu arada, Rektörlük Köşkü'nün yakınında bizim görüş alanımız dışında, parka açılan büyük giriş kapısına doğru, aslında daha az dramatik olan bir başka olay gerçekleşiyordu. Bir müddet sonra öğrendik ki, Rektör Sıddık Sami Onar, arabasıyla geldiğinde, üniversite yetkililerinin resmî bir daveti olmadan bina içine girmeye hakları olmadığını iddia ettiği polis şeflerine verip veriştirmiş. İtişip kakışma sırasında da rektör yere düşmüş, gözlükleri kırılmış ve alnından hafifçe yaralanmış. Önce emniyet müdürlüğüne, ardından da valiliğe götürülmüş. Orada vali ve belediye başkanı kendisine yakın alâka göstermiş ve yarası bir doktor tarafından pansuman edilmiş. Oradan çıkınca üniversiteye gelmiş ve bir saatten beri artık yatışmaya ve

sâkinleşmeye, hatta bir kısmı çoktan gösteri yerinden ayrılmaya başlayan öğrencilere hitap etmek istemiş.

Kanaatimce böyle bir konuşma yapması yersiz ve lüzumsuzdu. Çünkü kendisinin sırf pansumanlı yüzü bile, hâlâ orada çok sayıda olan göstericilerin öfkesini alevlendirebilir ve onları yeni bir gösteriye sevkedebilirdi. Ne var ki, o muhteris adamın asıl maksadı da zaten bu imiş.

Yarasıyla son derece iftihar eder bir eda ile, binanın birinci katındaki pencereden talebelere seslenir ve gösteriye son verip sükûnet içinde dağılmalarını tavsiye eder. Gerçekten de söylediği sözler aynen böyle. Fakat sargı bezleriyle sarılı başının hâli, o sözlerin tam aksini haykırıyor ve üstü kapalı olarak intikam alınmasını istiyordu. Göstericiler bu sessiz daveti anlamakta gecikmediler. Biraz daha uzağa gidip, Beyazıt meydanında toplandılar. Gösteriler öncekinden çok daha kötü ve çok daha güçlü bir şekilde tekrar başladı. Bu sefer de, güya rektörün intikamını almak içindi.

Hukukî Bir Konunun Tartışması

Bu gösteriler bizim uzağımızda devam ederken, –sadece bağırış çağırışları ve havaya atılan silâh seslerini duyuyorduk– birkaç meslektaşımla birlikte dekanın odasında, bu gösterilerde güvenlik güçlerinin tutumunu tartışmak için toplandık. Biri güvenlik güçlerinin izinsiz ve kendilerine açık çağrı yapılmadan ünversite binası içine girmelerinin hukuk dışı olduğunu sert ifadelerle dile getiriyordu. Bu teze göre, üniversite özerk bir kurum olduğundan güvenlik güçlerinin üniversitenin işlerine burnunu sokmaya hakkı yoktu. Onların müdahalesi, üniversite bahçesinin kapılarını kapatmak ve dışarıda nöbet tutmakla sınırlı kalmalıydı. O zaman, gençler gösterilerini yapacaklar, bağıracaklar, çağıracaklar, sonra da öyleye doğru acıkıp kendiliklerinden dağılacaklardı. Böylece de her türlü felâketten kaçınılmış olacaktı.

Özetle, rektörün ve diğer birkaç meslektaşın tezi bu idi ve Yassıada Mahkemesi’nde bunu savundular, o mahkeme de bu görüşü resmen kabul etti.

Benim o meslektaşa cevabım bu görüşe taban tabana zıt bir cevaptı, çünkü bence o düşünce kesinkes anarşiye götürürdü. Şu apaçık veriden hareket etmek gerekir: Devlet otoritesine bağlı güçlerin, kamu barış ve güvenliğini ayakta tutmaları sadece hakları değil, vazifeleridir de. Dolayısıyla, bu barış ve güvenliğin tehdit altında bulunduğu yerde müdahale etmekle yükümlüdürler, o yüzden de bu konuda herhangi bir davetin yapılmasını beklemeye, hele hele muhtemel bir izine ihtiyaç duymazlar. Demek ki, gerektiğinde üniversite binalarına da, cami veya kilise gibi mâbetlerede de girebilirler

Hukukun bu genel kuralının dışında kalan tek bir yer vardır, orası da Vatikan'dır. İtalyan güvenlik güçleri, o küçük site devletinin topraklarına ancak Vatikan'ın açık isteği üzerine girebilir. Zaten bu istisna da iki haklı sebebe dayanır: Birincisi, iki devlet arasında varılmış olan tarafsızlık anlaşması; ikincisi de, Vatikan'ın kendi sahip olduğu ve iç güvenliğini sağlamaya yeterli silâhlı kuvvetlerinin oluşu.

Üniversite ise, özerk olmasına rağmen, Vatikan gibi devlet içinde ayrı bir devlet konumuna sahip değildir; ayrıca onun gibi iç düzenini koruyacak emniyet kuvvetlerine de sahip değildir. O yüzden, güvenliğiyle ilgili hususlarda kamu düzeninin genel kurallarına tabidir. Bu özel durumda özerklik, ne mutlak bağımsızlık anlamına gelir, ne de apayrı bir ayrıcalık. Bu hâliyle özerklik, sadece üniversitenin eğitim, bilim ve iç yönetim meselelerinde sahip olduğu yetkiyi ifade eder. Kamu düzeninin genel yönetiminden gerektiği şekilde ayrı kalmasına imkân veren bütün bu hususlar bir yana, özerklik kavramının burada kapsadığı belirli alan işte bundan ibarettir.

Dahası, üniversite öğrencilerinin tamamı hükûmete karşı değillerdir; aksine iktidar taraflıları ve düşmanları olarak bölünmüşlerdir. Tutun ki, iki taraf arasında bir kavga patlak verdi, yaralananlar, hatta ölenler oldu, bunun sorumlusu kim olacak? Hayır, hayır, gerçekten de üniversitenin tam özerkliği tezi neticede kamu düzenine ters düşer ve sonu ister istemez anarşiye varır dayanır."

** * **

Seçimi kaybetmeye dayanamazlar

İstanbul'daki öğrenci gösterileri 29 Nisan'da Ankara'ya sıçradı. Kızılayda hemen hergün gösterilen devam etmekteydi.

Menderes birinci radyo konuşmasını 29 Nisan'da yaptı. Kısaca; olayların huzuru bozmak isteyen suikastçılar, tertipçiler tarafından organize edildiğini, herkesin dikkatli olup uyanık bulunmalarını rica ve hükümetin gerekli önlemleri alacağı gibi hususlara temas ediyordu.

Hadiseler saat saat büyümeye devam ediyor ve tehlikeli boyutlara ulaşıyordu. Bu günleri anlatan Menderes'in ikinci radyo konuşması bugün tarihi bir değer taşıyan belge niteliğindedir. 30 Nisan'da yaptığı bu konuşmasında milletine şöyle sesleniyordu:

"Muhterem vatandaşlarım;

Bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaklardır.

Memleketin asayiş ve selameti ile ve vatandaşlarımızın huzur ve emniyeti ile oynanamaz. Bu huzur ve emniyetin ve bozulmasına çalışan sükun ve asayişin muhafazasına hükümetimiz son derece azimli ve kararlıdır.

Aziz ve muhterem vatandaşlarım;

Her an ve her saat başında yalan haberler, bir takım korkunç şayialar çıkarılmak suretiyle heyecanı arttırmak ve bu heyecan vasatında bir takım kışkırtmalar da yaparak hadiseler çıkartmak istenmekte olduğunu ve bu yıkıcı faaliyetlerin belli merkezlerden idare edilmekte bulunduğunu dünkü konuşmamda arz ve ifade etmiştim. Bu şayialara ve bu yalan haberlere

inanılmamasını ve hatta bunları yapanların alakalılara ve vazifelilere ihbar edilmesini de ayrıca rica etmiştim.

Filhakika, ortada hiçbir şey yok iken hadise çıkarabilmek için, ancak bu yollara ve usullere müracaat olunur. Kandırılması en kolay olan ve toplantı halinde bulunan zümreler seçilmek suretiyle bunların üzerinde daimi surette yıkıcı faaliyet ve propagandalar teksif edilir ve bunlar küçük bir zümre bile olsalar, 30 milyonluk Türkiye'nin hacmine ve ebadına nisbetle bir zerre dahi teşkil etmeseler de, bunlar sanki teşkilatlı ve vurucu bir kuvvetmiş gibi ele alınarak, bir memleketin kaderi üzerinde pervasızca oynayabilmek imkanlarının aranmasına ve bu yolların araştırılmasına çıkılıyor. İstanbul ve Ankara'mızda iki gündür yaratılmak istenilen hadiselerin kısaca izahı ve manası işte bundan ibarettir.

Bir memlekette bir takım ayaklanma hareketleri için vasat ve şartlar hiçbir suretle müsait değil ise, profesyonellerin ve bu işlerin esnafı olanların tutacakları yol işte budur. Güzelim memleketimizde ayaklanmalar için hiçbir sebebin mevcut olmadığı aşikârdır. Memleketimiz eski devrin hürriyetsizlik ikliminden çıkıp çok partili bir idareye kavuşmuştur. Binaenaleyh hürriyetsizliğin, tek parti tehakkümünün, seçim yapmadan iktidarda bulunmanın, seçim yapıldığı takdirde ise rey sandıklarının nasıl kırılıp onbinlerce mazbatanın nasıl tahrif edildiğinin ve nasıl reylerin çalınıp millet iradesinin ayaklar altında çiğnendiğinin türlü ve aşikâr misallerini görmüş ve yaşamış memleketimiz bu iklimin içinden çıkıp gelmektedir.

Diğer taraftan sefalete mahkûm olmanın bu memleketin kaderi olduğuna inanmışçasına ve bunu kabul etmişcesine çeyrek asır içerisinde memleketin meselelerine, vatandaşın ihtiyaçlarına, medeni ve ileri bir hayata kavuşmanın icaplarına nasıl omuz silkercesine lakayd kalındığını görüp yaşamış olan bir memlekettir. Türkiyemizde bugün asırlarca yapılamayanların on sene içinde nasıl yapıldığını, memleketin bir baştan öbür başa her birisi bir kıymet olan sayısız eserlerle nasıl donanmış hale geldiğini görmekteyiz.

Ziraatte, sanayide, madencilikte ve nakliye ekonomisinde velhasıl iktisadi hayatın bütün kollarında, Türkiye'nin nasıl akla sığmaz bir süratle, bir asırlık mesafeyi bu on sene içinde aldığını görmekteyiz. Terakki, umran,

imar, iktisadi kalkınma, içtimai düzen velhasıl medeni ve ileri bir cemiyet olmamızın bütün şartlarını muayyen bir nizam ve ölçü içinde nasıl hep birden ele alınıp tahakkuk yoluna konmuş olduğunu vatandaşlar görmektedir. On sene evvelki ile bugünkü vatandaşlar kıyaslanabilmekte ve hükümlerini vermiş bulunmaktadırlar. İşte bu şartlar ve bu vasat ayaklanmanın şartlarıda vasat değildir. O halde, bir takım sun'i ve uydurma yollardan ve sözlerimin başında arzettiğim şekilde bir ayaklanma hareketi tahakkuk ettirilebilir mi diye memleket hazin, elim ve meş'um tecrübelerin sahası haline getirilmek isteniyor.

Tekrar arzediyorum, bir veya muayyen bir zümre, türlü yollardan ele alınıp elde bulundurulacak ve bir hareket haline getirildikten sonra veya hareketin içinde yuvarlanan bir kartopu gibi büyütülmek ümidine bel bağlanarak teşebbüslere girişilecek, diğer taraflardan vasatı hazırlamak için vatandaşın heyecanı her an kamçılanacak, bu sebeple mütemadiyen yalan haberler, korkunç dedikodular, tahripkâr şayialar ortalığa salınacak, her yerde vatandaşın idraki zaafa, iradesi felce uğrayacak. İşte usul bu, tatbik bu...

Hulâsa, memleket bir yalan selinde meş'um dedikodu ve şayiaların tufanında boğulmak istenmektedir. Buna karşı müteyakkız olmanın lüzumunu dünkü konuşmamda işaret ettim ve bugünkü izahlarımla aynı ricayı tekrar etmek istiyorum. Çünkü bu işin yani ayaklanma tertipçilerinin sermayelerinin yüzde 99'u yalan haberler inşa etmek, meş'um dedikodu ve şayiaları bütün vatan sathına yaymaktan ibarettir. Bu sebepledir ki, bu mesele üzerine tekrar avdet etmiş bulunuyorum ve bu nokta üzerinde ısrarla daha da duracağım.

Aziz ve muhterem vatandaşlarım:

Günün mühim meselesi yalancılıkla, şeametli şayia ve dedikodularla mücadele etmekten ibaret görülüyor. Adeta memleket emniyet ve selametinin, vatandaş huzurunu teminat altında bulundurmanın en esaslı meselesi bugünlerde işte budur. Size bu sözlerimin delillerini verebilmek benim için çok kolay. Şimdiye kadar çıkarılmış yalan haber ve havadislerin, aşağı ve bayağı dedikodu ve şayiaların, hadiseler ve hakikatlerle nasıl mütemadiyen tekzip edilmekte olduğunu hatırlatmam kafi gelir sanırım. Mesela, bundan üç gün evvel çıkarılan ve ortada dolaştırılan haberlerin

ertesi gün nasıl yalan olarak ortaya çıkıverdiğini, iki gün evvel çıkarılan yalanların da dün veya bugün sabun köpüğü gibi ortadan kayboluverdiğini hatırlatmam mevzuumun aydınlanması bakımından faydalı olur kanaatindeyim. Bugün çıkarılan yalanların da hadiselerle yarın tekzibe uğrayacağından hiç tereddüdümüz ve şüphemiz olmaması icap eder.

Mesela, şöyle çarpışmalar oldu, şu kadar yaralı var, ölü var veya tanınmış isimlerden; falan yerde filan öldü, İstanbul'da veya Ankara'da şunlar oldu, bunlar oldu. Yalan İstanbul'da ise başka, Ankara'da ise başka olarak piyasaya sürülür. Aileler telaş içinde, telefonlarda taziyeler, dostlardan başsağlığı dilemeleri. Yaratılmak istenilen bu. Ne alçakça bir hengame.

Bunları hep bildiğimiz ve hergün şahidi olduğumuz için, açıkça söylemekten çekinmiyorum.

Bu fesat yuvalarını dağıtmak, menbalarını kurutmak ve memleketimizin süratle ilerleme, kalkınma ve medeni milletler seviyesine erişme yolunda hızla ilerlemesinin milletçe saadetini duyabilecek bir huzura kavuşmak bizim için elbette mukadderdir. Çünkü, yalan dolanla işi elde etmek mümkün olursa, ayak patırtısı millet iradesinin üstüne çıkacak olursa, o milletin ve memleketin hali perişan olur. Bu gayri meşru ve meş'um emel ve teşebbüslere imkan verecek safdillerden olmadığımızı ve Türk Milleti'nin yalanlarla aldatılamayacağını hepimiz en kısa zamanlarda göreceğiz ve tarih kaydedecektir.

Aziz ve muhterem vatandaşlarım:

Milletimiz bir imtihan daha geçirmektedir ve imtihanda, şimdiden yüzde yüz muvaffak olmuştur. Ayaklanma tertipçileri oraya, buraya sevkettikleri mahdut sayıda aldatılmış vatandaşlarla başbaşadırlar. Halkımız her şeyi geniş bir idrak kavramasına dayanan mutlak bir alakasızlık içinde, tertipleri ve tertipçileri uzaktan ve nefretle seyretmektedir. Milletimiz tecrübelerini bir kat daha olgunlaştırmakta, milli bünyeye arız olacak bu gibi musibetlere karşı muafiyet ve mukavemetini bir kat daha kuvvetlendirmektedir. Esasen büyük millet olmanın ana vasfı ve sırrı bu değil midir? O kadar ki, şu bir hafta içinde geçirdiklerimiz on sene yaşamış kadar bizim için tecrübeler edinmeye kafi gelebilir. Bugün hiç birimiz on gün evvelki tasasız görüşlerin

evlatları değiliz ve milletçe işleri ele almamız elbette bu tecrübelerin ışığı altında kısa bir zaman evvelkinden farklı olacaktır.

Sevgili vatandaşlarım:

Bugün üçüncü gündür ki yer altında hazırlananlar meydanlarda, sokaklarda hareket haline çıkmıştır. Bu ortaya çıkış ve meydana dökülüş onlar hesabına, tertipçiler hesabına zamansız ve mevsimsiz olmuştur. Görülüyor ki bunların hepsi perde arkasında ve toprak altında bu bahar seçimlerin yapılacağına göre hazırlanmış, tertiplenmiş ve ayarlanmış oyunlardan ve kanlı macera tasavvurlarından ibarettir.

Dişe diş, başa baş, asacağız, keseceğiz şeklindeki haykırışların, tehditlerin manası şimdi daha açık olarak meydandadır. Bugün iki şehrimizin sokak ve meydanlarında avare avare dolaşan ayaklanma teşebbüsü, seçim kampanyalarında, seçim günlerinde ve seçim sandıklarının başında milli iradeyi zedeleyen, tahrip edecek olan bir milli musibet haline getirilecekti. Perde kalktı, sahne meydana çıktı, derdin bahanesi apacık meydandadır. Kavuklar devrildi, başlar bütün hatlarıyla milletimizin gözleri önündedir.

Muhterem arkadaşlarım:

İki günden beri lüzumsuz yere vatandaşlarımız zerre kadar zedelenmesinler kaygısıyla hareket olundu. Memleketin asayiş ve inzibati ve huzur ve sükununun temini pahasına bile bu hareket tarzı ihtiyar olundu. Ancak bir milletin kaderi, bir memleketin şeref ve itibarı uzun zaman askıda kalamaz. Bilhassa tahrik edilmiş vatandaşlarımızın vaziyeti bir defa ve sükunetle mütalaa etmelerini ve hareketlerini ona göre ayarlamalarını, yüreğim rikkat ve şefkatle dolu olarak rica edeceğim. Hususiyle, mekteplerimizde, tahsil çağındaki çocuklarımızın mütemadi tahriklerine maruz bırakılmaları ve memleketin emniyet ve huzurunu hırpalayacak surette tecviz olunacak hallerden değildir. Tahsil çağındaki çocuklarımızın ana ve babalarının veya velilerinin dikkat ve ihtimam ile manevi mesuliyeti üzerlerinde bulundurdukları bu çocuklarımızın hareketlerini daha yakından kontrol altına alarak onları memleket huzur ve sükununa zararlı bir unsur olmaktan alıkoymalarına gayret etmelerini rica ederim.

Tahrik edenlere gelince, bu hadiselerin bir tahrik ve tertip eseri olduğunda en küçük bir şüphe veya tereddüde yer yoktur. Bir misal arzedeyim: Dün Siyasi İlimler Okulu'nda tahrik edilmiş çocuklarımızın devletin silahlı kuvvetlerine mukavemet hareketlerinin başında ve o anda mektebin içinde milletvekillerinin mevcut olduğunu söylemek, hadiseleri bir kat daha tenvir etmeye kafidir sanırım. Tertip ve tahrikçilerin de artık işlerin eski tabiriyle "kader-i maruf"u çoktan aşmış bulunduğunu bir defa daha hatırlamalarında fayda vardır. Bu iş artık burada kesilip bitirilmelidir."

Başbakan Adnan Menderas aynı konuda 3. radyo konuşmasını 1 Mayıs 1960 da yaptı:

"Memleketimiz, kin ve husumetin, körleşmiş zalim bir gafletin bir kere daha suikastına maruz. İhtilâlden dem vurulmakta, ihtilâlin bir hak olduğu felsefesinden bahis açılmakta. İstanbul'da; sokaktan sokağa, meydandan meydana kaçışıp dağılan, dağılıp tekrar toplanan sanki bir gerilla teşkilatı… Bu mu ihtilâl...

Bu düpedüz bir asilik hareketi. Bir ayaklanma teşebbüsü. Bu düpedüz bir siyasi irtica. Cumhuriyet Halk Partisi'nde bir dördüncü seçimi kaybetmeye dayanamayanlar için bu ayaklanmalar; seçimden kaçınmanın, daha doğrusu seçimsiz iktidara gelmenin tek çaresidir. Geçen yıl büyük Ege taarruzu, Yunanistan Başvekilinin geliş tarihine düşürülmemiş miydi? Bugünkü olaylarda; 1 Mayıs Bayramı ve Cento toplantısı, 2 Mayıs İstanbul'da NATO toplantısı tarihlerine ayarlanmış görünmüyor mu?"

Menderes, Sıkıyönetim Komutanı Org. Fahri Özdilek'i arayarak gösterilere katılanlara öğrencilere sert davranılmamasını daha ilk gün telefonla arayarak söylemişti. Olayların içinden çıkışı konuşan Demokrat Parti'lilere göre Menderes'in inancı şu idi:

"… Milletin ve silahlı kuvvetlerin kendisiyle beraber olduğunu, profesyonel amaçlı kışkırtıcının ve bir takım nankör gazetecinin zaman içinde ezileceklerini, onların haklarından gelineceğini ümit ediyor ve inanıyordu."[33]

Anayasa Profesörü Ali Fuad Başgil Ankara'ya çağırılıyor

Menderes, Hükümetin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulabilmek amacıyla bilgi ve önerilerine başvurmak için; 28 Nisan'da Anayasa Ord. Profesörü Ali Fuad Başgil'e telefon edip kendilerini Ankara'ya davet ediyor.

Başgil, 29 Nisan'da Ankara'da oluyor. Akşam saat 20'de Çankaya'da yemeğe çağırılıyor. Son olaylar çeşitli boyutlarıyla ele alınıyor. Başgil, son derece "ihtiyatlı hareket" edilmesini ve gençlere sert davranılmamasını tavsiye ediyor.

Celal Bayar:

– Şimdi bizler ortada olup bitmekte olan bir durumla karşı karşıyayız: Araştırma komisyonu oluşturuldu, yetki kanunu çıktı ve bu tedbirler ayaklanmalara yol açtı. Ne yapmalıyız ve Sayın Profesör bize bu durumda ne tavsiye ediyor? Sanırım bu toplantının asıl amacı bu, halledilecek mesele de bundan ibaret.

– Sayın Cumhurbaşkanım, size asıl tavsiyem, son derecede ihtiyatlı hareket etmenizdir. Her şeyden önce de, yetki kanununun hükümlerini tatbik etmemenizdir, çünkü onlar Anayasa'ya tam manasıyla uygun değiller. Bu açıdan tekrar gözden geçirilmek üzere, bu kanunun Meclis'e hemen geri gönderilmesi uygun olur. Gençliğe karşı aşırı sert tedbirlere başvurmamaya özellikle çok dikkat edilmesi de gerekir.

– Ben kesinlikle bu görüşte değilim. Tam aksine, son derece sert davranılması ve kışkırtıcıların herkesin ders alacağı bir şekilde cezalandırılması lâzım. Şimdilerde yetkili makamların görevi bu olmalıdır.

Burada hafif bir anlam kayması oldu. Sayın Bayar düşüncesini ifade etmek için Arapça'dan Türkçe'ye geçmiş, çok sert ve suçluların ibret alacağı bir cezalandırma anlamına gelen "tenkil" kelimesini kullanmıştı. "Tenkil" ile sadece eleştiri anlamındaki "tenkit" kelimeleri arasındaki büyük benzerlikten ötürü ifadeyi tam olarak anladığımdan emin değildim. Konuya biraz açıklık getirilmesini isteyince, Cumhurbaşkanı biraz da öfkeli bir şekilde tenkitlerin zamanı çoktan geçtiği, şimdi ise elebaşıları şiddetle cezalandırma vakti olduğu cevabını verdi.

– Sayın Cumhurbaşkanım, lütfen beni bağışlayınız, ama ben bu görüşlere katılamam. Sosyal barışı koruma görevi dolayısıyla hükûmetin elbette kamu güvenliğini bozan kimselere karşı zorlayıcı tedbirler almak ve hatta gerekirse çok sert davranmak bazen hakkıdır. Fakat ne yaptığını, ne ettiğini çok iyi bilerek. Şu andaki durum fevkalâde vahim bir hâl aldığına göre, bence mesele çok daha nazik bir duruma gelmiştir, çünkü askerler bile bu hareketin içinde yer almaya başlamıştır. Ben İstanbul'daki gösterileri başından sonuna kadar takip ettim. Bu gösteriler basit bir talebe ayaklanmasının çok ötelerine ulaşmış bulunuyordu. Hiç şüphesiz bu gösterileri elebaşılar hazırlıyordu, fakat gelin görün ki onlar beş binden fazla genci bir araya getirip gırtlaklarını yırtarcasına "Kahrolsun hükûmet!" diye slogan attırabiliyorlardı. Özellikle de Üniversite'nin önünde kendi gözlerimle son derece çarpıcı ve anlamlı bir sahne gördüm…

– Ne sahnesi? diye sordu Cumhurbaşkanı.

Öğrenciler ile subay ve asker arasında aniden görülen kucaklaşmaları anlattım.

– Bu sahne, diyerek ilâve ettim, bence bundan böyle ordunun üniversite gençliği ile ortak hareket edeceğini gösterir. Vahim olan, çok vahim olan da budur. Bu durumda sert çarelere başvurmak gidişi daha da azdırır ve neticede kontrolü imkânsız tepkilere yol açar.

– Sayın Hocam, az önceki konuşmamız sırasında sizin bizi hatalı bulduğunuz izlenimi edindim. Böyle bir izlenim edinmekte haklıyım, haklıysam bize yönelttiğiniz tenkitler tam olarak nedir?

– Üzülerek açıkça ifade etmeliyim ki, sizler halkın büyük çoğunluğunun kesin desteğine, haklı veya haksız, güvenerek, ülkenin zinde ve etkili kuvvetleri olan üniversite öğretim üyelerini, yazarları, gazetecileri, subayları… ihmal ettiniz. Tek kelimeyle, Türkiye'nin "beyin takımı"nı umursamadınız. Asıl üzücü olan nokta da şu ki, biraz daha fazla uzlaşmacı, biraz daha fazla cana yakın bir tavır, bence, bu kuvvetleri dizginlemeye yeterdi.

– Bildiğiniz bütün şu emek ve gayretlerimizi yurdun en uç noktalarına varıncaya kadar yaymak yerine, birkaç üniversite profesörü ve birkaç

gazeteciyle ilgilenseydik, sizce gerçekten daha mı iyi olurdu?

– Bence biri diğerinin dışlanmasını gerektirmez. Bazı tutumlar size aydınların sempatisini kazandırırdı; bu gönül alış da ülke çapındaki çabalarınızı barış içinde yürütmenize imkân sağlardı. Söz ve yazılarıyla kamuoyunda size kazandıracakları destek de cabası.

– Benden tavsiye istemiştiniz. Bu kritik saatlerde vakit dardır. Hemen harekete geçmek, tedbirleri almakta acele etmek gerekir. Bir kere daha söyleyeyim, bana göre, şayet bir felâkete meydan verilmemek isteniyorsa, doğruca zora başvurmaktan kaçınılmalıdır. Bir iktidarın ayakta kalmak ve güçlükleri altetmek için sahip olduğu bütün çareler arasında, baskı yöntemi son çare olarak düşünülmelidir. İş o noktaya varmazdan önce, işte benim teklif ettiğim çözüm:

En başta, Menderes kabinesi derhal istifa etmeli. Ardından, mümkün olduğu ölçüde muhalefete de birkaç bakanlık vererek, Meclis'in ılımlı milletvekilleriyle yeni bir bakanlar kurulu oluşturulmalı. Böylece de bir çeşit koalisyon veya daha doğrusu bir millî birlik kabinesi kurulmalı. Bu yeni hükûmet, öncekinin siyasetinden sorumlu olmayacağı için, kararlarını tam bir serbestlik içinde alacak ve Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilen kanunların, bilhassa da yetki kanununun değiştirilmesini Parlâmento'ye teklif edebilecektir. Bu durumda muhalefet artık suçlayacak bir şey bulamayacak ve siyasî tansiyon düşecektir.

Adnan Menderes Yassıada'da Hasta yatağında

Cumhurbaşkanı Bayar bu teklife şiddetle karşı çıktı:

– Böyle bir hareket zaaf işareti olur ve rakiplerimizi daha da cesaretlendirmekten başka bir netice de doğurmaz. Bu sıkıntılı günlerde kabine değişikliğinden daha anlamsız bir şey olamaz. Tam aksine direnmeli, kararlı olmalı ve oldukça sert tedbirlere başvurulmalı.

– Söz konusu olan bensem, dedi Menderes, hiçbir tereddüt etmeden derhal istifa eder ve yerimi milletvekili arkadaşlarımdan birine bırakırım. Fakat, dedi konuşmasına kısa bir ara verdikten sonra, Sayın Hocam, bir kabine değişikliğinin bütün bu çalkantıya son vereceğinden emin misiniz? Durmak şöyle dursun, gittikçe daha beter bir hâl almasından korkarım.

Başbakan, çok açık bir şekilde, benim tekliflerimi Cumhurbaşkanı'ndan daha anlayışla ve daha soğukkanlılıkla karşılamıştı. Dış işleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'da:

– Başbakan'la Eskişehir'e gideli daha iki hafta olmadı. Hiç abartmadan söyleyeyim, iki yüz bin kişi Menderes'i coşkuyla alkışlayıp bağrına bastı. Böyle bir olayın hiçbir anlamı yok mu? Sanırım Sayın Profesör İstanbul Üniversitesi'ndeki gösteriler karşısında duyduğu heyecanın etkisinden kurtulamamış.

– Elbette halkın devlet adamlarına gösterdiği sevginin anlamı küçümsenemez. En azından demokratik bir ülkede bu yakın ilgi, iktidarın takip ettiği siyaseti ayrıca beğendiğini de gösterir. Şüphesiz ki, bu iyidir ve oldukça teşvik edicidir. Fakat öte yandan buna fazlaca bel bağlamamak ve yapılan o alkış ve gösterilen o tezahüratın sağlamlığına da haddinden fazla güvenmemek lâzımdır. Halkın duyguları çoğu zaman ters yönden esen rüzgâra göre istikamet değiştirir. Tarihte bir gün önce taptıkları insanların suratına ertesi gün tüküren yığınlar görülmedi mi?

Burada Menderes biraz sinirli bir tavırla araya girdi:

– Şahsen benim kimseden korkum yok. Hemen yarın Kızılay Meydanı'na korumasız gidecek, bir konuşma yapacak ve kalabalık bir kitleye durumu izah edeceğim ve başım dik olarak bana hakaret etmelerini bekleyeceğim.

– Sayın Başbakan, böyle bir maceraya kalkışmaktan sakınınız. Sizin gibi önemli bir kişi için kalabalığın arasına rastgele dalmak tehlikeli olur, çünkü orada sizi sevenler olduğu kadar size diş bileyenler de olabilir. Diş bileyenlerin her zaman bir rezalet çıkarma riski vardır. İstirham ederim bu fikirden vazgeçin.[34]

* * *

Cemal Gürsel Paşa’nın mektubu

3 Mayıs’da Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel dinlenmek için izine ayrılırken Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’e muhtıra gibi bir mektup bırakıyordu. Mektubu aşağıya aynen alıyoruz. Ama Adnan Menderes mektubu okudu mu, bilinmiyor.

Mektubun Metni:

Aziz vekilim,

Dün geceki konuşmalarımızdan cesaret ve ilham alarak zatıâlilerine, memleketin huzur ve istikrarı için alınması lazım gelen tedbir ve kararlar hakkında düşüncelerimi arz etmeyi milli ve vatani bir vazife bildim.

Sayın Başvekil’in açıklamalarını dinledim ve okudum; bunlar da benim düşüncelerimin kabulüne müsait bir zeminin henüz mevcut olmadığı aşikâr olarak belli ise de gene de görüşlerimin sizlere iblağının zaruretine inanıyorum.

Muhterem vekilim, şu hakikati kabul etmek lazımdır ki, Kayseri hadiseleriyle başlayıp son karar ve feci olaylara kadar devam eden vak’alar vatandaş ruhunda derin tesirler ve hükümete karşı telafisi güç hoşnutsuzluklar yaratmıştır. Hele ordunun talebelere karşı akılsızca kullanılması işin vehametini artırmış, ordu mensuplarında da huzursuzluk ve güvensizlik hisleri belirmiş, korkulan şey olmuş, ordu politikaya karıştırılmıştır.

Sayın vekilim,

Bu ahvâl küçümsenecek, cebir ve şiddetle geçiştirilecek şeylerden değildir. Memleket, hükümet ve partinin düştüğü bu müşkül vaziyeti kurtarmak için sükunetli fakat ciddi ve zecri tedbirler almak lazımdır. Bu tedbirler şunlar olmalıdır:

1. Cumhurbaşkanı istifa etmelidir. Cumhurbaşkanlığına Sayın Adnan Menderes getirilmelidir. Bu muhterem zatı her şeye rağmen milletin çoğunluğun sevmekte olduğuna kaniim. Bu sevgiden istifade edilerek kırılanların gönülleri alınmalı ve millete yeniden güven telkin edilmelidir.

2. Kabinede iyi kabul edilmeyen ve suihalleri bütün memlekete yayılmış bulunan zevat çıkartılması ve yeni kabine mutlak dürüst, makul zorcu değil, adalet ve şefkat hissi taşıyan zevattan kurulmalıdırır.

3. İstanbul, Ankara valileri ve Emniyet müdürleri süratle değiştirilmelidir.

4. Son çıkarılan ve tahkikat komisyonları ihdas eden kanun kaldırılmalıdır.

5. Ankara Örfi İdare kumandanı değiştirilmelidir.

6. Partilerin ocak, bucak teşkilatı kaldırılmalı, sadece vilayet merkezlerinde mümessiller bulundurulmalıdır.

7. Parti faaliyetleri azami senede iki defa, vilayet merkezlerinde ve mahdut partilerle yapılmalıdır.

8. Mevkuf gazeteciler bir af kanunu ile kısa zamanda tahliye edilmelidir.

9. Son hadiseden tevkif edilen talebeler tedricen serbest bırakılmalıdır, ilim müesseseleri yeniden faaliyete geçirilmelidir.

10. Şimdiye kadar çıkarılan bütün antidemokratik kanunlar tedricen kaldırılmalıdır.

11. Vatandaş, hürriyet ve eşit muamele hakkına mutlak surette riayet edilmelidir.

12. Ordunun mes’eleleri süratle halledilmelidir.

13. Din istismarcılığından vazgeçilmelidir.

14. Suiistimaller oluyor mu, bilmiyorum; fakat olduğu hakkında umumi bir kanaat mevcuttur ve milletin hükümete karşı itimatsızlığına sebep

olmaktadır. Bu gibi kötülüklerin şiddetle bertaraf edilmesi lazımdır.

15. Müstesna zamanlar ve günler haricinde hükümet büyükleri memleket gezilerinde suni büyük vatandaş toplulukları ile karşılaşmalar yapmak usulü kaldırılmalıdır.

Çok muhterem vekilim:

Bu yazdıklarım asla parti ve politika mülahaza ve tesiriyle değildir.

Memleketin durumunun bu tedbirlerin alınmasını zaruri kıldığına inandığım için arzediyorum. Sizlerin vatanperverlik ve vicdanlarınıza hitap ediyorum. Memlekette çok şeyler yaptığınız muhakkaktır, fakat bu da asla kâfi değildir. Bu yapılan işleri müstemleke idareleri de yapar, yapıyor, yapmıştır. Asıl mühim olan toplumun ruhunda yaşama şevk ve azminin geliştirilmesi, hak ve hürriyet aşkının kökleştirilmesi ve vatandaş idrakinin yüksek ve necip hislerle donatılmasıdır. Olaylar bu yolda olmadığımızı göstermektedir. Talebelerin hürriyet duygusu ile yaptıkları masumane tezahürata karşı, idarecilerin hatası yüzünden kıtalar sevk edilmesi ve onların desteği ile emniyet kuvvetlerinin ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri, profesörleri beraber coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi feci bir şeydir.

O hengamede kız talebelerin yürekler parçalayan çığlıklarının analar, babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak, memleketin huzuru bakımından büyük bir hata olduğuna kaniim. Bizim, gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lazım gelmez mi? İstikbali hissiz, duygusuz müstemleke ruhlu, yalnız maddeci bedbaht insanlara mı bırakmak istiyoruz?

Sayın vekilim, maruzatım muhakkak ki, çok mühim ve hatta çok cüretkârânedir. Fakat memleket için, millet için, hükümet ve hatta partinizin selameti için dikkate alınması lazımdır ve hatta çok lazımdır.

Derin ve sonsuz hörmetlerimi sunarım.

Kara Kuvvetleri Komutanı

Orgeneral Cemal GÜRSEL

* * *

Parola “555K”

“5 Mayıs, saat 17’de Kızılay’da.”

Bu parola fısıltı gazetesiyle her yere ulaştırıldı. Muhalefetin de desteklediği büyük bir kalabalık Kızılay’da toplandı. Başbakan Menderes ve Refik Koraltan otomobil ile Demokrat Parti merkezine giderlerken Kızılay’da nümayişçilerin gösterisi ile karşılaşınca, Menderes arabadan iniyor ve gruba karşı yürüyerek:

– Ne istiyorsunuz? Diye soruyor.

Bir öğrenci: “İstifanızı” diye cevap veriyor.

Menderes cesaretle kalabalığın içine girip konuşmak istiyor. Göstericilerin taşkınlığı daha da artıyor. Menderes:

– Öldürecek misiniz, beni, hadi öldürün. diyor. Polisler öğrencilerin arasından Menderes’i alıp bir gazetecinin arabasına bindirip kalabalıktan uzaklaştırıyorlar.

* * *

İzmir gezisi

Menderes Cumhuriyet Halk Partisi'nin bitmez tükenmez kavgalarından öğrencilerin gösterilerinden, Parti içindeki didişmelerden yorulmuş ve bunalmıştı.

Kendisini halkın içine atıp onlarla kucaklaşmak istiyordu. En büyük teselli kaynağı halkla beraberliği idi. Halk onu anlıyordu. Meydanlarda halk ile diyalog kurma konusunda onun kadar etkileyici bir politikacı azdı. İşte bütün bu sıkıntılar içinde, 14 Mayıs'ta Ordu vapuru ile İstanbul'dan hareketle İzmir yolculuğu başladı.

Vapur gece yarısı, saat 02'de Çanakkale'den geçerken, Çanakkale halkı ışıklandırılmış kayıklarla vapurun yolunu kesiyor. Adnan Menderes uykusundan uyandırılıyor ve yataktan kalkıp giyiniyor. Güverteye çıkıp doya doya çoşku içindeki insanları selamlıyor. Çanakkalelilerin bu sevgi gösterilerinden çok etkileniyor ve Çanakkale Valisi'ne teşekkür telgrafı gönderiyor.

15 Mayıs'ta vapur İzmir limana yanaşınca kalabalığı gören Menderes ve yanındaki heyet şaşkınlık içindeydi. Bu kadar kalabalık, aman Allahım… Yer-gök, Menderes diye inliyordu.

Adnan Menderes vapurdan inip protokoldekilerle selamlaştı. Karşılayanların arasında Hava General İrfan Tansel'in soğuk ve mesafeli davranışı dikkat çekiyordu.

Başbakan Menderes halkın arasına karıştı. Konuşmasını zor yapabildi. Kalabalığın olağanüstü ilgisi karşısında mutluluğu doruğa çıkmıştı. Ancak insanların sevgi tezahüratları yanında subayların davranışlarında bir tedirginlik seziliyordu.

Ertesi gün İzmir Karşıyaka'dan başlayarak Bergama'da bir fabrika açılışına gidene kadar halkın müthiş ve yoğun ilgisi hiç eksilmedi. Açılışta

yaptığı konuşmada “TÜRKİYE’nin kaderi sizin elinizdedir” diyerek dinleyicilere sesleniyordu.

Bergama’dan sonra Manisa’ya uğranıyor. Daha sonra da Turgutlu’da, Salihli’de ve Gediz Barajı’nın açılışında aynı kalabalık onunla beraberdi. Hele Gediz üzerindeki Demirköprü Barajının açılışında 60 bin kişi vardı. Yolu daha yapılmamış, ulaşımı olmayan bu bölgeye bu kadar insan nereden ve nasıl gelmişti!... Belki de Ege insanı bilerek veya bilmeyerek değil ama sezerek, bir daha göremeyeceğini hissederek onu görmek, onun sesini duymak için toplanmıştı…

Burada Yunus Emre’yi rahmetle anarak bir anıyı hatırladım. Nihat Sami Banarlı yazmıştı. İzmir’e giden demiryolu yolu yapımı dolayısıyla Sivrihisar’daki Yunus Emre kabrinin yerinin değiştirilmesi gerekiyor. 1940’lı yıllar. Nakil işini yapacak ekip sabah gittiklerinde on binlerce insanın kabrin etrafında toplandığını görüyorlar. Bu insanlar tekbir ve salavatlar eşliğinde kabrin açılıp nakil işleminin yapılmasını takip ediyorlar. Gönüllere taht kurmuş Allah aşığı garip Yunus’a asırlar geçmesine rağmen gösterilen büyük sevgi ve saygı... Anadolu insanının vefası...

Turgutlu’daki konuşmasında Menderes öğrencileri kışkırtan, haksız yere hükümete karşı çıkan Prof. H. Nail Kubalı gibi profesörler için; içinde “Karacübbeliler, Kararuhlular” gibi tabirler geçen bir konuşmayı yaptı. Daha sonra arkadaşları konuşmanın iyi olmadığını söyleyince:

“Biliyorum, isteyerek olmadı, ağzımdan kaçtı. Düzeltiriz.” diye cevap verdi.

Hoş, mukadder olan kader zaten rolünü yerine getiriyordu. O kelimeleri dememiş olsa tersi mi olacaktı… Hem –o gün için söylüyorum– o profesörler değil miydi ki ihtilâle hukuki gerekçeler uyduran, ihtilâlcileri yanıltanlar…

Harbiyelilerin yürüyüşü

Harp Okulu öğrencileri olaylarının başladığı 28 Nisan’dan hemen sonra yürüyüş yaparak, birkaç gün önce iktidarı tenkit eden nümayişçiler arasında bulunmuş sivil giyimli bazı subayların tutuklandığını, onların serbest

bırakılmalarını istiyerek, Hükümetin tutumunu protesto etmek istiyorlardı. Öğrencilerin Okul Komutanı Sıtkı Ulay tarafından yatıştırıldıkları söyleniyordu.

21 Mayıs 1960 günü, Harp Okulu öğrencileri subayların kontrolünde, okullarından orduevine kadar yürüyüş yapıp, Atatürk heykelinin önünde toplandılar ve "Dağ Başını Duman Almış" marşını söylediler, dağıldılar.

Bu olay Demokrat Parti'ler arasında ayrı bir tedirginlik yarattı. Olayın üzerine daha fazla gidilmesi gerektiği ve muhakkak bir şeyler yapılması üzerinde herkes neredeyse hemfikirdi.

23 Mayıs'ta Demokrat Parti Genel İdare Kurulu toplantısında grup adeta kaynıyordu. Ama Adnan Menderes:

"Harbiye yürüyüşü zannedildiği gibi önemli değildir. Bir defa biz demokratik memleketlerde bu gibi gösterilerin sık sık vuku bulunduğunu unutuyoruz.... Harp Okulu öğrencilerinin nümayişlerinde tahrikler olmuştur. Biz daha birkaç gün önceden, gösteri yapmaya hazırlandıklarını haber alınca Harbiye'yi dışarı ile temastan men etmiş yasaklanmıştık." Başbakan daha sonra özetle; Hindistan Başbakanı Nehru'nun Ankara'yı ziyareti dolayısıyla Çankaya yolu üzerine öğrenciler üzülmesin diye yine yol kenarlarına çıkarılmasına izin verdiklerini ve bazı sivillerin öğrencileri tahrik ettiğini, söyledi.[35]

Demokrat Parti grup toplantısını 25 Mayıs 1960'da yaptı. Toplantı çok gürültülü ve isyan dolu bir hava içinde geçiyordu. Adnan Menderes arkadaşlarına söz geçiremiyordu. Yatıştırmak için Tahkikat Komisyonu'nun çalışmalarının bittiğini ve bunu gideceği Eskişehir'de açıklayacağını söyledi. Fakat ortalığı yatıştıramayınca; Parti Başkanı sıfatıyla eseflerini belirterek toplantıyı terketti.

Bazı asker kökenli milletvekillerinin ağırlıkta olduğu bir grupla Eskişehir'e hareket etti.

* * *

İhtilâl günü kararlaştırılıyor

İhtilâlciler, Genel Kurmay Başkanlığı'nda, 18 Mayıs'ta gizli bir toplantı yapıp ihtilal gününü kararlaştırmak istiyorlardı. Önce 20 Mayıs düşünüldü.

Olmaz.

Niçin olmaz? O gün Hindistan Başbakanı Nehru Ankara'ya geliyordu.

Orhan Kalibay 26 Mayıs'ı teklif ediyor. Yine olmaz. Çünkü, Menderes 26 Mayıs'ta Atina'ya gidecek.

"Menderes yokken ihtilal" yapılamıyordu. Üstelik yurt dşında ikili anlaşmalara dayanıp Amerika'yı harekete geçirebilirdi."[36]

23 Mayıs 1960 gecesi ihtilalcilere yeni katılan General İrfan Baştuğ'un evinde, Ankara'da ihtilâl kararı toplantısı yapılıyor. Netice:

– İhtilâl için 25/26 Mayıs kararı veriliyor.

Ama Menderes 25 Mayıs'ta Eskişehir'e gitme kararı alıyordu. Ankara'daki ihtilal komitesi, İstanbul'daki komiteyle temasa geçerek kararın ertelemesini istiyor. Ancak İstanbul tarafı 24 saat süre tanıyorlar ve hemen M. Yurdakuler'i Ankara'ya yolluyorlar:

"Ankara katılmasa da biz 26/27 Mayıs gecesi harekete geçiyoruz."

Ankara Komiteside bu kararı kabul ediyordu. İhtilâl için başka ne vardı yapılacak?

Onu sonra düşünürlerdi.

İstanbul cenahı tamamdı. Ankara tamamdı. Hareket başlamalıydı...

Ve de öyle oldu...

İhtilâl öncesi DP'de durum

Demokrat Parti'liler tedirgindiler. Yaylacılar grubu ve onların önde gelen isimlerden Sıtkı Yırcalı ve arkadaşları da çok rahatsızdılar.

23 Mayıs da Demokrat Parti Meclis Grubu toplantısı Çankaya'da yapılıyor. R. Salim Burçak, Kamil Gündeş gibi isimler bile artık endişelidirler. Bu toplantıda endişeler dile getirilir. R. Salim Burçak, Menderes'in söylediklerini şöyle nakleder:

"Harbiye nümayişi zannedildiği kadar önemli değildir. Bir defa, biz, demokratik memleketlerde bu gibi gösterilerin sık sık vuku bulduğunu unutuyoruz. Mesela Amerika'da Negrolar ve başkaları hemen her gün gösteri yaparlar. Halk bu işlere bizde olduğu kadar önem vermez. Diğer taraftan, Harp Okulu öğrencilerinin nümayişlerinde tahrikler olmuştur. Biz daha birkaç gün önceden, gösteri yapmaya hazırlandıklarını haber alınca Harbiyeyi dışarı ile temastan men etmiştik."[37]

Cumhuriyet Halk Partisi'de Harbiyelilerin yürüyüşlerini ve Silahlı Kuvvetlerdeki huzursuzluğu yakından takip ediyor ve memlekette bir ihtilâl havasının esmeye başladığını öne sürüyorlardı.

Menderes, Cumhuriyet Halk Partisi'nin "ihtilâl" sözünden öylesine etkilenmişti ki toplantıda:

"Kim ihtilâl yapacak?

Halk yapmaz.

Asker de yapmaz. Çünkü siyasete karışmaz. Ordu bizimle beraberdir…" diyordu.

Sıtkı Yırcalı: "Yeni çareler aramalıyız. Önce yeni seçim yapılacağını bildirip, Tahkikat komisyonuna son vermeliyiz. Basına konulan yasaklar kaldırılmalı... Hükümet istifa etmeli..." gibi görüşler ileri sürüyordu.

Bu görüşlere Başbakan olumlu yaklaşıyor ve her an istifa edebileceğini ifade ediyorsa da, Cumhurbaşkanı Celal Bayar bu düşüncelere şiddetle karşı

çıkıyordu. Yılların tecrübeli politikacısı ne yazık ki ileriyi göremiyordu...

Adnan Menderes’e göre ordu, kutsal, mukaddes bir kurumdur. Zaman zaman şöyle der:

“Ben 7 yıl askerlik yaptım. Orduyu benim kadar kimse iyi tanıyamaz.”

Ordunun İhtilâl yapacağına dair her taraftan ihbarlar yoğun bir şekilde yağmaktadır. Oysa Başbakan, generallerin kendisine gelip ihtilâl yapmayacakları teminatı verdiklerini söylüyor. Gelen ihbarların üzerine hiç gitmiyordu.

Ayrıca;

“Orduyu modernleştirmek için nasıl çırpındığımı görmüyorlar mı?” diyordu.

Gafletin bu kadarı…

Niçin, neden?

Sorularına cevap bulmak zor…

Adnan Manderes ve Ordu

Başbakan Adnan Menderes, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanıp yok olmasını bizzat yaşadı. Kurtuluş Savaşı başladığında daha 17 yaşında olmasına rağmen okulunu bırakarak kendi isteğiyle asker ocağına koştu.

Her zaman askerleri ve askerliği çok sevdiğini ve Silahlı Kuvvetlerimizi yakından tanıdığını, övünerek etrafındakilere anlatırdı:

Rıfkı Salim Burçak’ın görüşüne göre:

“... Ordu’da iktidara karşı bir hareket ihtimalinden söz edilse, Adnan Menderes, kesin ve kararlı bir tavır takınarak bu konuda kimseye söz söyletmez ve Türk Ordusu’nun üzerine toz kondurmazdı.”[38]

Fakat Adnan Menderes'in yanıldığı, değerlendirmesini tam yapamadığı bir muhalefet ve onun lideri olan Gazi Atatürk'ün silah arkadaşı, Garp Cephesi Komutanı İsmet İnönü vardı. İsmet İnönü ordu üzerindeki sempati ve etkinliğiyle ve saygın kişiliğiyle Menderes'in karşısında güçlü ve asker kökenli bir liderdi.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin baskılarıyla ordu içindeki iktidara muhalif gruplar, Adnan Menderes ve Demokrat Parti'nin ülke idaresindeki tutumundan memnuniyetsizliklerini ifadeden çekinmiyor ve bu yönetimi bir şekilde sona erdirmek için çalışıyorlardı.

İhtilâl hazırlığındaki komitede ise; Menderes ve onun yanında olanlardan kurtulmanın tek çaresinin ordunun yönetime el koyması olabileceği düşüncesi ön plana çıktı. Sonuçta ülkede huzur ve milli birliği sağlamanın, kardeş kavgalarına son vermenin başka bir yolu olamayacağının kararına varıldı.

Yassıada'da Milli Birlik Komitesi Sekreteri Orhan Erkanlı, kendisine ordu için düşüncelerini sorduğunda, Menderes düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

"En son Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşünden sonra kumandanlarla toplandık. Görüşmemizde komutanlar; Genç Harbiyelileri kandırmışlar. Gerekli tedbirler alındı, müsterih olun, dediler. Ben aslında sıkılgan bir insanımdır. Yedeksubaylık zamanımdaki kumandanlarıma dahi sıkılarak hitap ederdim. Ordu ile fazla ilgilenmemem ve garnizonlara gitmememde bu sıkılganlık rol oynamıştır. Ben ordumuzu her zaman sevdim, bugün de severim ve güvenirim."

Orhan Erkanlı tekrar soruyor:

"Ordu hakkında fikriniz nedir? 'Ben orduyu yedeksubaylarla idare ederim.' dediğiniz doğru mudur?"

Menderes bu soru üzerine irkiliyor, ve canlanarak cevap veriyor:

"Kumandan Bey, ben bunları nasıl düşünür ve söylerim, Bir Başbakan ve bir Türk olarak bu sözler benim ağzımdan çıkar mı? Kumandanlar bana daima ordumuzun rejime ve iktidara sadık olduğunu söylüyorlardı."[39]

Aslında Silahlı Kuvvetlerimizin üst kademesi Menderes’e, rejime ve iktidara sadık olduklarını belirtiyorlar ama, komiteler ihtilâl yapmak için harıl harıl çalışıyorlardı. Sonuçta Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koydu. İhtilâl oldu. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve milletvekilleri tutuklanarak hapsedildiler. Milli Birlik Komitesi kurularak ülke yönetimini ele aldı.

Böylece Demokrat Parti’ye tahammül edemeyen fesatçılar istediklerine ulaştıkları gibi; politikayı ve particiliği orduya da bulaştırdılar, siyasetin içine çektiler. Komite üyelerinin bazıları İsmet İnönü’ye bağlılıklarını ifade ediyor ve ona günlük raporlarını veriyorlardı.

Ancak Milli Birlik Komitesi’nin ömrü uzun olmadı. 13 Kasım 1960’da 14 Milli Birlik Komitesi üyesi zorunlu olarak yurtdışına gönderildiler. Komite içinde de parçalanma gerçekleşti. Tabii ki olan yine ülkeye oluyordu.

Menderes, Orhan Erkanlı’ya son sözü olarak vasiyet edercesine:

“Kumandan Bey, iktidarı çabuk bırakmayın, memlekette normal şartlar kısa zamanda geri gelmez ve seçim ortamı hazırlanmaz. Bir süre ordunun hakemliğine ihtiyaç vardır; sarsılan devlet otoritesini ancak ordu kurabilir, acele etmeyin.”[40]

Yeniden iktidara gelebilmek için İsmet İnönü yoğun çaba sarfediyordu. Sabırsızca genel seçimlerin yapılmasını istiyordu. 15 Ekim 1961’de istekleri gerçekleşti ve genel seçimler yapıldı. Ne varki İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi bu seçimde düşündükleri başarıya ulaşamadılar. % 36.7 oy alarak ancak 173 Milletvekili çıkartabildiler.

* * *

Başbakan’ın son gezisi: Eskişehir’e

25 Mayıs 1960 Çarşamba günü yapılan Demokrat Parti’nin grup toplantısından çıkan Adnan Menderes, Eskişehir’e hareket etti.

Gezi olaylı başladı. Havaalanı çıkışına yakın bölümde, bir grup hava subayının düzenli şekilde durdukları görüldü. Menderes yanlarına varınca selam vermeye hazırlanırken bu subaylar elleriyle müstehcen bir işaret yapıp arkalarını dönüp gittiler.

Morali bozulan Başbakan’ın şehre girişinde halkın kalabalığını görünce keyfi yerine gelir gibi oldu. Kalabalığa karşı konuşmaya başlayan Menderes’in elindeki mikrofonun kabloları birileri tarafından kesilerek konuşması engellenmeye çalışılıyordu. Buna duruma rağmen o, biraz olsun sesini duyurabiliyordu.

Menderes, Eskişehir’de bazı açılışlar yaptı. Akşam, Şeker Fabrikasında Başbakan onuruna yemek verildi. Menderes burada biraz öfkeli ve sertçe bir konuşma yaptı. Konuşmasında seçime gidileceğini ve Tahkikat Komisyonu’nun görevini bitirdiğini, dolayısıyla dağılacağını söylüyordu.

Gece saat 02 sularında herkesin uykuya çekildiği saatlerde; Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Ercüment Yavuzalp, Ankara’da Başbakanlık binasının askerlerce sarıldığını öğrenip önce Maliye Bakanı Hasan Polatkan’a bildiriyor. Daha sonra Bahadır Dülger ve Başbakan Menderes’e vaziyeti bildiriliyorlar. Hep beraber Vilayet binasına gidiliyor. Valilikten telefonla bilgi almak için aradıkları hiç bir yere ulaşamıyorlar.

Sabah Kütahya’ya gitmek üzere yola çıkıyorlar. Bu arada uçaklar havadan Başbakan’ın konvoyunu arıyor ve Kütahya’ya yaklaşırlarken yerlerini tespit ediyorlar.

Konvoy doğruca Valiliğe gidiyor. Buradan da yine Ankara’da aradıkları hiçbir yerle görüşme sağlanamıyor. Bunun üzerine Hava Eğitim Tugayı

Komutanlığına geçiyorlar.

Adnan Menderes'i Ankara'ya götürmek üzere görevlendirilen, Hava Albay Muhsin Batur komutasındaki bir grup subay Kütahya'ya geliyor. Albay Muhsin Batur Adnan Menderes'e:

Türk Silahlı Kuvvetlerinin memleket idaresine el koyduğunu, kendisini Eskişehir'e götürmekle görevli olduğunu, söylüyor.

Menderes, arkadaşları ile görüşmek istiyor, ama subaylar onları yalnız bırakmadıkları için bir şey konuşamıyorlar. Üzerleri aranıyor. Uçağa geçilip Eskişehir'e dönülüyor. Menderes ve subaylar birbirlerine karşı gayet normal ve nezaketle hareket ediyorlar. Fakat uçak yeniden havalanıp Ankara Güvercinlik'e indiğinde durum biraz farklı oluyor. Gerçi herhangi bir fiili durum olmasa da silahlı subay ve askerler tarafından karşılanıyorlar.

Menderes ile Polatkan perdeleri kapalı bir otomobile bindirilip Harp Okulu'na götürülüyor. Okulun arka kapısından içeri alınıyorlar.

Harp Okulu'nda kaldıkları sürece Menderes, tutuklanan bazı Milletvekili arkadaşlarıyla görüşme imkânı bulmuştu. Burada bir süre serbestçe görüşmelerine izin verilmişti. Menderes'in görüştüklerine ilk sorusu, arkadaşlarının durumunun nasıl olduğuydu?..

Menderes: "Bu duruma ben sebep oldum." diyerek hayıflanıyordu.

Adnan Menderes ile Celal Bayar Harp Okulu lavabosunda karşılaşıyorlar. Bayar:

"Olanlar oldu şimdi dayanıklı olmak lâzım." diyor.

Menderes'in: "Başka çaremiz var mı!" demesine vakit kalmadan askerler konuşmalarına mani oluyorlar.

27 MAYIS 1960 İHTİLÂLİ

Tarih; 27 Mayıs 1960, günlerden Cuma

Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koydu

27 Mayıs 1960 günü “Ordumuzun yönetime el koyması” ve parlamentonun kapatılarak, Milletvekillerinin tutuklanmaları ile başlayan “Askeri Yönetim” süreci Ekim 1961 seçimlerine kadar devam etti. Bu zaman diliminin tarafsız bir görüşle incelenmesinde yarar vardır. Aslında 27 Mayıs İhtilâli diye anılan bu eylem; Muzaffer Özdağ’ın ifadeleriyle:

“27 Mayıs, bizler için ihtilâl değildir. İhtilâl savaştır, yangındır, kindir. 27 Mayıs’ın yapıcıları, sevgi ve şefkatle, müsamaha ve itidalle dolu idiler... 27 Mayıs, silahlı kuvvetlerin kurulu düzeni korumaya matuf bir asayiş hareketi idi.”[41]

Alparslan Türkeş’in bu konudaki düşünceleri de aynı paraleldeydi ve 27 Mayıs’ı kesinlikle bir ihtilâl hareketi olarak kabul etmiyordu.

27 Mayıs’ta Ordu’nun yönetime el koyması, bir oldu bitti olayı değildir. Başlangıcı 14 Eylül 1959 tarihinde Ankara Gençlik Parkı’nda 9 – 10 genç subayın bir araya gelip “Milli Birlik Komitesi” adı altında ilk olarak verdikleri kararların hayata geçirilmesidir. Genç subaylar daha önce de bahsettiğimiz gibi 1954’den sonra çeşitli ihtilal komiteleri kurulmuştu. Uzun hazırlık çalışmalarından sonra, birlik içinde ve planlı olarak hareket edilmiş idi. Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel daha sonraları komiteye alınmıştı.

Askeri harekâtın temel gayesi; partiler arasındaki çekişmelere, inatlaşmalara son vermek, ülke içindeki kardeş kavgalarını ve milli birliğin dağılmasını önlemek, iç huzurun bozulmasına sebep olan unsurları ortadan kaldırmaktı. Tarafsız bir idare kurarak, siyasi bölünmeye ve kamplaşmaya başlayan milleti yeniden bir bütün haline getirmekti. Ülkede kardeşi kardeşe düşman haline getiren politikacılara hatalarını göstermekti. Muzaffer Özdağ bu durumu “Bazı Gerçekler” isimli eserinin 54. sayfasında:

“İktidarın komiteci liderleri ile muhalefetin ihtilâlci liderleri, memleketi sonu millet için felaketler getirecek bir didişmeye sokmuştu.” diye yazmaktadır.

Harekâtın planlaması iyi yapılmıştı. Kısa bir zamanda ve kan dökülmeden hedefe ulaşılmıştı. Askeri komitenin bazı üyeleri hedefe ulaşıldığını, Demokrat Parti’nin iktidarına son verildiğini ve ülke yönetiminin seçim yapılmadan hemen Cumhuriyet Halk Partisi’ne verilmesini istiyorlardı. Bu arada basında da Cumhuriyet Halk Partisi lehine yayınlar yapılıyordu.

Askeri yönetim partilerin yurt sathına yayılmış parti ocaklarının kapatılmasıyla ilgili kanunu çıkardıklarında; CHP lideri İsmet İnönü, bu kanunu uygulamanın yanlış olduğunu beyanla:

“Ordu ihtilâl yapmıştır. Acele genel seçimlere gidilmelidir.” demektedir.

Bu arada Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında küçük de olsa bazı görüşlerde ayrılıklar yaşanmaktadır. Buna rağmen, birkaç ay içinde Milli Eğitim Seferberliği, Yedek subayların öğretmen olarak görevlendirilmesi, Üniversiteler Yasası, Türk Kültür Dernekleri ve Devlet Planlama Teşkilatının kurulması, Fikir İşçileri Yasası, Ordu’nun gençleştirilmesi ve Ordu Yardımlaşma Kurumunun kurulması gibi kararların alınması sağlanmıştır.

Milli Birlik Komitesi

27 Mayıs ihtilâlini başlatan İstanbul kanadı kendi Milli Birlik Komitesi’ni kurdu; Fahri Özdilek, Numan Esin, Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay, Ahmet Yıldız, Mucip Ataklı, Suphi Gürsoytrak, Emanullah Çelebi ve Ahmet Er.

27 Mayıs günü öğle saatlerinde Ankara’ya gelen Orgeneral Cemal Gürsel, bütün başkanlıkları şahsında toplamıştı: Devlet, Hükümet ve Milli Birlik Komitesi Başkanı, Silahlı Kuvvetler Başkumandanı.

Milli Birlik Komitesinde çok fazla isim ve karışıklık vardı. Cemal Gürsel üye sayısının 38 kişi olmasını istiyordu. Ve de öyle yaptılar.

Komite içinde bazı üyeler Cumhuriyet Halk Partisi ile birleşme taraftarıydı. İstanbul grubunun ağırlığını koyması ve Ankara'daki bazı üyeler sayesinde bu birleşme fikrinden vazgeçildi.

"Komitenin parçalanması yolunda bazı üyelerin kıskançlıkları rol oynamakla beraber birliği parçalamak isteyen dış güçlerin en başında İsmet Paşa ve Halk Partisi geliyordu."

Cemal Gürsel, 10 Kasım 1960'da Milli Birlik Komitesi'ni feshediyor ve yeniden oluşturulan Komite 23 üyeli oluyordu.

* * *

Yurt sathında Demokrat Partililere karşı haksız bir iftira kampanyası başlatıldı. Devlet Başkanı ve Başkomutan Org. Cemal Gürsel’in sekreteri Rahmetli Rifat Baykal’ın ifadelerine göre Demokrat Parti’liler için 60 bin civarında aleyhlerine ihbar yapılmıştı. Ekseriyeti yalan ve iftira olan bu ihbarların çoğunda imza ve adres yoktu. Bu türden hayali ihbarları önlemek amacıyla Milli Birlik Komitesi bildiriler yayınlıyordu.

Yenilenen İhtilâl Anayasası’na Milli Birlik Komitesi’ndeki Cumhuriyet Halk Partisi sempatizanı bazı üyelerin teklifiyle bir madde eklenerek; Milli Birlik Komitesi üyelerinin ömür boyu senatör olarak görev yapmaları öneriliyordu. Ancak bu teklif kabul görmüyordu.

Bu arada Demokrat Parti iki yıl kongresini yapamadığı için kapatıldı. Milli Birlik Komitesi toplantısında halka sorulup (referandum) kendilerinin siyasi bir parti hüviyeti alması düşüncelerini Orgeneral Cemal Gürsel’de benimsediyse de Cumhuriyet Halk Partisi ile irtibatta olan bazı üyeler kabul etmedi. Bu durumun ardından komitenin muhalif 14 üyesi, 13 Kasım 1960’da yurtdışına gönderildi.

1960 Yılı önemli olaylarından bazıları

6 Ocak Mersin Petrol Rafinerisinin temeli atıldı.

8 Ocak Hirfanlı Barajı hizmete açıldı.

Kesikköprü Barajı temeli atıldı.

16 Ocak İstanbul Samatya’da Sosyal Sigortalar Hastanesi hizmete girdi.

27 Ocak Gaziantep - Nizip Demiryolu ulaşıma açıldı.

18 Mart Türkiye ile İsrail arasında Ticaret Anlaş- ması imzalandı.

18 Nisan Tahkikat komisyonu kuruldu.

19 Nisan Ankara’da öğrenciler gösteri yaptılar.

24 Nisan Aksigorta kuruldu.

27 Nisan Mersin Limanı Tesisleri inşaatı bitirildi. Törenle hizmete açıldı.

28 Nisan İstanbul Üniversitesi’nde öğrenciler gös- teri ve yürüyüş yaptılar. Gösteriler olaylı geçti.

29 Nisan Öğrenci olayları Ankara’da da tekrarlandı.

27 Mayıs Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu.

YASSIADA’YA GİDİŞ

10 Haziran 1960’da Adnan Menderes ve Celal Bayar İstanbul’a çok yakın Marmara Denizindeki Yassıada’ya gönderildiler.

Ayrı ayrı uçaklarla yola çıkıldı. Yeşilköy Havaalanı trafiğe kapatılmıştı. Kimsenin haberi yoktu bu yolculuktan. Ama meçhul biri Menderes’in evine uğrayıp İstanbul’a gittikleri haberini vermişti.

Menderes uçakta sigara üstüne sigara içiyordu. Uçak İstanbul’a inerken Vatan ve Millet Caddelerine hüzünle bakan Menderes’e yanında bulunan Milli Birlik komitesi üyesi aynen şunları söylüyordu:

“Üzülmeyin! Endişelenmeyin Adnan Bey, bir süre sonra arkadaşlarınızla ülke dışına gönderilirsiniz. Sonra zamanla her şey halledilir. Bu yaptıklarınızı Millet unutmaz. Ama kabul edin ki hareketleriniz fena idi. Belli olmaz, bir gün bu millet bakarsınız şu Aksaray’a sizin heykelinizi diker.”[42] diyordu.

Menderes, Yassıada’da 7 metrekare olan küçücük bir odaya konuldu. Odanın deniz gören penceresi boyanarak kapatılmıştı. Açmasına hiç izin verilmiyordu. Her saat başı nöbetçi değişiyordu. Uyku uyumak bir problemdi. Sadece Ethem Menderes ile görüştürülüyor, başka kimseyle görüştürülmüyordu. Onunla görüştürmelerinin sebebinin ne düşüncelerle olduğunu da bilemeyiz.

Menderes, 463 gün bu küçük odada yalnız kalacaktı. Çok çalışkan, temiz ve faal bir insana böyle bir eziyet ölümden beterdi.

Dışarısı ile haberleşmeleri sadece mektup ile idi ve o da belli kelime adedini geçmeyecekti. Odasında bir masa, bir tahta sandalye, battaniye ve karyola vardı.

Bu arada fesh edilen Meclisin Demokrat Parti'ye mensup bütün Milletvekilleri de tutuklanarak Yassıada'ya getirildiler.

Yassıada'da çekilen film

Duruşmalardan bir ay önce bir gece bütün Milletvekilleri yataklarından kaldırıldılar. Olup biteni ve adada tutulan Milletvekillerinin durumunu merak eden millete göstermek amacıyla olsa gerek, gerçekleri yansıtmayan yalandan bir senaryoyu filme aldılar.

Filmde Milletvekillerinin adaya gelişleri, alış veriş yapmaları, günlük yaşantıları anlatılıyordu.

Filmin Adı: "Düşükler Yassıada'da" idi.

Film halk arasında hiç ilgi görmedi. Yalnız okullara gönderilen talimatlarla öğretmenleriyle beraber öğrenciler sinemaya götürülüyor, film izletiliyordu.

Yassıada'da soruşturma ve yargılama süreci

Milli Birlik Komitesince ilk yayınlanan 1 numaralı bildiri; "Geçici Anayasa" idi. Bu Anayasa, Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanı gibi birimlerin kuruluşuna ait maddeler içeriyordu.

Yayınlanan 3 numaralı bildiri ise; Yüksek Adalet Divanı'nın "Muhakeme Usulüne Ait Geçici Kanun" oldu. Bu kanun; siyasi tutukluların yargılanmaları için olağanüstü hükümler ihtiva ediyordu. Bu gerekçeyle de 23 Ağustos 1960 tarihinden itibaren tutukluların ifadelerinin alınmasına başlanıldı.

Yargılamaların 14 Ekim'de başlayacağı ilan edildi.

Adnan Menderes'in avukatları

Adnan Menderes'in siyasi hayatı boyunca avukatlığını Prof. Bülent Nuri Esen yapıyordu. Menderes avukatının Yassıada Mahkemesinde de kendisini savunmasını istedi. Fakat Bülent Nuri Esen, Yassıada duruşmalarında Menderes'in savunmasını kabul etmedi.

Menderes'in savunmasını ilk üstlenen Ankara Barosundan Avukat Talat Asal oldu. İstanbul'dan da mektup yazıp savunmasını üstlenebileceğini bildiren Avukat Burhan Apaydın'a da Adnan Bey vekaletname gönderdi. Avukatlar 12 Ekim'de Yassıada'ya gidip müvekkilleriyle görüştüler. Ayrıca o gün basın mensuplarını da Yassıada'ya çağırıp kamu oyuna genel bir bilgi vermiş oldular.

İlk duruşmada söz alan Av. Burhan Apaydın; "Menderes'le görüşmesinin sadece 27 dakika olduğunu ve daha uygun hareket edip kendilerine zaman tanınmasını, ayrıca görüşmenin 4 subay nezaretinde olduğunu, yalnız görüşme olması gerektiğini." söylüyor.

10 Ekim 1960'dan itibaren radyolarda "Yassıada saati" adıyla bir program başlatılmıştı. Av. Burhan Apaydın bu programın kaldırılması gerektiğini ısrarla istiyor.

İlk görüşmede Avukat Apaydın, Menderes'i mahkemede konuşması için ikna etmişti. Mahkeme Heyetine müvekkili Menderes'in konuşmak istediğini söyledi.

Celal Bayar, Adnan Menderes ve Demokrat Parti Bakan ve Milletvekilleri Yassıada duruşmalarında

Mahkeme Başkanı, Adnan Menderes'e:

"Konuşmak istiyor musun?" diye sorunca, "Evet" cevabını aldı. Ayağı kalkan Adnan Bey mahkeme heyetini selamladıktan sonra:

"Sadece usule ait maruzatta bulunacağını, bir insanın haklarını melâkatiyle savunabilmesi için, muayyen şartların mevcudiyetine lüzum vardır. Bendeniz beş aydır tecrit edilmiş vaziyette, bir odanın içinde ve günün 24 saatinde, her saat değişen bir nöbetçi subayının nezareti altında hiçbir kelime konuşmak imkanı mevcut olmadan yaşadım. Bu şartlarda konuşmam ve aklı melekâtım sekteye uğradı. Kumandan beyin lütfu olmasa, biraz dışarı çıkmak imkanı vermeseydi, şimdi huzurunuzda bulunmaya muktedir olamazdım. Arzum, bana imkan verecek, moralimi düzeltecek bir rejimin tatbikidir. Nöbetçi subayı ile bir kelime konuşmaya mezun değilim. Beş aylık konuşmalarım soruşturma kurulundakiler hariç, on saati geçmez. Bir maznun, huzurunuza böyle gelecek olursa haklarını müdafaa etmekte melekâtının büyük kısmını kaybettiğine emin olmanızı rica ederim. Bendeniz, huzurunuzda, Kumandan Bey'e olan teşekkürlerimi arz eder ve genç subay beylerin nazik muamelelerine teşekkürler ederim. Ancak hiçbir kelime konuşmamak ve yirmi dört saat bir subay ile karşı karşıya bulunmak tahammül edilmez bir haldir."[43]

Menderes'in içinde bulunduğu durumu açıklamasına rağmen askeri idarenin tutumu, kararlara kadar hiç değişmeyecekti. Başsavcı Egesel ile Av. Burhan Apaydın karşılıklı olarak epeyce sert konuşmuşlardı.

Başsavcı, sanık ve avukatlara karşı oldukça sert ve haşin davranıyordu. Ayrıca avukatları yıldırmak ve zorlamak için çeşitli yollar deneniyordu. Menderes'in avukatları bir takım uydurma sebepler bulunup tutuklanmış; Av. Burhan Apaydın Balmumcu Garnizonu'nda; Av. Talat Asal'da Merkez Komutanlığı'nda göz altına alınmışlardı.

Menderes avukatsız kalıyor

Avukatlarının göz altına alınmalarıyla Adnan Bey savunmasız kalmıştı. Bir duruşma sonu salondan çıkarken tanıdığı Av. Ertuğrul Akça ile karşılaşır. Çok kısa hal hatırdan sonra, Menderes avukatsız ve savunmasız

kaldığını, hakkında hazırlanmış bulunan ithamlarla ilgili dosyalara bakamadığını ve duruşmalara nasıl devam edebileceğini sorar. Bu arada konuşmalarını gören ada kumandanı görüşmelerine hemen müdahale ederse de Adnan Bey, Akça'ya ;

"Benim avukatım olur musunuz?" diye sorar. Av. Ertuğrul Akça;

"Emredersiniz. Benim için büyük bir şereftir." Diyerek Menderes'i savunmayı kabul eder.

Böylece Av. Ertuğrul Akça'da Menderes'in avukatları arasına katılır. Esasen bir sanık da savunmasında en fazla 3 avukat bulundurabilmektedir. Fazlası yasaktır.

* * *

İbretlik bir olay

Aslında 27 Mayıs İhtilâlinin daha üçüncü gününde bazı barolar yanında, bilhassa İstanbul Barosu İdare Heyeti ittifakla aldıkları bir kararla İktidar partisine mensup olanların davalarını ve savunmalarını üstlenmeme kararı almışlardı.

İstanbul Barosu'nca alınan karar aynen şöyleydi:

İstanbul Barosu İdare Heyetinin 31 Mayıs 1960 tarihli

toplantısında ittifakla ittihaz ettiği

KARAR

Sabık iktidarın zamanı idaresinde hukuka aykırı fiil ve hareketleri ika ve bunlara iştirak sebebiyle haklarında açılacak davalarda maznun ve davalıların müdafiliğinin İstanbul Barosuna mensup avukatlar tarafından deruhde edilmemesine ve keyfiyetin Türkiye Barolarına temenni suretiyle teklifine, keyfiyetin Umumi Heyete arzına ittifakla karar verilmiştir.

Reis Av. Cahit Arif TUNGER

Ve kararda imzası bulunan 9 üye:

Av. Ferruh Dereli, Av. Ömer Köprülü, Av. Taceddin Sırmalı, Av. Burhan Güngör, Av. Rahmi Çetinel, Av. F. Karafakıoğlu, Av. Saim Dalca, Av. Ömer Batı, Av. A. Hamdi Sayar

İstanbul Barosu'ndan sonra; 3 Haziranda Mersin Barosu, 9 Haziranda Hatay Barosu, 10 Haziranda Urfa Barosu, 13 Haziranda Mardin Barosu, 20 Haziranda Çanakkale Barosu da aynı mahiyette karar almışlardır.

* * *

Menderes’in yargılandığı dava dosyaları

Menderes hakkında açılan davalar 20 Ekim 1960’ta başlayıp 5 Eylül 1961’e kadar devam etti. Bir dava hariç hemen hepsine, bütün davalara bizzat katıldı.

Menderes’in sanık olarak katıldığı davalar tarih sırasına göre şöyledir:

1) 6-7 Eylül olayları Dosya 960 / 3, 20 oturum

2) Bebek davası

Dosya 960 / 8, 7 oturum

3) Ali İpar davası

Dosya 960 / 13, 7 oturum

4) Örtülü ödenek Dosya 960 / 21 13 oturum

5) Radyo

Dosya 960 / 20 6 oturum

6) Topkapı olayları Dosya 24 oturum

7) Çanakkale olayları

Dosya 960 / 30 13 oturum

8) Kayseri olayları Dosya 960/31

9) Demokrat İzmir olayı Dosya 960 / 32 16 oturum

10) İstanbul İstimlâkları Dosya 961 / 8 13 oturum

11) Vatan cephesi Dosya 961 / 7 14 oturum

12) İstanbul ve Ankara Üniversite olayları Dosya 961 / 4

13) Anayasa ihlâli Dosya 960/1 54 oturum

Bebek davasından beraat etti, diğerlerinden hüküm giydi.

Mahkeme heyeti, olayların şahidi olan İsmet İnönü'yü tanık olarak hiç çağırmadı. Ama örtülü ödenek davasında Berrin Menderes Hanımefendi'yi çağırdı.

Menderes ile ilgili davalarda gerek mahkeme heyeti, gerek Yassıada idarecileri zalimane bir tutum içindeydiler. Davaların esas hedefi Menderes'i ortadan kaldırmaktı… Aslında bu davaların tamamı siyasiydi. Çoğunluğu tarafsız bir yargıda üç gün ceza verilmeyecek beraat ile sonuçlanacak davalardı.

Mahkeme sırasında Adnan Menderes daha sert bir tutum izleyebilir miydi? Bunu niçin yapmadı? Sakarya milletvekili Nusret Kirişçioğlu'na göre milletvekil arkadaşlarına zarar gelmemesi için çok yumuşak davrandı.

Netice olarak:

"Adnan Menderes, Anayasa'yı ihlâl suçundan dolayı TCK'nın 146 / 1. maddesi hükmünce ölüm cezasına çarptırılmasına oy birliğiyle karar verildi."

Yüksek Adalet Divanı Başkanı: Salim Başol.

Üyeler: S. Yörük, R. Tunç, A. Öner, H. Tüz, H. Günsel, V. Göksu, A. Doğan Taran, M. Çokgülen.

Yassıada duruşmaları sırasında Adnan Menderes ailesi ile ancak iki defa görüşme yapabilmiştir.

İlk görüşmeleri 1960 yılı Kasım ayında duruşmalar sırasında, Berrin Hanım ve küçük oğlu Aydın ile olmuştur. Görüşme Ada Kumandanının odasında ve nezaretinde olmuştur.

İkinci görüşme ise 1961 yılı Ağustos ayında Yassıada duruşmalarının bitiminden sonra yapılabilmiştir. Bu görüşmede bütün aile bir arada olabilmiş, Berrin Hanım ve üç oğlu, hasretle birbirlerine sarılırken, gözyaşlarını birbirlerine ve onları bir arada yanlız bırakmayan gözlemcilerine de göstermemeye çalışmışlardır.

Ülkesinde demokrasinin yerleşmesi için canla başla çalışmayı kendine rehber edinen, ülkesini muasır medeniyetler seviyesine yükseltebilmek için gece gündüz demeden çalışan, korkusuzca herkesin altından kalkamayacağı yatırımlarla ülkesinin önünü açmaya çalışan bir lidere uygulanan bu hareket, yürek parçalayan, içler acısı bir durumdu...

* * *

Silahlı Kuvvetlerde Eminsu olayı

Milli Birlik Komitesi silahlı kuvvetler içinde çok büyük bir tasfiye hareketine imza atmıştır. İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla orduda büyük bir yığılma meydana gelmişti. Bu nedenle ordu içinde bir ayıklama yapmak, sicili bozuk olanları, emeklilik zamanı gelmiş olanları tasviye etmek gerektiği fikri zaten vardı. Bunun iyi ve kötü yönleri olacaktı. Hiçbir sivil politikacı bunu göze alamazdı.

Milli Birlik Komitesi çok gizli olarak orduda tasfiye hareketine hazırlanıyordu. Emekli edilecek olanlara 2 yıllık maaş tutarı tazminat ödenecekti. Maliye Bakanı Ekrem Alican çağırılıp bu işlemler için acele 100 milyon lira istendi. Bakan sadece 25 milyon lira verilebileceğini açıkladı.

NATO Başkomutanı ABD'li General Norstard, Ankara'ya davet edilip askeri yetkililerce durum anlatıldı, destek istendi. ABD'li general konuya çözüm getirebileceğine dair söz verdi ve 12 milyon dolar (108 milyon lira) temin etti.

Bu konuda Numan Esin:

"Ama asıl önemli değişiklik, ihtilâlin önemli hamlesi diyebileceğimiz; 30 Ağustos'tan önceki dönemde hazırlanan, 30 general ve 5000 subayı emekliliğe sevk etmek en önemli karardı… Geride on beş general bıraktık."[44] diye yazmaktadır..

Ordudan zoraki olarak emekli edilen subaylar, "Eminsu" adıyla bir dernek kurdulardı.

Ordu içinde, Milli Birlik Komitesi'nce alınan bu kararlar doğrultusunda liyakatsizin liyakatliyi, isimsizin şöhretliyi, cahilin bilgiliyi, tecrübesizin tecrübeliyi yok ettiği; Emin Aytekin'in "İhtilâl Çıkmazı" isilmi eserinde "Eminsu Katliamı" olarak anlattığı bu olayın gerçekten bir katliam olarak

nitelenmesi abartı değildi. Bu hadise ordu ve sivil kesimde de büyük yankılar yarattı.

“Bu katliam ile Türk sosyal bünyesinde ateşi küllenip söndürülemeyecek, kabuk bağlatılıp kurutulamayacak bir yara açılmıştı.”[45]

* * *

Demokrasi yolunda feda edilen bir hayat

Adnan Menderes kararların okunacağı 15 Eylül gecesi uyumamıştı. Gecenin son vakitlerinde biriktirdiği uyku haplarının hepsini içip, karyolasına uzanmıştı. Duruşma zamanı yaklaşırken fazla miktarda ilaç aldığı anlaşılmış, hemen doktorlar müdahale etmişlerdi. Midesi yıkanıyor, kendi isteğiyle ölmesine izin verilmiyordu. Ölümü, ihtilâlcilerin istediği gibi illâ idam edilerek olmalıydı…

Doktorların gayretleri ile Menderes biraz kendine geldi. Acele tarafından sağlıklı olduğunu belirten sağlık raporu hazırlandı. 6 doktor tıp tarihinde cinayet mi, ne adla geçeceğini bilemediğimiz, verdikleri bu raporla Adnan Menderes'i idama yolluyordu. Artık idam edilebilirdi…

Burada usta gazeteci Örsan Öymen'den özet olarak olayların devamını öğrenelim:

Milli Birlik Komitesi'nın Yassıada'da inzibat, güvenlik ve savunma görevlisi Havacı Yüzbaşı Remzi Oral anlatıyor:

"İdam cezalarının komitede üçe indirilmesi Yassıada'da toplanan subaylarda infial yaratıyordu. Komiteye rağmen toptan infaz etmeyi bile önermişlerdi.

Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamları ortalığı biraz yatıştırmış. Eğer Menderes'in cezası uygulanmasa olaylar çok değişebilirdi.

…

Ankara'dan ada kumandanına telefon gelince ben telefonu alıp konuştum.

Arayan Cemal Gürsel'di. Menderes'in idamını geciktirmemizi istiyordu.

Gürsel'e:

– Ada kumandanının Menderes'i alıp İmralı'ya götürdüğünü ve cezanın büyük olasılıkla infaz edilmiş olabileceğini söylemek zorunda kaldım.

Gürsel'in üzüntüsünü ses tonundan anladım.

"Eyvaaaah", diyerek telefonu kapattı!

Durumu Ada Kumandanı Tarık Günyay'a bildirdim. Adnan Menderes'i alelacele hücumbota bindirip İmralı'ya gönderdik. Sonu malûm. İdam cezalarının sabaha karşı uygulanması geleneği de ilk kez Menderes'le bozulmuş oldu. Adnan Menderes 14,20'de idam edildi."[46]

Yassıada'da mahkeme kararlarından haftalar önce mezarlar kazılmaya başlandı. 90-100 kadar mezar kazdırılmış ve 4-5 tane idam sehpası da yapılmıştı.

17 Eylül öğleye doğru Menderes'in odasında Ada Kumandan Tarık Günyay; birde bu odaya sık sık gelip giden –Necip Fazıl'ın deyimiyle "brütüs"ten çok aşağı derecede bir adam(Benim Gözümde Menderes, sh. 502) – Ethem Menderes vardı. Ayrıca idama gönderilen bir insanı alelacele ve yalnız eziyet için prostat muayenesi yapıyorlardı.

Subaylar arasında büyük bir huzursuzluk vardı. Ve İmralı Adası'nda sayıları –kesin bilinmemekle beraber– 100'ün üzerindeki subayı Cemal Tural Paşa konuşma yaparak teskin etti.

Ethem Menderes ve Tarık Günyay Menderes'i çeşitli yalanlara oyaladılar. Hücumbota bindirdiler. Menderes sordu:

"Nereye gidiyoruz?"

"Hastahane'ye." dediler.

Adnan Menderes Ada Kumandanına;

"Ne olur eşimden mektup gelince verin." dedi.

Saat 13 sularında İmralı'ya ulaştılar.

Adnan Bey elleri önden kelepçeli olarak iki gardiyana teslim edilerek, Başsavcı Egesel'in bulunduğu bir odaya götürüldü. Gösterilen koltuğa oturması istendi. Menderes:

"Sizler ayakta iken ben nasıl otururum." diyerek ayakta kalmayı tercih etti..

Başsavcı Egesel, Adnan Menderes'e mahkeme heyetinin hakkında vermiş olduğu idam kararını okuyor. Okunan kararla artık sonunun geldiğini anlayan Menderes imamla yalnız kalıp dua etmek istiyor. İzin vermiyorlar.

Ve beyaz gömleği giydirip ellerini arkadan kelepçeliyorlar...

Menderes'in İdam edilmeden önceki son sözleri

"Sizlere dargın değilim. Sizin ve diğer zevatın iplerinin hangi efendiler tarafından idare edildiğini biliyorum. Onlara da dargın değilim. Kellemi onlara götürdüğünüzde deyiniz ki, Adnan Menderes, hürriyet uğruna koyduğu başını 17 sene evvel almadığınız için sizlere müteşekkirdir. İdam edilmek için ortada hiçbir sebep yok. Ölüme metanetle gittiğimi, silahların gölgesinde yaşayan kahraman efendilerinize acaba söyleyebilecek misiniz?

Şunu da söyleyeyim ki, milletçe kazanılacak hürriyet mücadelesinde sizi ve efendilerinizi yine de 1950'de kurtarabilirdim. Dirimden korkmayacaktınız. Ama şimdi milletle el ele vererek, Adnan Menderes'in ölümü sizi ebediyete kadar takip edecek ve bir gün sizi silip süpürecektir. Ama buna rağmen merhametim sizlerle beraberdir."[47]

* * *

Adnan Menderes İdam sehpasına giderken hafif sendeler, masanın üstündeki sandalyeye çıkarılır.

Dini telkinler yapılır.

Cellat Kemal Altan denen adam küstah ve içkilidir.

Acele etmektedir.

Adnan Bey cellada “dur” diye söylenir ve Allah’a yönelip bir şeyler okur. Sesi hiç duyulmaz ve anlaşılmaz.

Sonra....

Cellat ipi boynuna hatalı takar...

Ve demokrasimizin ilk kurbanı olarak, biraz sonra da bu dünyadan sonsuzluğa, ebedi aleme geçer.....

* * *

İdam edilişlerinin 29 yıl sonrasında 1990 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla, Adnan Menderes Fatin Rüştü Zorlu ve Hasah Polatkan ile mahkûm edilmiş bütün Demokrat Partililer için çıkartılan bir kanunla itibarları iade edildi.

17 Eylül 1990 tarihinde, Adnan Menderes'in vefat ettiği günde diğer idam edilmiş arkadaşları; Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan ile beraber naaşları bulundukları yerden alınarak, İstanbul Topkapı'da, –hakkında yapılan bütün tenkit ve karşı koymalara rağmen açılmasına vesile olduğu– Vatan Caddesi başındaki anıt Mezar'a nakledildiler.

Adnan Menderes ve Demokrat Parti, iktidarda veya muhalefette bulunduğu zamanlar içinde irticadan ve sol cereyanlardan asla medet ummamış ve bu akımlara kesinlikle iltifat etmemiştir.

Orduya, gençliğe ve eğitime siyasi fikirlerle yaklaşmaktan sakınmış, ülkede refah ve huzurun yanı- sıra demokrasinin yerleşmesi için büyük çabalar sarfetmiştir. Vatan onlara minnettardır.

Ebedi aleme göç etmiş bütün Demokrat Parti Milletvekilleriyle birlikte, merhum Adnan Menderes'e ve aynı kaderi paylaşan arkadaşlarına Allah'tan rahmet dilerim.

Ruhları şad olsun...

Ağaoğlu Samet

[1] Mükerrem Sarol – Bilinmeyen Menderes, sh. 12.

[2]Celal Bayar – Başvekilim Adnan Menderes, sh. 21-22.

[3]Mükerrem Sarol – Bilinmeyen Menderes, sh. 18-19.

[4]Süreya Aydemir – Menderes'in Dramı, sh. 94-95.

[5]Orhan Cemal Fersoy – Başbakan Adnan Menderes, sh. 68.

[6]Osman Turan – Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları sh. p>

[7]Doğan Avcıoğlu – Türkiye’nin Düzeni, sh. 499-500.

[8]Orhan C. Fersoy – Başbakan Adnan Menderes, sh. 181.

[9]İsmet Bozdağ – Demirkırat Aldatmacası, sh, 166-185.

[10]Celal Bayar – Başvekilim Menderes, sh. 103 - 104.

[11]Samet Ağaoğlu – Arkadaşım Menderes, sh. 34.

[12] Süreyya Aydemir – İkinci Adam III. Cilt, sh. 65.

[13] Prof. Rıfkı Salim Burçak – Yassıada ve Öncesi, sh.15.

[14]Mustafa Albayrak – T.S.T. Demokrat Parti, sh. 196.

[15]İzahlı DP Kronolojisi, sh. 10.

[16]Ayın Tarihi, Şubat 1951, sy. 207 - sh. 256-260.

[17]Ayın Tarihi – sayı 230, sh. 69.

[18] M. Sarol – Başbakan Menderes, Sh. 242.

[19]Taha Akyol – Bilim ve Yanılgı, sh. 111.

[20]M. Sarol – Bilinmeyen Menderes, Sh.239.

[21]Nur Batur – Milliyet Gazetesi 18.02.1989.

[22]Tekin Erer – On Yılın Mücadelesi, sh. 342.

[23]M. Sarol – Bilinmeyen Menderes, sh. 567.

[24]T.Erer – On Yılın Mücadelesi, sh. 258.

[25]Cihat Baban – Politika Galerisi, sh. 167.

[26]Orhan C. Fersoy – B. Adnan Menderes, sh. 245-247.

[27]Cem Eroğul – Demokrat Parti İdeolojisi, sh. 119.

[28]M. Sarol – Bilinmeyen Menderes.

[29]R.S.Burçak – Yassıada ve Ötesi, sh. 23.

[30T. Erer – On Yılın Mücadelesi, sh. 357-358.

[31]T. Erer – On Yılın Mücadelesi, sh. 343.

[32]M. Sarol – Bilinmeyen Menderes, sh. 1024-1025.

[33]Ali Fuad Başgil – 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, sh. 132.

[34]Zaman Gazetesi – Erdal Şen, 04.09.2006.

[35]Rıfkı Salim Burçak – Yassıada ve Öncesi, sh. 35-36.

[36]Örsan Öymen – Bir İhtilâl Daha Var, sh. 234.

[37]Rıfkı Salim Burçak – Yassıada ve Öncesi, sh. 35.

[38]Rıfkı Salim Burçak – Yassıada ve Öncesi, sh. 37.

[39]Orhan Erkanlı – Anılar, Sorunlar, Sorumlular, sh. 349.

[40]Orhan Erkanlı – Anılar, Sorunlar, Sorumlular, sh. 351.

[41]Muzaffer Özdağ – Bazı Gerçekler, sh. 51.

[42] Numan Esin – Devrim ve Demokrasi, sh.165.

[43]Mithat Perin Yassıada Faciası, c.1 sh.252.

[44]Mithat Perin Yassıada Faciası, c.2 sh.191.

[45] Numen Esin – Devrim ve Demokrasi, Sh.130.

[46]Emin Aytekin – İhtilâl Çıkmazı, Sh.70.

[47]Örsan Öymen – Bir İhtilâl Daha Var, sh.331-333.